KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA
B. 453 II

1133361 /2.

ספר

מורה נבוכים

חברו בלשון ערבית הנשר הגדול רבינו משה ב"ר מייטון

ונעתק ללשוננו הקדושה על ידי החכם המשורר המפואר

רבי יהודה ברבי שלמה אלחריזי

המחבר ספר התחכמוני והמעתיק פירוש המשניות להרמב"ם ז"ל על סדר זרעים.

עם הערות מושכלות מאת החכם המפואר

פראפעססאר שלמה מונק ז"ל.

העתקתי מכתיבת יד ישן באוצר הספרים אשר בפאריז והוצאתי לאור

בפעם ראשונה

אריה ליב שלאסבערג.

RABBI MOSIS MAIMONIDIS

LIBER

MORE NEBUCHIM,

SIVE

DOCTOR PERPLEXORUM:

PRIMUM AB AUTHORE IN LINGUA ARABICA CONSCRIPTUS,

DEINDE A

RABBI JEHUDA ALCHARISI

In Linguam Hebræam Translatus.

NUNC VERO ADNOTATIONIBUS ILLUSTRATUS

A

PROF. S. MUNK.

E VETERE CODICE BIBLIOTHECAE NATIONALIS PARISIIS,

Primum Edidit

L. SCHLOSBERG.

LONDINI:

SAMUEL BAGSTER ET FILII

MDCCCLXXVI.

הקדמת המוציא לאור

נודע ביהודה לשם ולתהלה ספר מורה הנבוכים להרמב"ם ז"ל, כי הוא היה ויהיה מעין הישועה לכל משכיל דורש את האלהים, החפץ לדעת את תורת ה' התמימה ולבוא עד תכונתה, ממזרח שמש עד מבואו כל עמי הארץ יתנו צדקות מורה הנבוכים בדרך; ודבר שפתים לשוב ולספר תהלתו בקהל רב אך למותר, כי ימים ידברו ורוב שנים שמו דרך עולם לו ונתיבת אל-מות.

אמנם גדולי חקרי לב עמלו ויגעו מאד להבין ולהשכיל בספר הזה ולא יכולו אף כי רבו פרושיו ובאוריו, כי מקורו לשון ערבי הצחה בהיותה היה מתהלכת בארץ החיים, והמעתיק החכם ר' שמואל אבן תבון אף כי היה חכם לב טבין דבר לאשורו הנה עשה את העתקתו העברית כמעט מלה במלה על פי לשון ערבי אשר למעין ישיההו, ופעמים רבות סדר וערך מאמריו עשוים על פי חקי לשון ערבית ותהלוכותיה, והיה האיש אשר שגבה מזמנו המליצה במקורה, העתקת אבן תבון היא לא אחת ולא שתים לו כדברי הספר החתום.

לכן יתר שאת ויתר עז להעתקת החכם **ר' יהודה ב"ר שלמה אל-חריזי** כי הוא נודע למשורר גדול ודובר צחות בלשון עבר בקרב ישראל על ידי ספרו הנודע לשם ולתפארת הנקרא בשם תחכמוני, איש רב פעלים הלזה הפליא עצה הגדיל תושיה בהעתקתו אשר העתיק ספר **מורה נבוכים** מערבית לעברית, כי אצבעותיו לא לנחושתים הוגשו, ולתבונת כפיו קרא דרור וכל קורא מבין אשר יקרא העתקתו, לבבו יחשוב כי מקרבו נבעו מצפוני חכמה ודעת אלה, ולא יכיר כי תורק, מחברתו מכלי אל כלי, מלשון עם אחר ללשון אבותינו, הנה כן שכל המליץ **אל-חריזי** את ידיו במליצתו העברית אשר בנפשו קשורה מעודו, והנה כ"י זאת מן העתקת רבי יהודה אל-חריזי היתה יותר משש מאות שנים מכל עין נעלמה, נחבאה בין אוצרות חשך מטמוני מסתרים במדינת אפריקא, ומשם באה על ידי מסבות שונות על ידי ציר אמונים אין עולתה בו לאוצר הספרים בפאריז, והעתקתי את הכ"י בעיון רב לזכות את הרבים, ואני המוציא לאור את הספר היקר הזה בפעם ראשונה שמתי על שכמי באמת ובתמים עבודת הקדש הזאת, וה' חצליח דרכי לפאר את המעשה בכל הוד והדר לרגל המלאכה אשר לפני, כאשר עיני הקורא תחזינה משרים, טובו וערכו פנימה ויפיו החיצוני צמדים יהיו יחד לא יתפרדו, וכתפות זהב במשכיות כסף כן ספר יקר בדפוס נאוה.

והנה עוד על אחת שבע אפאר את הספר הזה בתתי לו לויות חן ואענדנו עטרות לתפארת עולם, הלא המה ההערות המושכלות מאת החכם המפואר **פראפעסאר ר' שלמה מונק** ז"ל, האיש המפואר הזה אשר העתיק ספר המורה לשפת צרפת והיה לבאר לבני ארצו, השגיח גם על פועל פעלו ידי החכם **אל-חריזי**, והעריך במקומות לא מעט את מליצותיו עם מליצות אבן תבון יחד והיו לאחדים בידו, וישפוט מישרים מי משניהם קלע יותר אל השערה בהעתקתו במאמרים קשים, וכי שמר ביתר שאת את הגיון המחבר בלשון ערבי בלי נטות ממנו ימין או שמאל, ובכמה וכמה מקומות כתב שהעתקת **אל-חריזי** יותר טובה ומבוררת דעת הרמב"ם מהעתקת **אבן תבון**, וגם הראה לנו מקומות רבות שטעות נפל בהעתקת אבן תבון בדפוס. כי ה' הנגו בינה ודעת להבין ולהשכיל גם בלשון הערביים, וגלה לנו פעמים רבות מסתרי דעת הרב אשר היו נעלמים מהמפרשים שהיו לפניו, וממערכי לבבו אלה יוציא משפט אמת בשמש בגבורתו, ובזה יגדל כבוד ספר המורה וכל העלומה תצא לאור.

אריה ליב שלאסבערג.

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

חלק השני

הקדמה

בשם ה' אל עולם.

דע כי ההקדמו' שיש צורך אליהם בקיום מציאות האלוה יתברך ובמופתי' אשר נבאר כי איננו גוף ולא כח בגוף וכי הוא אחד יתברך שמו הם המשה ועשרים הקדמות, וכל אחת מהן במופת ואין ספק בדבר מהם וכבר בדק[1] ארסטו' והבאים אחריו מן ההולכים על[2] מופת וכל אחת מהן והקדמ' אחת אשר נסכים עמהם בה, כי בה יתבאר המופת על שאלתנו כמו שאבאר, והההקדמ' ההיא היא קדמות העולם.

ההקדמה הראשונה כי מציאות גודל מה שאין לו תכלה שוא, ההקדמה השנית כי מציאות גופים גדולי שאין תכלית למספר' הוא שוא ובלבד שיהיה מציאותם יחד, ההקדמה השלישית כי מציאות עילה ועילולים שאין תכלית למספרם הוא שוא ואפילו אם לא יהיו בעלי גודל, והמשל על זה שיהיה זה השכל בדרך משל סבה לשכל השני, וסבה השניה שלישי, וסבה השלישי רביעי כן עד לאין תכלית זה גם כן מבוא' שהוא שוא, ההקדמה הרביעי' הוא השנוי ימצא בארבע מאמרות במאמר העצם וזה ההוה וההפסד וימצא במאמר הכמות והוא הגודל והחסרון וימצא במאמר האיכות והוא שנוי הבטול וימצא במאמר אין והוא תנוע' העתקה ועל זה השנוי אשר באין תאמר התנועה בפרט[3], ההקדמה החמישית היא כל הנועת שנוי ויציאת מן הכח אל הפעל, ההקדמה הששית כי התנועת יש מהן בעצם ויש מהן במקרא ויש מהן בהכרח ויש מהן בחילוק ממין ממה שיש במקרה ואולם מה שיש בעצם ההעתקה הגוף ממקום למקום ואשר במקרא כמו שנאמר בשחור שיש בזה הגוף כי הוא נעתק ממקום למקום ואשר הוא בהכרח כתנועת האבן למעלה בהכרח אשר יכריחה לעלות ואשר יש בחלק כתנועת המסמר בה, וכן כל חומר אשר יתנועע בכולו נאמר כי חלקו מתנועע, ההקדמה השבעית היא כי כל משתנה הוא מתחלק על כן נאמר כי כל מתנועע מתחלק והוא גוף על פנים וכל מה שאינו נחלק אינו מתנועע ועל כן לא יהיה גוף כל עיקר, ההקדמה השמונית כי כל מה שיתנועע במקרה ינוח על כל פנים כי אין לו תנועה מעצמו ועל כן אי אפשר שיתנועע בתנוע' המקרית תמיד, ההקדמה התשיעית כי כל גוף אשר יניע גוף אחר לא יניעוהו אלא עד שיתנועע המניע בעת שיעניעוהו, ההקדמה העשירי' כי כל מה שנאמ' שהוא בגוף יתחלק לשני חלקים או שיהיה תקונו בגוף ההוא כגון המקרים או שיהיה תקון הגוף בו כגון הצורה הטבעית וכל אחד מהם הוא כח בגוף, ההקדמה אחת עשרה כי קצת הדברים שתקונם בגוף יתחלק בהתחלק הגוף ויהיו נחלקים במקרה כגון המראות ושאר הכחות הפושטות בכל הגוף וכן שאר המתקנות לגוף לא יתחלקו בשום פנים כגון השכל והנפש, ההקדמה השתים עשרה כי כל כח אשר נמצא פושט בגוף יש לו תכלית, ההקדמה השלש עשרה כי אי אפשר להיות דבר ממיני השנוי מתאחד אלא תנועת ההעתקה לבדה, ההקדמה הארבע עשרה כי תנועת העתקה היא יותר קדומה מכל התנועות והיא המוקדמת כי ההויה וההפסד יהיה קודם קרבת המגבטל מן הבטל ואין גדול ואין חסרון שאין קודם לו היוה והפסד, ההקדמה החמש עשרה כי הזמן הוא מקרה דבק אחר התנועה ונמשך אחר התנועה ודבק בה ולא ימצא אחד מהם בלתי האחר לא תמצא התנועה אלא בזמן ולא ישנ השכל זמן אלא עם

[1] העתקת ר' שמואל אבן תבון עשה. [2] הר"ש מופת על כל אחת מהן.
[3] הר"ש ועל שאר השנויים בכלל כל זה אינו בערבי ולא בכ"י הר"ש.

M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

תנועה וכל מה שלא ימצא לו תנועה אינו נופל תחת הזמן כלל, ההקדמה הששית עשרה כי כל מה שאין לו גוף לא ישיג השכל בו מנין אלא אם יהיה כח בגוף ואז ימנו פרטי הכחות ההם במנין החמרי אשר להם או במנין יסודותיהם, ועל כן העניינים הנבדלי' שאינם גוף ולא כח בגוף לא ישיג בהם השכל מנין בישום פנים לבד אם יהיו עלות ועלולים, ההקדמה השבע עשרה כי כל מתנועע יש לו מניע על כל פנים או חוץ ממנו כגון האבן אשר תניע היד או בתוכו כגון כל דבר חי שהוא מחובר ממניע ומתנוע' ועל כן כשיהיה מת ונעדר המניע והיא הנפש נשאר המתנועע והוא הגוף כמו שהיה אלא שאינו מתנועע התנועה החיה ובעבור היות המניע אשר במתנועע נעלם ולא ישיגנו כח ההרגש יחשבו כי החי האדם מתנועע בלי מניע וכל המנועע בלי מניע אשר הוא מניעו בתוכו הוא הנקרא מתנוע' מעצמו כי הכח המניע למה שיתנוע' מעצמו מצוי בכל חלקיו. ההקדמ' השמונה עשרה כל מה שיצא מן הכח אל הפועל זולתו הוא מוציאו והוא חוץ ממנו על כל פנים כי אלו יהיה בתוכו ולא יזדמן מונע לא היה נמצ' בכח שום עת אבל היה נמצא בפוע' תמיד ואם יהיה מוציאו בתוכו ויהיה לו מונע ויסור המניע ההוא אין ספק כי מסיר המונע הוא המוצי' הכח ההוא אל הפועל והתבונן בזה. ההקדמה התשע עשרה כי כל מה שיש למציאותו סבה הוא איפשר להמציא כשנתבונן עצמו כי אם ימצאו סבותיו יהיה הוא נמצא ואם לא ימצאו או נעדרו או השתנ' הערכם המחייב לא ימצא, ההקדמה עשרים כי כל ראוי למציאו' בבחינתו עצמו אין סבה למציאותו בשום פנים ולא על שום עניין, ההקדמה אחד ועשרים כי כל מורכב משני עניינים תהיה הרכבתו סבת מציאותו על מה שהוא עליו על כל פנים אם כן אין ראוי למציאו' בעצמו כי מציאותו מציאת חלקיו והרכבת' ההקדמה שתים ועשרים כי כל גוף הוא מורכב משני עניינים בהכרח וידבקו בו מקרים בהכרח ושני העניינים המתקנים אותו הוא החומר והצורה והמקרי' הדבוקי' בו הדמות והתבנית והתכונה המיוסדת, ההקדמה שלשה ועשרים כי כל מה שהוא בכח ויש בעצמו שום איפשרות יהיה אפשר בשום עת לבל ימצא בפעל, ההקדמה ארבעה ועשרים כי כל מה שהוא בכח[4] שום דבר הוא בעל חומר על כל פנים כי האיפשרות הוא נמצא בחומר לעולם, ההקדמ החמשה ועשרים כי התחלת העצם המורכב האישי הוא החומר והצורה ויצטרך על כל פנים לפעל ר"ל מניע אשר יניע המוסר עד אשר יכינהו לקבל הצורה[5] והוא המניע הקרוב המכין חומר האיש ויתחיי מזה לעיין בתנוע' ובמניע ובמתנוע' וכבר התבאר בכל זה הראוי לבאר ודברי ארסטו' כי החומר לא יניע עצמו וזו היא ההקדמ' העצומה המביאה לחקור על מציאו' המניע הראשון, ואלה החמשה ועשרים הקדמות אשר פתחתי לך בהם זה המאמר יש מהם מה שהוא מבואר בענין נקל והקדמות מופתיות מושכלות ראשונות או קרובו' מהם במה שבירדנו מתכונת עניניה' ויש מהן מה שהן צריכות למופתי' וחקדמו' רבות אבל כלם כבר התבארו במופת שאין בו ספק קצתם בספר השמע ובפירושו[6] וקצתם בספר מה שאחר הטבע ופירושו וכבר הודעתיך כי אין כוונתי בזה הספר להעתיק דברי הפיליסופים אלא לבאר[7] ההקדמות[8] הרחוקות והקרובות שאנו צריכין אליהם בפי ענייניו ואוסיף על מה שהקדמתי מזכרון אלה ההקדמות, ההקדמ' אחת תחייב הקדמות ויחשוב ארסטו' שהיא אמיתית וכי היא ראויה להאמין בה ואנחנו נסכים בה עמו על דרך הודאה עד אשר נגיע ממנו לבאר כוונתינו וההקדמה ההיא היא הקדמת שש ועשרים והיא מה שהוא אומר כי הזמן והתנועה שניהם נצחים תמידים מציאים בפעל וע"כ יתחייב לפי דעתו בהכרח לפי זאת ההקדמ' שימצא גוף מתנועע תנועה נצחית קיימת מציאה בפעל והוא הגוף החמישי על כן הוא אומר כי השמים אינם הווים ולא נפסדים כי התנועה בעצמו איננה הווה ולא נפסדת כי

4 הר"ש בנוסחאות ישנים דבר מה. 5 הריא"ש הצורה ההיא ואינו נכון.
6 הר"ש ופירושיו אינו נכון. 7 הר"ש ולבאר אינו נכון.
8 הר"ש הרחוקות שבהקדמות וזה נכון.

אמר כי כל תנועה שקודי לה תנועה בחבר' או ממינה או מבלעדי מינה וכי מה שנחשוב על בעלי חיים כי לא קדמה קודם תנועתו המקומית תנועה אחרת כל עיקר אינו אמת לפי דעתו כי הסבה. בתנועתו אחרי אפיסת התנועה הוא או שגוי מזג גורם לבקש הנאות ולברוח מן ההפך או מחשבה אחרת עוברת או דעת שתחדשה לו בתנועה אחת מאלה השלשה וכל אחד מהם גרמוהו תנועות אחרות וכן יאמרו כל מה שיתחדש כי איפשרו' חדושו הוא קודם חדושו בקדמות הזמן ויתחייב מזה דברים לקיים הקדמות ולפי זאת ההקדמה יהיה המתנועע המניע לתכלית יתנועע על ארך שיש לו תכלית פעמים רבים שאין להם תכלית בשובו על הארך ההוא בהקפה, וזה לא יתכן אלא בתנועה המסובבת כאשר יתבאר במופת בהקדמ' י"ג מאלה ההקדמו' ולפיהם יתחייב מציאות מה שאין לו על צד ביאת האחד תכף סור השני לא שימצאו בבת אחת, וזאת ההקדמה היא אשר ישים כל מאודו לקיים אותה תמיד ולבאר שהיא אמת, והנראה אלי כי לא יתחוך הדין לומר כי ראיותיו עליהם הם מופתים אבל היא הראויה והקרובה לדעתו ואמרו אנשים הבאים אחריו ומפרשי ספריו כי זאת ההקדמה היא ראויה לא אפשרית וכי כבר בא עליה מופת וישתדל כל מדבר מן המדברים לקיים שהיא נמנעת במולה ויאמרו לא יעלה על הלב איך יתחדשו חדושים שאין להם תכלית בביאת זה תכף סור זה ומכח דבריהם יצא שהיא[9] אצלם מושכל ראשון והנראה אלי כזאת ההקדמו' שהיא אפשרות לא שהיא ראויה כמו שיאמרו המפרשים דברי ארסטו' שהם מסופקות ולא לבאר דעתי בחדוש העולם אבל כוונתי בזה המקום לכלול ההקדמות אשר אנחנו צריכין אליהם בשאלותינו השלש ואחרי אשר אקדים אלה ההקדמות ושאסבי' עליהם אתחיל לבאר מה שתתחייב מהם.

פרק ב

יתחייב לפי הקדמת כ"ה כי יש מניע הוא המניע לזה[1] החומר ההווה והנפסד עד אשר קבל הצורה וכשנבקש לזה המניע הקרוב כי הניעו יתחייב על כל פנים שיהיה לו מניע או ממינו או מבלעדי מינו כי התנועה נמצאת בארבעה מאמרי' ויאמרו בה שהיא תנועה במלת כלל כמו שזכרנו בהקדמה הרביעית וזה לא ילך עד לאין תכלית כמו שזכרנו בהקדמה השלישי' ומצאנו כי כל תנוע' תניע עד תנועת הגוף החמישי ועד פה תבא ולא תוסיף ובן התנועה ההיא יבא כל מתנועע ואליה ישתלשל כל מניע וכל מכין תכונה בעולם השפל כולו והגלגל מתנוע' תנועת העתקה והיא התנועה הקרטונית והראשונית כמו שזכרנו בהקדמת י"ד וכן עוד כל תנועת העתק' לא תניע עוד אלא עד תכונו הגלגל ודמיון זה כי זאת האבן אשר התנועע ראינו כי הניע אותה המקל והמקל תנועתו היד והיד יניעו אותה גידי הזרוע הנקראים מיחדים והמיתרי' הניעום הגידים המעורבי' בשבר הנקרא עצל וגם אלה הניעו אותם הגידים הנקראים עצבים והעצבים הניע אותם החום היסודי והחום היסודי הניעתו הצורה שיש בו והוא המניע הראשון בלי ספק וזה המניע חייב לו להתנועע בשום העצה, על דרך משל כאלו ראה בעצתו להדביק האבן ההיא בדחיפת המקל עד חלון אחד לסתום אותו כדי שלא יכנס משם הרוח הנושבת ומניע הרוח החוא ומסבב תנועה הוא תנועת הגלגל וכן תמצא כל סבת ההויה והפס' כי היא נוגעת עד תנועת הגלגל ובאשר הגענו לזה הגלגל המתנועע התחייב שיהיה לו מניע לפי מה שנזכור בהקדמ' י"ז ולא ימלט המניע אותו מהיותו או בתוכו או חוץ ממנו וזה החלוק הוא בהכרח ועל כל פנים ואם תאמר כי יהיה חוץ ממנו לא ימלט מהיותו או גוף או בלתי

9 הר"ש שהוא ואינו נכון כי נמשך על ההקדמה וצ"ל שהיא.

1 הר"ש חומר הזה העתקת שניהם אינה נכונה וצ"ל חומר זה.

גוף ואם הוא בלתי גוף לא יאמר בו שהוא חוץ מן הגוף להרחבת הלשון ואם יהיה מניע בתוכו ר״ל מניע הגלגל לא ימלט שלא יהיה המניע ההוא כחו פושט בכל גופו ומתחלק בהתחלקו כמו החמיטו באש או שתהיה בו כח בלתי מתחלק כמו הנפש והשכל כפי מה שהקדמנו בהקדמה העשי׳ ויצטרך על כל פנים שיהיה מניע הגלגל אחד מאלה הארבעה אשר זכרנו שאם תאמר שהוא גוף אחר חוץ ממנו הוא שוא במה שאני אומר כי מאחר שהוא גוף צריך להתנועע כשיניעוהו כמו שנזכר בהקדמה התשיעית ואחר זה הגוף הששי יתנועע כשיניעוהו גוף שביעי וגם השביעי יתנועע במניע ויתחייב מזה מציאות גופים שאין תכלית למניינם ואז יתנועע הגלגל וכל זה שוא כמו שהקדמנו בהקדמה שניה, והדרך השלישית הוא שיהיה מניע הגלגל כח פושטת בגלגל וגם זה שוא במה שאומרי׳ כי הגלגל הוא גוף ויש לו תכלית על כל פנים כמו שהקדמנו בהקדמה הראשונה ויהיה כח מניע לתכלית כמו שנזכר בהקד׳ י״ב כי היא נחלקת בהחלקו כמו שנזכר בהקדמת י״א אם כן אין תנועה מוגעת עד לאין תכלית כמו שיסדנו בהקדמתנו, והצד הרביעי הוא שיהיה מניע הגלגל כח[2] הפושטת בגלגל בלי מתחלקת כגון נפש האדם באדם ועל דרך משל וגם הוא שוא שיהיה המניע הזה לבדו סבה בתנועה התמידית ואע״פ שהיא[3] בלי מתחלקת, ובאור זה כי אם יהיה זה מניעי הראשון גם זה המניע מתנועע במקרה כמו שנזכר בהקדמתו ואוסיף לבאר אותו לך ואומר כי האדם על דרך משל כשתניעהו נפשו שהיא צורתו לעלות מן הבית על העליה נאמר כי הוא גופו אשר התנוע׳ בעצמו כי הנפש הוא המניע הראשון בעצמה אלא שהיא התנועע במקרא כי כשהעתיק הגוף מן הבית אל העליה התנועע[4] הנפש עמו אל העליה ואם תשקוט הנעת הנפש ישקוט המתנועע בשבילה והוא הגוף ואם ישקוט הגוף תסור התנוע׳ המקרית אשר יש לנפש וכל מתנועע במקרה ישקוט על כל פנים כמו שנזכר בהקדמה השמינית וכשישקוט ישקוט המתנוע׳ עמו ויתחייב שיהיה למניע ההוא הראשון סבה אחרת על כל פנים חוץ מן הקיבוץ המורכב ממניע ומתנועע וכשתמצא הסבה ההיא שהיא בתחלת התנועה יניע המניע הראשון אשר בקיבוץ ההוא למתנועע מהם ואם לא ימצא ישקוט ובעבור זאת הסבה לא יתנועעו גופות בעלי חיים תמיד ואע״פ שבכל אחד מהם מניע ראשון בלי מתחלק כי המניע אותם אינו מניע תמיד בעצמו אלא בסבות שגורמים לו להניע והם דברים חוץ ממנו או לענין בקשת הנאות או לברוח מן ההפ׳ או לציור מחשב למי שיש לו שכל וציור ואז יניע וכשיניע[5] הוא מתנועע במקרה ועל כל פנים ישקוט כמו שזכרנו ואלו יהיה מניע הגלגל בתוכו על זה הענין לא היה יכול להתנועע תמיד ואם התנועה הזאת היא נצחנית תמידית כמו שזכר בעל דיננו וזה איפשר כמו שנזכר בהקדמ׳ י״ג יתחייב ע״כ פנים לפי זאת הדעת שיהי׳ הסבה הראשוני׳ לתנועת הגלגל על הענין השני ר״ל דבר נפרד מן הגלגל כמו שחייב החלוק, והנה התבאר במופת כי מניע הגלגל המניע הראשון אם תהיה תנועתו נצחני׳ תמידית יתחייב שיהיה בלתי גוף ולא כח בגוף כל עיקר כדי שלא יהיה למניע הגלגל תנועה

2 הר״ש כח בו בלתי מתחלק והוא בלשון זכר כמשפטו בלשון עברי אבל א״ח כתב כח הפושטת ואינו כמשפט לשון עברי ועשה זה לפי לשון הערבי כי בערבי כח אלקוה וזה לשון נקבה.

3 הר״ש שהיא בלתי מתחלקת בערבי גיר מנקס כה מזה נראה ששנה בתרגומו שהשב שהתנועה אינה מתחלקת אבל באמת שהכח בלתי מתחלק ומפני שמלת אלקוה בלשון ערבי כח הוא לשון נקבה ע״כ השתמש בעברי בלתי מתחלקת בלשון נקבה אבל א״ח תרגם אלקוה כח היה לומר בלתי מתחלק וא״ת תרגם בלתי מתחלקת על כוחך שרצה לאמר שהתנועה בלתי מתחלקת אבל א״ח אע״פ שתרגם גם הוא בלי מתחלקת ידע שרצה לאמר הכח בלתי מתחלק מפני שא״ה השתמש מלת כח בלשון נקבה.

4 הר״ש נעתקה הנפש שהיתה בבית ושבה בעליה העתקת א״ח כמו בב״י ערבי אשר באוצר הספרים בעיר ליידן. 5 הר״ש וכשיתנועע ואינו נכון לפי הערבי.

לא בעצם ולא במקרה ועל כן לא יקבל חלוק ולא שינוי בשום פנים כמו שנזכר בהקדמה ז׳ וזהו אלוה ית׳ שמו ר״ל הסבה הראשונה ר״ל סבת הגלגל והוא בטל שיהיו שנים או יותר לביטול ספירת העניינים הנבדלים אשר אינם גוף אלא כשיהיו אחד מהם עלה והשני עלול כמו שנזכר בהקד׳ י״ו וכבר התבאר כי אינו נכלל תחת הזמן מפני מניעות התנועה בחקו כמו שנזכר בט״ו והנה[6] הביא זה הענין העיון בדרך המופת להאמין כי הגלגל לא יתכן שיניע עצמו תנועה נצחנית וכי הסבה הראשונה בתנועתו אינו גוף ולא כח בגוף וכי הוא אחד לא ישתנה כי אין מציאותו דבק עם זמן, ואלה הם השלש שאלות אשר הביאו מופת עליה חסידי הפילוסופים.

עיון שני להם כבר הקדם ארסטו׳ הקדמה כי כשימצא דבר מורכב משני דברים ונמצא מן השנים ההם לבדו יוצא מן הדבר ההוא המורכב כאלו התחייב שיהיה האחר על כל פנים יוצא מן הדבר ההוא המורכב כי אלו יהיה מציאותם גורם שלא ימצאו אלא יחד כגון החומר והצורה הטבעיית לא היה נמצא האחד מהם בשום פנים אלא אם כן מציאו׳ האחד מהם לבדו יהיה אות על אפיסת הדבוק וכן ימצא האחד על כל פנים, והמשל על זה כי כשיהיה נמצא משקה סכנגבין העשויה מחומץ ודבש וימצא הדבש לבדו יתחייב על כל פנים מציאות הדבש לבדו ואחר אשר באר זאת ההקדמה אמר כי אנו מוצאים דברים רבים מורכבים ממניע ומתנועע ר״ל שיניעו לזולתם ויתנועעו מכח זולתם כשינועו וזה מבוא׳ כגון האמצעיות בתנועה[7] כולם ונמצא מתנועע אשר לא יניע כל עיקר והוא המתנועע האחרון ויתחייב על כל פנים למצוא מניע שלא יתנועע כל עיקר וזהו המניע הראשון וכזה שאי אפשר בו תנועה על כן אינו מתחלק ולא גוף ולא נכלל תחת הזמן כמו שהתבא׳ במופת אשר הקדמנו.

עיון שלישי מדרך פילוסופיא בזה הענין הלקוח מדבר אריסטו׳ ואע״פ שהביאו לענין אחר וזה סדר המאמ׳ אין ספק שיש דברי׳ נמצאים והם הניתצאים בהרגש ולא ימלט הדבר מהיותו נחלק לשלשה חלקים חלוק מוכרח על כל פני׳ והוא שיהיו כולם הויות נפסדות או כולם לא הוות ולא נפסדות או קצתם הוות נפסדו׳ וקצת׳ בלי הוות ונפסדו׳ והנה החלק הראשון שוא מבואר כי אנו רואים נמצאים רבים הווים נפסדים, וגם החלק השני שוא ובארנו כי אם יהיו כל נמצא נכלל תחת ההויה וההפסד נאמר כי כל אחד מהם מן הנמצאים כולם איפשרי ההפסד והאיפשר במנו על כל פנים הוא ההווה ונמצא כמו שידעת ויתחייב שיהיו נפסדים כל הנמצאים בהכרח ואם כולם נפסדי׳ הוא שוא להמצא דבר כי לא נשאר ממציא דבר ועל כן יתחייב שלא יהיה דבר נמצא לגמרי ואנו רואים דברים נמצאים והנה אנחנו נמצאים ויתחייב בהכרח בזה הענין אם יש שכמה הווים נפסדים כמו שאנו רואים שיהיה שם נמצא ולא הווה ולא נפסד וזה הנמצ׳ שאינו לא הווה ונפס׳ אין בו איפשר הפסד כל עיקר אבל הוא ראוי למציאות לא איפשר למציאות, ואמר עוד כי לא יוכל היותו ראוי למציאות מלהיות זה כשנתבונן עצמו ונתבונן בסבתו לפי שיהיה מציאותו ואפיסתו איפשרית בבחינתו עצמו וראוי בבחינתינו סבתו ויהי׳ סבתו היא ראוי למציאות כמו שנזכר והנה התבאר במופת כי לא ימלט בשום פנים שלא יהיה נמצא ראוי למציאות בבחינתו עצמו ולולי זה לא היה שם נמצא כל עיקר לא הווה נפסד ולא בלתי הווה נפסד אם יהיה שם דבר נמצא כך כמו שאמר ארסטו ר״ל שלא יהיה לא הווה ולא נפסד בעבור היותו עלול בעילה ראויה למציאות וזה מופת אין בו ספק ולא דוחה ולא חולק אלא למי שלא ידע דרך המופת, אחר כן נאמר כי כל ראוי למציאות בבחינתנו עצמו יתחייב על כל פנים שלא יהיה למציאותו סבה כמו שנזכר בהקדמות כ״א ועל כן יתחייב שלא יהיה גוף ולא כח בגוף כמו שנזכר בהקדמות כ״ב והנה התבאר במופת לפי זה העיון כי יש נמצא ראוי למציאות בבחינתנו עצמו על כל פנים והוא אשר אין סבה למציאותו ואין בו הרכבה

[6] הרא״ש הנה כבר יצא לנו מן העיון הזה במופת שהגלגל וכו׳

[7] הרא״ש בהנעת כולם ואינו נכון לפי הערבי.

ועל כן לא יהיה גוף ולא כח בגוף וזהו האל יתי שמו, וכן התבאר במופת נקל כי חיוב המציאות בבחינתנו העצם ההוא הוא בטל שימצא בשנים כי יהיה כן מן חיוב המציאו׳ ענין נוסף על עצם כל אחד מהם ולא יהיה אחד מהם מתחייב המציאות בעצמו בלבד אבל מתחייב בענין ההוא שהוא חיוב המציאו׳ אשר נמצי׳ לזה ולזולתו וכבר התבאר מפנים רבים כי הראוי להיות לא ימצא בו בהכרח כח בשום פנים לא ערך ולא הפך ועל כל זה הפשיטו׳ הברור׳ אשר לא יותר ממנה דבר חוץ לעצמו ממינו ואפיסות העילה והסבה מכל צד אם כן אין בו שותפות כל עיקר.

רביעי מדרך הפילוסופיא בידוע כי אנו רואים תמיד שיהיו בבח ויצאו אל הפעל וכל היוצא מהכח אל הפעל יש לו מוצא אשר יוצאהו כמו שנזכר בהקדמת י״ח ומבואר כי זה המוצי׳ היה מוציא בכח אחר כן נעשה מוציא בפעל ועלת היותו בכח או למנוע מנפשו או לשום ערך שיהיה ביניו ובין מי שהוציאוהו מקודם זה ואיפשר וכאשר נמצא הערך ההוא יצא בפעל וכל אחד מישני אלה יתחייב מוציא או מסיר מונע על כל פנים וכן יתחייב לומר במוצי׳ השני או מסיר המונע וזה לא ילך עד לאין תכלית ואי איפשר שלא יגיע הדבר למוצי׳ מכח אל הפעל שיהיה נמצא תמיד אל ענין אחד ואין בו כח כל עיקר ר״ל לא יהיה בעצמו איפשרות ויתכן להיות נעדר כאשר נזכר בהקדמ׳ כ״ג והוא שוא שיהי׳ זה בעל הומר אלא נבדל כמו שנזכ׳ בהקד׳ כ״ד והנבדל שאין בו איפשרות כל עיקר אבל הוא נמצא בעצמו הוא האלוה, וכבר נתבאר כי הוא בלתי גוף אם כן הוא אחד כמו שנזכר בהקדמ׳ י״ו וכל אלה הם דרכים אשר בא עליהם מופת על מציאות אלוה אחד לא גוף ולא כח בגוף עם האמונה בהקדמות העולם ויש הנה דרך אשר בא עליה מופת על הרחקות הגשמות וקיום כי אלו יהיו שני אלוהות יתחייב על כל פנים שיהיה להם ענין אחד אשר ישתתפו בו והא הענין אשר בו זכה כל אחד מהם להיות אלוה ולהם ענינים אחרים מזכרחים אשר בהם יכנא ההפרש ביניהם ונעשו שנים בהיות בכל אחד מהם ענין זולתי הענין אשר באחד יהיה כל אחד מהם מורכ׳ מישני ענינים אם כן אין אחד מהם סבה ראשונה ולא ראוי למציאו׳ בבחינתנו עצמו אך כל אחד מהם בעל סבות כמו שהתבאר בהקדמת י״ט ואם יהיה הענין ההפרש נמצא באחד מהם יהיה זה אשר יש בו שני ענינים בלי ראוי למציאות בעצמו, דרך אחרת בענין היחוד כבר התקיי׳ במופת כי הנמצא כולו כמו גוף אחד נתחבר קצתו אל קצתו וכי כח הגלגל פושטת בזה החומר למטה ומכינה כחו והוא בטל עם זה הדבר אשר יתקיי׳ שיהיה האלוה האחד מתבודד בחלק מחלקי זה המציאו׳ והאלוה השני מתבודד בחלק האחר כי זה קשר בזה אם כן לא נשאר בחלוק אלא שיהיה זה פועל בעת אחת וזה פועל בעת אחרת או יהיו שניהם פועלים יחדיו בעת אחת תמיד כדי שלא ישלם פעל מן הפעלים אלא מישניהם יהדיו אבל שיפעל זה בעת ויפעל זה בעת אחר זה הוא שוא מפנים רבים כי אם יהיה הזמן שיפעל בו האחד מהם אפיסא שיפעל בו השני מה הסבה המחייבת שיפעל זה ויתבטל זה ואם הוא הזמן שיפעל בו אחד מהם יקשה על האחר לפעול בו יש סבה אחרת והוא אשר חייבה הזמנת הפועל לזה ומניעתו לזה כי הזמן כולו אין הלוף בו והמזומן לפעול בו הוא מזומן אחר קשור קצתו בקצתו כמו שבארנו, ועוד כי כל אחד מהם נכלל תחת הזמן מפני שפעלו דבק בזמן ועוד כי כל אחד מהן יצא מן הכח אל הפעל בעת אשר יפעל מה שיפעל ויצטרך כל אחד מהם למוציא מן הכח אל הפעל וישתי׳ באחד מהם יכולת אבל שיהיו שניהם פעלים תמיד כל מה שיש מהמציאו׳ כדי שלא ועשה כל אחד מהם דבר בלתי האח׳ וגם זה שוא כמו שאומר כי על דרך כלל לא ישלם פעל אלא בחבור שניהם אם כן אין אחד מהם סבה ראשונה לפעל ההוא אבל הסבה הראשונה הוא קבוץ שניהם, וכבר התבאר במופת כי הראוי למציאות תחייב על כל פנים שלא יהיה לו סבה ועוד כל קיבוץ שניהם לפעל אחד הוא נפרד לסבה אחרת שהיא כוללי שניהם ואם יהי׳ הכולל בכלל ההוא אשר לא ישלם הפעל כי אם בו הוא אחד הוא האלוה בלי ספק ואם יהיה הכולל לזה הקבוץ קבוץ אחר

יתחייב לו קבוץ שני כמו שנתחייב לקבוץ ראשון ועל כל פנים צריך שיגיע התכלית לאחד שהוא סבה במציאות זה העולי האחד על איזה צד שיהיה או על צד הדושו אחרי אפיסה או על צד היוב דבר מדבר, הנה התבאר לך בזה הדרך כי בהיות הנמצא כולו אחד יורנו כי ממציאות אחד דרך אחרת בהרחקת הגשמות כל גוף מורכב כמו שנזכר בהקדמת כ״ב וכל מורכב יש לו על כל פנים פועל הוא סבת מציאות צורתו בחומר שלו, וכבר התבאר היטב כי כל גוף שהוא מקובל ההלוק יש לו מרחקים והוא מכון למקרים בלי ספק אם כן אין הגוף אחד לא מצד חלוקו ולא מצד הרכבתו ר״ל היותו שנים במאמר כי כל גוף נקרא גוף בעבור ענין נוסף בו על היותו גוף והוא בהכרח על שני ענייניים והנה התבאר כי הראוי למציאות אין בו הרכבה בשום פנים ואחרי אשר הקדמתי אלה המופתים אחל לבאר דרכי כמו שהבטחתנו.

פרק ג

זה הגוף ההמושי והוא הגלגל לא ימלט מאחד מששי, או שיהיה הווה נפסד והתנועי הווה נפסדת או בלתי הווה ולא נפסדת כמו שיאמר בעל דיגנו ואם יהיה הגלגל הווה ונפסד אם כן ממציאו אחרי היותו נעדר הוא האלוה יתי שמו וזה מושכל ראשון כי מה שימצא אחר אפיסה יש לו ממציא על כל פנים ומן השוא שיוכל להמציא עצמו ואם זה הגלגל לא סר ולא יסור כן להיות מתנועע תנועה תמידית נצחית יתחייב לפי ההקדמות אשר הקדמנו שיהיה מניעו בזאת התנועי נצחית לא גוף ולא כח בגוף והוא האלוה יתי שמו, והנה התבאר לך כי האל יתי הוא ראוי אשר אין לו סבה ואין אפשרי למציאותו כשנתבונן עצמו ויורו המופתים הנחתכים האמיתים על מציאות בין שיהיי העולם מחודש אחרי אפיסה בין שלא יהיה וכן יורו המופתי על היותו אחד בלתי גוף כבר התבא׳ בין שיהיי העולם מחודש אחרי אפיסה בין שלא יהיה כן כמו שבארנו בדרך השלישי מדרכי הפילוסופיא וכמו שבארנו הרחקת הגשמי וקיים האחדות בדרכי הפילוסופיא ולבאר ראיותיהם במציאות כחות השכל הנבדלות והם המלאכים, ואבאר איך יאות זה הענין מעיקר תורתינו ר״ל מציאות המלאכים וכשאשלי׳ זה הענין אשוב אחר כן אל מה שירעתי למביא ראיות על חדוש העולם כי ראיותינו על זה לא יתקיימו ולא יתבארו אלא אחרי ידיעת מציאות כחות השכל הנבדלות ואיך הביאו[1] ראיה על מציאות וצריך על כל פנים קודם כל זה להקדים הקדמה אשר תהיה נר ערוך לתעלמות זה הספר בכללו בין מה שהקדמנו מפרקיו ומה שאיחרנו והיא זאת ההקדמה.

דע כי הספר הזה אין כוונתי לחבר דבר במדע הטבעי או לברר ולבא׳ ענייני המדע האלוהי על פי דעות אנשים או להביא מופת על מה שבא במופת עליו ואין כוונתי לברר ולקצב לך הכונת הגלגלי׳ ולא להגיד לך מספר׳ כי הספרים המחוברי׳ בזה הענין מספיקים ואפילו אם אינם מספיקים בענין מן העניינים אין מה שאומר אני בענין ההוא יותר נכון מכל מה שאמרו אחרים אבל כוונתי בזה הספר מה שהודעתיך בפתיחתו והוא לבאר רוב ספקות התורה ולגלות סוד העלומיה אשר הוא נעלה מהשגת דעות ההמון על כן בראותך אותי כי אדבר בקיום הכחות המשכילי׳ הנבדלי׳ ובמניעם ובמנין הגלגלים ובסבות תנועתם או לבאר אמתת ענין החומר והצורה או בענין השפע האלוהי והדומי׳ לאלה העניני׳ אל יעלה בלבך כי כוונתי לפרש אמתת הענין ההוא הפילוסופי׳ בלבד כי העניני׳ ההם כבר נזכרתי בספרים רבים ובא מופת על אמתת רובם אך כוונתי לזכור מה שאמצא בספקות התורה למבין אותו ואתיר קושיות רבות בידיעת הענין ההוא אשר אבאר אותו ואתה ידעת בפתיחת ספרי זה כי עמודו ישוב על ביאור מה שאמרנו שאפרש להבין ממעשה בראשית ומעשה מרכבה ולברר ספקות תלויות בנבואה ובדעת הבורא וכל

[1] הר״ש אביא בערבי אסתדל ואינו נכון לפי הערבי ושגה בהעתקתו.

פרק אשר תראה כי אדבר בו לבאר דבר אשר בא עליו מופת בחכמת המבע או בחכמת האלהות או לבאר מה שהוא ראוי להאמין בו או דבר תלוי במה שיתבאר בחכמת הלימודים דע כי הוא מפתח צריך מאד להבין ממנו דבר מספרי הנבואה ר״ל ממ״ש משליהם וסודותיהם ובעבור זאת זכרתיהו ובארתיהו והודעתיהו כדי שיועלנו הענין ההוא בדעת מעשה מרכבה ובמעש׳ בראשית או לבאר עיקר ענין הנבואה או להאמין דעת אמתי׳ מאמונת התורה ואחרי אשר הקדמתי זאת ההקדמה אשוב להשלי׳ מה שהחלותי בו.

פרק ד

דע כי אלה הסברו׳ אשר יבחרם ארסטו בסבות תנועת הגלגלים אשר מהם מציאו׳ כחות משכילות נבדלות ואע״פ שהם דברי׳ שלא בא עליהם מופת אבל הם יותר קרובי׳ אל האמת וספקותם מעוטות מכל הסברות יותר נוהגים על סדר כאשר אמר אלכסנדר להתחלות הכל והם גם הם מאמרים אשר יאותו לענייניים רבים מדברי תורה ובלבד כפי מה שיתבאר במדרשות הידועות אשר אין ספק שהם לחכמי׳ ז״ל כמו שיתבאר ועל כן אביא סברותיו וראיותיו למען אלקט מהם מה שיהיה מסכים עם התורה ונאות לדברי חכמים ז״ל.

פרק ה

דע כי הגלגל בעל נפש וזה יתבאר בהשתדלו׳ השכל אך יעלה בלב השומע שזה הדבר רחוק לדעת אותו מפני שיעבור על לבו כי כמו שאמרנו בעל נפש זאת הנפש היא כנפש בלי ספק והכח הראשון ההוא או הנפש בלי ספק והראיה על זה כי הוא שוא ובטל להיות תנועתו מסובבת כתנועת האבן הישרה למטה או כתנועי׳ האש למעלי׳ כדי שיהיה התחלת התנועה ההיא טבע לא נפש כי אשר יתנוע׳ זאת התנועה הטבעי׳ לא יניעהו אלא כח ההתחלה ההיא אשר בו כשיהיה זולת מקומו כדי לבקש ממנו מקומו וכשיגיע למקומו ישקוט וזה הגלגל יתנועע במקומו עצמו בהקפה ולא יתחייב מפני היותו בעל נפש להתנועע כך כי כל בעל נפש לא יתנועע אלא מפני המבע או מפני ציור שכלו ר״ל טבע בוונתו לחמשך אל הנאות ולברוח מן ההפך ואין הפרש בין שיהיה מניע מבחוץ כמנוסת החי מהום השמש ולכתו למקומות המים כשימצא או בין שיהיה מניעו ציור מחשבי כי בהעלות על הלב הנאות וההפך אז יתנועע החי וזה הגלגל אינו מתנועע לברוח מן ההפך או לבקש הנאות ר״ל מה שהיא מתנועע אליו ממנו הוא מתנועע כי אלו תהיה תנועת׳ נפש׳ זה היה ראוי שיגיע אל מה שיתנוע׳ אליו ושוקט כי אם נאמר שיתנועע לבקש חפץ לברוח משום דבר ולא יתכן תנועה לעולם תהיה התנועה ריק וזאת התנועה מסובבת העיקר את תנועת הקפה אינו אלא בציור שכלי אל הדבר השכלי שיתחייב לו הציור ההוא להתנועע כן ולא יהיה הציור אלא בשכל והגלגל ואם כן הוא בעל שכל ואין כל מי שיש לו שכל לצייר בו שום ענין במחשבתו ויהיה לו נפש אשר בה יוכל להתנועע יתנועע כשצייר לו שכלו דבר כי הציור לברו לא יחחייב תנוע׳, וכבר התבא׳ זו בפילוסופיא הראשונה ומבואר הוא כי לפעמים תמצא בנפשך כי יצייר לך שכלך ענייניים רבים ואתה יכול להתנועע אליהם אך לא תתנוע׳ אליהם בשום פני׳ עד אשר תתהדש לך תשוקה בהכרח לענין ההוא אשר הראה לך שכלך, והנה התבאר כי אין הנפש אשר בה תהיה התנועה ולא השכל אשר תשיג בו כל דבר מספיקים בהיות תנוע׳ כזאת עד שתהיב׳ בהם התשוק׳ לזה הענין אשר צייר השכל ויתחייב מזה שיהיה לגלגל תשוקה במה שצייר לו שכלו והוא הדבר החשוק והוא אלוה ית׳ שמו, ומהצד הזה אמר ארסטו׳ כי יניע הבורא

לגלגל ר״ל בהיות הגלגל משתוקק להדמות במה שהשיג והוא זה הענין אשר צייר לו השכל שהוא בתכלית הפשוטות ואין בו שינוי כל עיקר ואין בו חדוש ענין והטוב שופע ממנו תמיד לא יתכן זה לגלגל מצד היותו גוף אלא שיהיה הגוף פעלו תנועת הקפה בלבד כי זה הוא תכלית מה שאפשר לגוף להתקיים פעלו עליו והיא התנועה היותר הפשוטי אשר לגוף ולא יהיה בעצמו שינוי ולא בשפע הטובות הנאצל מתנועתו וכאשר התבאר ארסטו זה כולו כי הוא אמת חזר והתבונן ומצא הגלגלים רבים בכמות ותנועת זה משתנה מתנועת זה בין מהירות ואיחור ומצד התנועה ואף על פי שיכלול אותם כולם התנועה המסובבת ויתחייבו לפי העיון המבעי להאמין כי הציור הוא הגורם לגלגל אחר שיתנועע התנועה אחת לשלשים שנה ותחת הדין כי יש שמה כחות השכליות כמנין הגלגלים וכל גלגל מהם ישתוקק ונכסף לזה הכח המשכיל אשר הוא התחלתו והוא מניעו זאת התנועה הדבקה בו והשכל ההוא הוא מניע הגלגל ההוא ולא תחת הדין ארסטו ולא זולתו כי מספר הכחות המשכולות י׳ או מאה אבל זכר כי הם על מספר הגלגלי עד שיהיו חושבים בזמנו כי הגלגלים מ׳ ואמר ארסטו אם כן הדבר הכחי הנבדלי המשכילת חמשים כי היו הלמודים בזמנו מעטים ולא היו שלמים והיו חושבים כי כל תנועה צריכה לגלגל ולא היו יודעים כי נטיית הגלגל האחד יתחדש תנועת רבות נראות כאלו אמרת תנועת האורך ותנועת הנטיה ותנועת הנראות אצל עגול שפת הגלגל ברוחב המזרחים והמערבים ואין זה כוונתינו נשוב למה שהיינו בו אבל אמרו המתאחדים מן הפילוסופי כי הכחי המשכולות הנבדלות הם עשרה כי ספרו כידורי הגלגלים שיש בהם כוכבים והגלגל המקיף ואע״פ שיש בכדורים ההם גלגלים רבים והכידורים במנינם תשעה, הראשון המקיף על הכל, וגלגל הכוכבי העומדי, וגלגל שבעת הכוכבים, והגלגל העשירי הוא השכל הפועל אשר יורה עליו יציאת שכלנו מן הכח אל הפועל והשגתנו צורות הנמצאים ההוות הנפסדות אחרי שלא היו בממציאים אלא בכח וכל מה שיצא מן הכח אל הפעל יש לו על כל פנים מוציא חוץ ממנו וצריך שיהיה המוציא ממנין המוצא כי הנגר לא יעשה התיבה בעבור היותו אומן אלא בעבור שיש בשכלו צורת התיבה אשר בשכלו היא אשר הוציאה צורת התיבה אל הפועל והמציא אותה בעצים, כן נאמר בלי ספק כי נותן הצורה הוא צורה נבדלת ונותן השכל הוא שכל והוא השכל הפועל כדי שיהיה ערך השכל הפועל אל היסודות הקצויות ומה שהורכ׳ מהם בערך כל שכל נבדל המיוחי בגלגל[1] לגלגל ההוא וערך השכל בפועל הנמצא בנו שהוא משפע השכל הפועל ובו נשוב השכל הפועל הערך שכל כל גלגל הנמצא שיש בו משפע הנבדל וכי ישוג לכל נבדל ויציירהו בשכלו ויכסוף להדמות אליו ועל כן יתנועע ויבא לו ויצא מזה הדבר מה שבא עליו מופת כי האל יתברך שמו לא יפעל הדברים בלי אמצעי וכאשר תשרוף האש באמצעי והאש תתנועע באמצעית תנועת הגלגלי והגלגל יתנועע באמצעי, שכל נבדל יהיו הכחות המשכילי ההם מלאכים קרובים אשר באמצעותם יתנועע הגלגלים ובעבור היות הכחות הנבדלות לא יתכן בהם ספירה בשום פנים בעבור כי אין שנוי בעצמיהם כי אינם גוף התחייב בשביל זה שיהיה הבורא לדעת זה החכם הוא ממציא השכל הראשון מניע הגלגל הראשון על הדרך אשר בארנו והשכל אשר יניע הגלגל השני אין עלהו והתחלתו אלא הראשון וכן תמיד עד שיהי השכל אשר יניע הגלגל הסמוך אלינו הוא עלת השכל הפועל והתחלתו ואצלו יניע מציאות הכחות הנבדלות כאשר הגופים גם כן יתחילו מן הגלגל העליון ויגיעו עד היסודות הקצויות ומה שהורכב מהם ולא יתכן שיהיה השכל המניע לגלגל העליון הוא ראוי למציאות כי כבר השתתף עם כחות משכילות אחרות בענין אחד והוא הנעת הגופי ונבדל כל אחד מהם מן האחר בענין ונעשה כל אחד מהם מן העשרה בעל שני ענינים וצריך על כל פנים סבה ראשונה אל הכל, אלו הם דברי ארסטו וסברותו וראייתו על היות אלה הדברים

[1] הר״ש המיוחד לגלגל ההוא והסר מלת בגלגל ולפי הערבי צ״ל בגלגל.

פשוטים כפי היכולת להבין בספרי הבאים אחריו ויהיה תכלית דברו כולו כי כל הגלגלים הם גופים חיים בעלי נפש ושכל וציירו הדברים וישיג האלוה וישוגו התחלותם וכי יש במציאות כחות משכילי מובדלות לא בגוף כלל והם אצולות מהאל יתברך והם אמצעיות בין האל ובין אלה הגופים כולם והנני מבאר לך מה שיש בדעתנו מדברים אשר יאותו ויסכימו לאלה הסברות ומה שיש בתורתנו מעניינים הפך מהם בפרקים אשר אביא לך.

פרק ו

דע כי הגלגלים הם חיים מדברים ר"ל משיגים הבורא וזה אמת ברור אפילו מצד התורה וכי אינם גופים מתים כמו האש והעפר כמו שיחשבו הסכלים אלא כמו שאמרו הפילוסופי' הם חיים נשמעים לרצון בוראם ישבחוהו ויזמרו לו זמרה ותושבחה מעולה כמו שאמר השמים מספרים כבוד אל (תהלי' יט ב) זו מה מאד רחוק מן האמת מי שיחשוב כי זה לשון הענין [1] הנראה מהם מפני שלא יבין לשון דבור וספור בלשון הקדש אלא בעל השכל והראיה ברורה כי הוא מספר עניני' מעצמם רצה לאמר ענין הגלגלים לא ענין התבוננות בני אדם בהם כי אמר אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם (שם ד) והנה באר זה כי זה הוא ספור על עצמם שהם משבחים לאל ויגידו נפלאותיו בלא מאמר שפה ולשון והוא האמת כי כל המשבח בדיבור לא יגיד אלא מה שצייר לו שכלו ועצם השבח ההוא הוא עצם השבח האמתי אלה המלות אשר בם באו להודיע הענין או לבאר מנפשו כי הוא השיג מה שהשיג, כאשר אמר אמרו בלבבי על משכבכם ודומו סלה (שם ה) ואת הראיה שהיא מדברי הנביאים לא יכזיבנה כי עם כסיל או חולק אבל סברת החכמים בזה אינה צריכה ביאור ולא ראיה והתבונן איך סדרן דבריהם בברכת חירה במה שהוא הוזר בכל מקום מן התפלות ודברי מדרשי, במאמר הכתוב ובצא השמים לך משתחוים (נחמיה ט י) ומה שאמר ברן יהד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים (איוב לח ז) וזה בדבריהם רב מעוד ובבראשית רבה אמרו בפירוש והארץ היתה תוהו ובהו (בראש' א ב) אמרו תוהא ובוהא ר"ל היא שוממת ודוממת על רוע הלקה ר"ל כי הארץ אמרה אני והם נבראו כאחד העליונים חיים והתחתונים מתים, והנה ביארו כי השמים גופים חיים ולא גופים מתים כמו היסודות הקצויות והנה התבאר לך כי מה שאמר ארסטו' מענין חיות הגלגל משוג ומצייר בשכלו הוא דבר מסכים עם דברי הנביאי' ומקבלי תורתנו [2] הם החכמים ז"ל, ודע כי כל הפילוסופים מסכימים כי הנהגת זה העול' השפל ישלם בכחות הנאצלות עליו מן הגלגל כמו שזכרנו, וכי הגלגלים משיגים כל מה שהם מנהיגים ויודעים אותו וכבר בא זה בתורה כי אמר הכתוב אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים (דברים ד יט) ר"ל כי נתן אותם אמצעיי' להנהיג הברואי' לא שיעבדו אותם, כי כבר אמר בביאור ולמשול ביום ובלילה ולהבדיל (בראש' א יח) וענין המכושלת שיהיה מנהיג אותו ומתקן צרכיו והיא ענין נוסף על ענין האור והחש' אשר היא עלת החויה והחפס' הקרוב' כי ענין האור והחשך הוא הנאמר בעדו ולהבדיל בין האור ובין החשך (שם) ומן השוא שיהיה המנהיג לשום דבר בלתי יודע הדבר ההוא שהוא מנהיגו משידע אמתת ההנהגה על מה שהיא נופלת ועוד נציע בזה הענין דבר אחר.

---

[1] לשון הענין הנראה מהם הר"ש לשון הענין לבד ואינו מבין השיב לשון הערבי.

[2] הר"ש וחכמי תורתינו לפי הערבי היה יותר שיב ונושאי אבל ומקבלי יותר קרוב.

פרק ז

דע כי המלאכים מצואים וזה אינו צריך להביא עליו ראיה מן התורה כי התורה כבר אמרה זה במקומות רבות וכבד ידעת כי אלהים שם הדיין כגון עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כב) על כן סמכו זה השם למלאכים ואלוה מפני שהוא שופט על המלאכים וכן אמר כי אני ה׳ אלהיכם (דברים י יז) וזה הדבור הוא למין האדם בכללו אחר כן אמר הוא אלהי׳ חיים ומלך עולם (שם) ר״ל הוא אלהי המלאכי׳ ואדני האדונים אדון הכוכבים ואדון הגלגלים שהם אדונים לכל גוף בלעדיה׳ וזהו ענייגו לא שיהיה אלהי׳ ואדונים דבר ממין האדם כי מעלתם גרועה מזו וכל שכן באמרו אלהיכם כי הוא כולל כל מין בני אדם האדונים והעבדים ולא יתכן שיהיה החפץ בו שהבורא ית׳ הוא אדון כל דבר שיאמינו בו הכופרים שהוא אלהים מעץ ואבן כי אין תפארת לבורא שיהיה אדון האבני׳ והעצים ופסל ומסכה אבל החפץ שהבור׳ ית׳ שופט על השופטים ר״ל המלאכים ואדון הגלגלי׳ וכבר קדם לנו בזה הספר פירוש לבאר כי המלאכים אינם גופים וזה גם כן הוא אשר אמר ארסטו׳ אלא שיש בכאן שינוי שם כי הוא יקרא שמם כחות משכילות נבדלו׳ ואנחנו נקרא שמם מלאכים ואולם דבריו גם כן כי אלה הכחות המשכילות הנבדלו׳ הם אמצעיות בין הבורא ית׳ ובין הנמצאים באמצעותם יתנועעו הגלגלים אשר תנועת׳ סבת הווית כל הווה ואלה הם דברי הספרי׳ כלם כי לא תמצא מעולם פעל שיפעל אותו הבור׳ אלא על ידי מלאך וכבר ידעת כי פי׳ המלאך הוא שליח וכל משלים שליחות נקרא מלאך אפילו תנועות החיות שאינם בעלי דבור אמר הכתוב בהם כי הם על ידי מלאך כשתהיה התנועה ההיא נכונה אל הענין האלוהי אשר נתן בו כח להניעו אל התנועה ההיא אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני (דניאל ו כב) ותנוע׳ אתון בלעם על ידי מלאך אפילו הסודות הקצויות נקראו מלאכי׳ כגון עושה מלאכיו רוחות משרשיו אש לוהט (תהלי׳ קד ד) ונאמר מלאך על שליח מבני אדם כמו וישלח יעקב מלאכים (בראשי׳ לב ב) ונאמר על נביא ויעל מלאך ה׳ מן הגלגל אל הבוכים (שופטי׳ ב א) וישלך מלאך ויוציאנו ממצרים (במדב׳ כ טז) ונאמר על הכחות המשכילות הנבדלות שהם גלויות לנביאים במראה הנבואה ונאמר על כחות החיים כמו שיתבאר ואין דברינו עתה אלא במלאכים שהם כחות משכילות נבדלות כי תורתנו לא תבטל היות הבורא יתברך מנהיג זה המציאות באמצעות המלאכים כי כן אמרו החכמי׳ במה שאמרה תורה נעשה אדם בצלמנו (בראשי׳ א כו) ומה שאמרה הבה נרדה (שם יא ז) אמרו כביכול שאין הקב״ה עושה דבר עד שמסתכל בפמלי׳ של מעל׳ ויש לתמוה[1]) באמרם מסתכל כי בזאת המלה בעצמה אמר אפלטון כי האל ית׳ מסתכל בעולם השכל ויאצל ממנו שפע המציאות ובמקומו׳ אמרו זה הדבר מוחלט כי אין הקב״ה עושה דבר עד שנמלך בפמליא של מעלה ופמליא פירושו גדוד וצבא בלשון יון, ובבראשית רבה אמרו ובמדר׳ קהלת את אשר כבר עשהו לא נאמר כן אלא עשוהו כביכול הוא ובית דינו נמנו על אבר ואבר שיש בך והושיבו אותו על כנו הוא עשך ויכוננך (דברי׳ לב ו) ובראשי׳ רבה אמרו כל מקום שנאמר וה׳ הוא ובית דינו ואין הכוונה בכל זה שיחשבו הכסילי׳ כי יש לבור׳ ית׳ דבור או מחשבה או ראות או עצה וסיוע בעצת זולתו ואיך יבקש הבורא סיוע הנברא אבל כל זה הוא ביאור כי אפילו פרטי המציאו׳ ואפילו מה שברא מאברי החיי׳ על מה שהם עליו כי הכל הוא באמצעו׳ מלאך כי הכחות כלם הם מלאכי׳ מה מאד רע ומה עורון הסכלות זה והנזק הבא ממנו כי אלו תאמר לאדם מן החושבים שהם חכמי ישראל כי הבורא ישלח מלאך ויבא בבטן האשה ויתקן צורת העובר ותבניתו יתקן בעיניו הדבר ויקבלהו ויחשוב כי זה גדולה[2]) ותפארת בחוק הבורא וחכמה מאל יתעלה עם אמונתנו כי המלאך גוף מאש מלהטת וגודל גופו

[1] הר״ש ואתמה ואינו נכון לפי הערבי.

[2] הר״ש עוצם יכולת בערבי שלפנינו עטרה וקדרה וזהו הא״ח ובכ״י הר״ש היה קדרה.

כשיעור שליש העולם בכללו ויאמין כי כל זה יתכן בחוק הבורא אבל אם תאמר לו כי הבור' נתן בטיפת שכבת זרע כח מציירת אשר תעשה תבנית ואיברים ותצייר אותם והוא המלאך או כי הצורות כולם מפעלות השכל הפועל והוא המלאך הנקרא שרו של עולם אשר יזכרוהו החכמים תמיד היה מרחיק אותו ולא יהיה מאמין בו מפני שלא יבין ענין זאת הגדולה והיכולת האמיתית אשר המציאה חכמות הפועלות בכל דבר אשר אינה מושגת בחרגש וכבר ביאור החכמים ז"ל למי שהוא הכם כי כל כח מכחות הגוף נקרא מלאך כל שכן חכמות הפשוטו' בעולם וכי יש לכל כח פועל אחד מיוחד לו ולא יהיה לו שני פעלים וכל זה אמרו בבראשי' רבה אין מלאך אחד עושה שני שליחות ואין שני מלאכים עושין שליחות אחד וזהו ענין כל החכמות ומזה שיחזק לך היות החכמות האישות הטבעיות והנפשות נקראות מלאכים במקומות רבות ועיקרו בבראשית רבה בכל יום הקב"ה בורא כת של מלאכי' ואומרים לפניו שירה והולכים להם וכאשר הקשו על זה המאמר במאמר אשר יורה כי המלאכים קיימים עומדי' וכן יתבאר פעמים רבים כי המלאכי' חיים וקיימים היתה התשובה כי יש מהם קיים וחי ויש מהם עובד וכן זה הענין באמת כי אלה הכחות האישו' הוות נפסדו' תמיד ומיני הכחות ההם קיימו' ולא ישחתו וכן אמרו בענין יהודה ותמר אמר ר' יוחנן בקש לעבור ורמז הבורא למלאך שהוא ממונה על התאוה ר"ל כח הבעילה והנה קרא שם אלה הכחות מלאך, וכן תמצא תמיד שהם אומרים מלאך שהוא ממונה על כך וכך כי כל כח אשר הפקיד אותה הבורא יתברך על ענין מן הענינים נקראת מלאך ממונה על אותה דבר, ואמרו במדר' קהלת כשהאדם ישן נפשו אומרת למלאך ומלאך אומר לכרוב.

והנה ביארו לכל מי שיבין וישכיל כי הכח הנראית בחלום נקראת מלאך וכי השכל נקרא כרוב.

ומה נפלא מאד זה הענין למה שידענו ומה נמאס מאד הוא אצל הכסילים אבל היות דבר אשר יראה בו המלא' הוא במרא' הנבואה כבר אמרנו בזה כי תמצא רוב הנביאים רואים המלאכים בצורת אדם כמו והנה שלשה אנשים נצבים עליו (כ"א ש' י"ח ב) ויש מהם שיראהו כאילו הוא איש נורא ואיום כמו ומראהו כמראה מלאך האלהים נורא מאד, ויש מהם מי שיראנו כמראה אש כמו ויירא מלאך ה' אליו בלבב אש (שמות ג ב) ונאמר לשם אברהם שהיה כחו יפה נדמו לו בדמות אנשים לוט שהיה כחו רע נדמו לו בדמות מלאכים וזה סוד גדול מסודו הנבואה ועוד אביא דברי' בענין הנבואה כמו שראוי ונאמר לשם עד שלא עשו שליחותם אנשים משעשו שליחותם לבשו מלאכות ושים לבך איך באר מכל צד כי הענין מלאך הוא פעל אחד וכי כל מראה מלאך אינו אלא מראה הנבואה וכפי השגת המשיג אם כן אין במה שזכר ארסטו בזה הענין דבר שיהיה כנגד תורתנו אבל מחלקתו שהוא חולק בזה הענין כולו מפני שהוא מאמין בו כל אלה הדברי' הם קדומים לא מחודשי' ולא גבראי' וכי הם דברים מתחייבים מכח הבורא ית' ואנחנו נאמין כי הכל נברא וכי האל בורא הכחות המשכילות הנבדלות ונתן בגלגל כח להשתוקק ולכסוף אליהם והוא אשר ברא אלה הכחות והגלגלים ושם בהם הכחות המנהיגות בזה לבדו נחליק עליו ועוד אשמיעך דעתי ודעת התורה האמיתית בחידוש העולם.

פרק ח

כבר בארנו שתוף שם מלאך וכי הוא כולל הכחות המשכילות והגלגלים והיסודות הקצויות כי כל אחד מהם עושה דבר אבל אל תחשוב כי הגלגלים והכחות המשכילות כאשר הכחות הגופיות שהם טבע לא ישיגו פעולתם וביחדות ומנהיגות אבל לא כמו בחירתינו ולא הנהגתינו אשר הוא כלומר בענינים מחודשים כי כבר נזכר בתורה ענינים להעיר אותנו ועל זה אמר המלאך ללוט כי לא אוכל לעשות דבר (בר' י"ט) ואמר לו למלט אותו הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה (שם כ"ב) ואמר השמר

מופניו ושמע בקולו אל תאמר בו כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו (שמ' כג כא) וכל זה יורה אותך כי הם משיגי פעולותיה' וכי יש להם חפץ ובחירה בקשות אשר נתן להם והנהגו המסורה להם כמו שיש לנו חפץ במה שנמסר לנו ונתן לנו יכולת עליו בתחלת הויתנו אבל אנחנו נעשה המעשי' הגרועים והיא האפיס' הקודמת להנהגתנו ופעלנו אך הבחות המשכילות והגלגלים אינם כן אבל הם עושים הטוב לעולם ואין אצלם כי אם טוב כמו שיתבאר בפרקים וכל מה שיש להם הוא נמצא בתכלית השלימות והפועל תמידי מעת המצאם.

פרק ט

מן הדעות הקדומות מחייבות לפי דעת הפילוסופים והמון העם כי יש לתנועת הגלגלי' קולות נוראות עצומו' מאד והביאו ראיה על זה כי אמרו כי הגופים הקטנים אשר אצלנו כשיתנועעו תנועה מהירה תשמע להם קול שאון גדול מחריד כל שכן גופי השמש והירח והכוכבים שהם גדולי' כל כך ומהירים, וכת פיטאגורס כולם יאמינו כי יש להם קולות ערבות הולכות על סדר על פי גדולת' כנגד נגינת המוזיק' ויש להם עלות מוזעות שלא נשמע אלה הקולות העצומו' וזאת היא הסברא הידועה באמונתנו הלא תראה החכמים ז"ל יספרו קול השמש במרוצתה בכל יום בגלגל וכן יתחייב בכל, אבל ארסטו' לא יאמין זה ואמר כי אין להם קולות כמו שתמצא בספרו בענין השמים ומשם תבין אותו ואל תתמה על חיות סברת ארסטו' הפך סברת החכמים בזה הענין כי זאת הסברא רוצה לומר קולות מרוצת הכוכבים הוא נמשך אחרי דעת הכמי האומות שאומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרי' וכבר ידעת כי הכריעו ושמו יתרון לדעת הכמי האומות בענייני התכונה האלה והיא מה שאמרו בביאור ונצחו חכמי אומות העולם וזה אמת כי הדברים העיונים לא דבר בהם כל מדבר אלא כפי מה שהביא אליו העיון ועל כן יאמינו מה שהתקיים המופת עליו.

פרק י

כבר בארנו כי מנין הגלגלי' לאדקדקוהו בזמן ארסטו' ואשר מנו אותם בזמננו ומצאום תשעה מנו הכידור האחד הכולל גלגלים רבים למי שיעיין בחכמת התכונה אחד ועל כן אל תתמה על דברי קצת החכמים שאמרו שני רקיעים הם שנאמר הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים (דברים י יד) כי האומר זה המאמר היה מונה כידורי הכוכבים כולם אחד ר"ל הגלגלים אשר בם הכוכבים ומנה כידור הגלגל המקיף אשר אין בו כוכב כידור שני ועל כן אמר שני רקיעים הם ואני אקדם לך הקדמה תצטרך אליה בענין אשר התבוננתי בו בזה הפרק והוא זה, דע כי גלגל נוגה וכוכב צדק נחלקו בהם הראשו' מאנשי הלמודים אם הם למעלה מהשמש או למטה מן השמש כי אין שמה מופת אשר יורנו איך הוא סדר אלה שני הכדורי' והיתה דעת כולם כי שני כידורים נוגה וכוכב הם למעלה מן השמש והתבונן זה ודע היטב אחר כן בא בטלמיוס והכריע שהם למטה ואמר הוא יותר נכון ונאות אל הטבע שתהיה השמש באמצע ושלשה כוכבי' למעלה ממנה ושלשה למטה, אחר כן באו אנשים אחרונים[1] שהיו בספרד והיו בקיאים מאד בחכמת הלמודים וביארו לפי הקדמות בטלמיוס כי נוגה וכוכב הם למעלה מן השמש וכבר חבר בזה הענין ספר ישמעאלי ונקרא שמו בן אפלי ממדינת שביליא, ומאחרי אלה התבונן בזה הענין הפיליסוף הישמעאלי החסיד המכונה ן' אל צאיג אשר הייתי תלמיד

[1] הר"ש אחרים ואינו נכון לפי הערבי.

לאחד מתלמידיו והראה אופני ראיות וזכרנו אותם על שמו ואמר כי לא יתכן בהם שיהיו נוגה וכוכב למעלה מן השמש אע"פ שזה הענין שוכר זה הפילוסוף הוא ראיות הרחקת הענין ולא ראית מניעות ועל דרך כלל בין שיהיה הדבר כן בין שלא יהיה החכמי' הראשוני' היו מסדרים נוגה וכוכב למעלה מן השמש ועל כן היו מונים הכידורי' חמשה כידור הלבנה הקרוב בלי ספק וכידור החמה שהוא למעלה ממנו בהכרח וכידור חשמיני חמשת הכוכבים הנכוכים וכדור הכוכבים העומדים והגלגל המקי' על הכל שאין בו כוכב אם כן נאמר כי מנין הכידורי' שיש בהם צורות הכוכבי' כי כן היו הקדמונים קוראים הכוכבים צורות כמו שהוא ידוע בספריהם ויהיה מנינם ארבעה כידורים כידור הכוכבים העומדים וכידור הכוכבים החמשה וכידור השמש וכידור הלבנה ולמעלה מכולם גלגל אחד חלק שאין בו כוכב זה המנין הוא אצלי עיקר גדול מאד לענין אשר עבר על לבי לא ראיתיהו לאחד מן הפילוס' ודברי החכמים העירונו אליו והנני זוכר אותו בזה הפרק ואבאר ענייניו.

פרק יא

מן הידוע בכל ספרי הפילוסים כי כשיזכרו בהנהגה יאמרו כי הנהגת זה העול' השפל ר"ל ההויה וההפסד אינו אלא בכחות אצולות מן הגלגלי' וכבר זכרנו זה פעמים רבים וכן תמצא כי החכמי' אומרי' אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע מכה אותו ואומר לו גדל שנאמר הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ (איוב לח לג) וכן יקראו שם הכוכב מזל, וכן מצאנו מבואר בתחלת בראשי' רבה יש מזל שגומר הלוכו לשלשי' יום ויש מזל שגומר הלוכו לשלשים שנה והנה באר בזה המאמר כי אפילו מיני ההויה יש להם כחות כוכבים דבקות בהם אע"פ שכל כחות הגלגל פשוטות בכל הנמצאי' אבל יש כח כוכב אחד דבק במין אחד ממנו כמו ענין כח הגוף האחד כי המציאות כלו הוא כאיש אחד כמו שזכרנו וכן זכרו הפילוסופים כי יש ללבנה כח נוספת דבקה עם יסוד המים והאות על זה תוספת הנחלים והימים בתוספת הלבנה וחסרונ' בחסרונה ויתפשטו הימים בתוספ' הלבנה ויתקבצו בפנותה ר"ל עלותה ורדתה ברביעיות הגלגל על פי מה שהוא מבואר גלוי אצל המעייינים אבל היות זיו השמש מניע יסוד האש זה מבואר כמו שתראה שתתפשט החמימות בכל המציאות עם השמש ויגבר הקור בהרחקה מן המקום החוא או בהיותה נסתרת, וזה מבואר אין צריך להאריך בו ועבר על לבי כשידעתי זה כי אלה הארבעה כידורים כי יש בה צורות הכוכבי' אע"פ שיפון אותם בקבוצם בכל הדברים ההוים והם עלתם יש לכל כידור יסוד מארבע היסודות והכידור ההוא התחלת כחות היסוד ההוא והוא המניע אותו תנועת ההויה בתנועתו אם כן נאמר כי כידור הלבנה תניע יסוד המים וכידור החמה יסוד האש וכידור שאר הכוכבים יניעו האויר ולרוב תנועתם והשתנותם בהיותם נזורם אחור וישרות ועמידת' מה שירבה שנוי האויר והילופי וקיבוצו והתפשטותו במהירות וכידור הכוכבים העומדים יניע יסוד הארץ ואפשר כי בשביל זה היתה תנועת הארץ בכדרות לקבל הנפעל והמזגה וזה לעכוב הכוכבים העומדים בתנועתם הם מתיחדים בארץ באמרם כי מספר מיני הצמחי' כמספר אישי הכוכבי' מכלל הכוכ' וכן יתכן להיות הסדר שיהיו הכידורי' ארבעה והיסודי' המתנועעי' מהם ארבעה והכחות האצלות מהם במציאו' על דרך כלל ארבעה כמו שבארנו וכן סבות כל תנועת גלגליה ארבעה סבות והם תבניית הגלגל ר"ל כידורו ונפשו ושכלו אשר בו ישכיל כמו שביארנו והשכל הנבדל שהוא חשוקו והתבונן בזה מאד, וביארו כי לולי היות תבניתו זאת התבנית לא יתכן בשום פנים שיתנועע תנועה מסובבת מתאחדת כי לא יתכן להדבק התנועה חוזרת אלא בתנועה המסובבת בלבד אך התנועה השוה והישרה לא יתכן לה להיות חוזרת ואלו יהיה המתנועע חוזר ברגע החוא בעצמו פעמי' רבות לא תדבק התנועי'

ולא תהיה מתאחדת כי יש בין כל שתי תנועות מתהפכות עמידה כמו שהתבאר במופת במקומו והנה נודע כי יתחייב אל התכונ׳ בהחזרת בדרך אחת בעצמה שיהיה המתנועע יתנועע בהקפה ולא יתנועע אלא בעל נפש ויתחייב מציאות הנפש על כל פנים לרבר שהיה מחייב התנועה והוא ציור השכל והתשוקה למה שהוא מצייר כמו שזכרנו וזה לא יהיה בכאן אלא בשכל כי אין זה מנוסה מן ההפך או בקשת הנאות וצריך על כל פנים לנמצא והוא המצוייר בשכל הגלגל ואשר אליו התשוקה כמו שביארנו.

והנה ארבע סבות לתנוע׳ הגלגל וארבע מינים מהכחות הכוללות האצולות מאתו אלינו והן כח הוית המחצבים וכח הנפש הצומחת וכח הנפש החיונית וכח הנפש המדברת כמו שבארנו ארבעה וכשתתבונן בפעולות אלה הכחות תמצא שני מינים האחד הווית כל הווה והשני שמירת ההוה ר״ל שמירת מינן תמיד ושמירת אישיו זמן קצוב וזה פירוש הטבע אשר נאמר אליו כי הוא חכם מנהיג מתעסק להמצי׳ החיים במלאכת מתעסקת בשמירתו ובהתמדתו בהמצאות כחות מציירות שהם סבת מציאותו חיותו ושמירתו זמן קצוב וזה פירוש ויתכן כי הכוונה הוא ענין האלוהי שהם באים ממנו שני אלה הפעלי׳ באמצעו׳ הגלגל וזה מנין הארבעה הוא מופלא ומקום התבוננות כי במדרש תנחומה אמרו מעלות היו בסולם ארבע הוא מה שאמרו והנה סולם מוצב ארצה (ברא׳ כח׳ ב) ובכל המדרשו׳ זכר כי ארבע מחנות של מלאכי׳ הם והחזירו זה פעמים רבות וראיתי בקצת נוסחאות כמה מעלות היו בסולם שבע אבל כל הנוסחאות בכל המדרשות יסכימו כי מלאכי אלהים אשר היו עולים ויורדים לא היו אלא ארבע בלבד שנים עולים ושנים יורדי׳ וכי הארבעה התקבצו במדרג׳ אחת ממדרגות הסלם ונעשו ארבעה בשורה אחת שנים עולים ושנים יורדים עד אשר למדו מזה כי רוחב המלאך האחד במראה הנבוא׳ כמו שליש העול׳ כמו שאמר וגויתו כתרשיש (דניאל י) א״כ יהיה רוחב הארבע׳ עולם ושליש.

ובמשלי זכריה כשזכר ארבע מרכבות יוצאות מבין שני ההרים וההרים הרי נחשת ואמר בפירוש אלה ארבע רוחות השמים יוצאות מהתיצב על אדון כל הארץ והיא עלת כל מה שיתחדש בעולם, ואולם זכר נחשת וכן אמר נחשת קלל (שם) כי יש בו שתוף ועוד אשמיעך בו ענין מעיר השכל ואולם מה שאמרו כי המלאך שליש העולם כמו שזכרנו בבראשית רבה הוא מבואר מאד, וכבר ביארנו זה בחבורנו הגדול בתלמוד ואמרנו כי הנבראים כולם שלשה חלקים, הכחות המשכילות הנבדלו׳ והם המלאכי׳, והחלק השני גופי הגלגלי׳ והחל׳ השלישי החומר הראשון ר״ל הגופי׳ המשתנים תמיד אשר תחת הגלגל כן יבין מי שירצ׳ להבין חידות הנבוא׳ ויקץ משנת עצלתו וימלט מים סכלותו ויעלה למעלות העליונים, אך מי שייטב בעיניו לשקוע בים סכלותו וירד מטה מטה לא יצטרך להניעו גופו ולא לבו בשום תנוע׳ כי הוא ירד למטה בטבעו והבין כל מה שזכרנו והתבונן בו.

פרק יב

דע כי אלה הענינ׳ שהם ענייני התכונ׳ הנזכרים כשיקרא אותם ויבינם איש לומד חכמת הלימודים בלבד יחשוב כי הוא מופת נחתך על היות צורת הגלגלי׳ ומנינ׳ כך ולא כן הדבר ואין זה המבוקש בחכמ׳ התכונה אבל יש מהם עניינים אשר בא עליהם מופת שהם כך כמו שהתבא׳ במופ׳ כי דרך השמש נוטה מן הקו החולק היום בשני חלקים שוים וזה אין בו ספק אבל היש לו גלגל חוץ מעמודו או גלגל הקפה לא התבאר זה במופת ואיני חושש מזה בעל חכמת התכונה כי כוונת זאת החכמ׳ להסכי׳ תכונה אשר יתכן בה להיות תנוע׳ הכוכב אחת מסובבת אין בה מהירות ולא עכוב ולא שינוי ויתחייב מזאת התנועה נכון עם הנראה לעין וישים כוונתו עם זה להעמיט התנועות ומנין הגלגלים כפי מה שיוכל כי אלו נוכל על דרך משל להסכים תכונה אשר יתקיים בה הנראה לעין מתנועות זה הכוכב בשלשת הגלגלים

ובתנועה אחרת שיתקיים בה זה הדבר בעצמו בארבעה גלגלים היה ראו׳ שנסמוך על התכונה המעוטה במנין התנועות ועל כן בחרנו בשמש יציאת העמוד על גלגל הקפה כמו שבטל בטלמיוס וכפי זה הענין בהשגנו תנועות הכוכבים כולם תקיימים תנועה אחת לא תשתנה ולא ישתנו מכונה קצתם מקצתם הסכמנו על היות כולם בגלגל אחד ולא ימנע שיהיה כל כוכב מהם בגלגל בפני עצמו ויהיו תנועת׳ כולם אחת והגלגל ההם כולם על מסמרי׳ אחדים ואז יהיו הכחות המשכילו׳ במספר הגלגלים כמו שנאמר היש מספר לגדודיו (איוב לה ג) ר״ל לרובם כי הכחות המשכילות והגרמי׳ העליוני׳ והכחות כלם נקראו גדודיו ואי איפשר שלא יכלול מיניהם מנין ואפילו אם יהיה הדבר כן לא נשחת לנו מה שסדרנו בשומנו מנין גלגל הכוכבים העומדים בכידור אחד חמשה וכי אנחנו נחשוב חמשת גלגלי הכוכבים העומדים הנבוכי׳ עם רוב גלגליהם כידור אחד כי הכוונה כבר הבינות אותה שאנו מונים כלל הכחות[1]) אשר נשיגם במציאו׳ השגה הכוללת מבלי שנשית לב להגבלת אמתת הכחות המשכילות והגלגלים אך הכוונה כולה כי הנמצאים מבלעדי הבורא ית׳ נחלקים שלשה חלקים האחת הכחות המשכילו׳ הנבדלו׳ והשני הגורמי׳ הגלגלי׳ אשר הם מיוסדים לצורות עומדות לא העתק בו הצורה ממקו׳ למקו׳ ולא ישתנה המוסד ההוא בעצמה והשלישי אלה הגופי׳ ההווים הנפסדים אשר יכלול אותם חומר אחד וכי כח ההנהגה יפוץ מהבורא יתעלה על הכחות המשכילות וכן יפוץ מהם מה שנאצל עליהם מן הטובות והכבוד על גופי הגלגלים ויפוצו מן הגלגלים כחות וטובות על זה הגוף ההווה הנפסד בעצם מה שהשיגו בעצם התחלותם ודע כי כל אוצל זה הסדר אין כוונת המועיל ההוא ותכליתו להועיל זה המקבל מתועל׳ בלבד כי יתחייב מזה השוא הגמור כי התכלית היא יותר נכבדת מן הדברים שהם בגלל התכלית והיה מתחייב מזה שיהיה מציאות העליון והשלם והנכבד בעבור השפל ולא יחשיב זה משכיל אבל הדבר כמו שאומר כי כל דבר שלם על שום צד מהשלמות אפשר שיהיה השלימות ההוא בו בענין שישלים עצמו ולא יעבר השלימות ממנו בזולתו ואיפשר שיהיה שלימותו בענין שנאצל ממנו שלימות לזולתו כאלו אמרת על דרך משל כי יש איש אחד ויש לו מן ההמון מה שימלא בו צרכיו בלבד ולא יותר ממנו מה שיועיל בו לזולתו ויש איש אחר אשר יש לו מן ההמון מה שיהי׳ עודף על צרכיו ויעשיר בו אנשים רבים עד אשר יתן זה האיש לאיש אחר מה שיהיה בו האיש ההוא העשיר ויעדיף מה שיעשיר בו לאיש אחר כן הדבר במציעות השפע הנאצל מהאל ית׳ כדי להמציא ממנו כחות השכל הנבדלות ויפוץ מכחות השכל ההוא כחות להמציא קצתם לקצתם עד יגיע אל השכל הפועל ושם יהיה פוסק מציאות הנבדלות וכל נבדל יפוץ ממנו מציאות עד אשר יגיע אל הגלגלים עד גלגל הלבנה ואחריו זה הגוף הנפסד ר״ל החומר הראשון ומה שהורכ׳ ממנו בכל גלגל ונאצ׳ ממנו כחות על היסודות עד ישלם השפע אשר להם בתכלית ההויה וההפסד וכל אלה הדברי׳ כבד בארנו כי אינם סותרים מה שזכרנו נביאנו ומקבלי תורתינו כי אומתנו אומה חכמה כמו שבאר הבורא ית׳ על ידי האדון אשר השלימנו ואמר רק עם חכם ונבון (דברי׳ ד׳ ו׳) אבל כשהאבידו הדרתינו רשעי האומות הסכלות והאבידו חכמתנו ותושיותנו והשמידו חכמינו עד אשר חזרנו סכלים כמו שהודיענו הבורא בעונותינו ואמר ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבונו תסתתר (ישעיה לט יד) והתערבו עמו ודבקו בנו דעותיה׳ כמו שדבקו בנו מדותיה׳ ופעולתיהם כמו שאמרו בדמיון מעשינו אליהם ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם (תהלי׳ קו לג) כן אמר בהדבק דעת האומו׳ הסכלות אלינו ובילדי נכרים ישפיקו (ישעי׳ ב ו) תרגום יונתן בן עוזיא׳ ובנמוסי עממיא יהכון וכאשר גדלנו על הרגל הדעות ההם באו אל הענייניים ר״ל ענייני הפילוסופיא כאלו הם זרים מתורתנו כמו שהם זרים מדעות האומות הסכלות ולא כן הדבר ואחרי שהחזרנו פעמים רבות בדברינו זכרון השפע הנאצל מן האלוה ומן הכחות המשכילות נצטרך לבאר לך אמתתו ר״ל הענין המכונה שפע ואחרי כן אדבר על חדוש העולם.

[1] הר״ש כח ובערבי יש ג״כ שני נוסחאות.

פרק יג

מבואר הוא כי כל מתחדש יש לו סבה פועלת על כל פנים והיא אשר חדשה אותו ואחרי אשר לא היה נמצא וזה הפועל הקרוב לא ימלט מהיותו גוף או בלתי גוף וכל גוף אינו פועל מצד היותו גוף ר״ל בצורתו, ועוד אדבר בזה הענין אחר זה והפועל ההוא הקרוב המחדש לדבר החדש איפשר שיהיה גם הוא מחודש וזה לא ילך עד לאין תכלית אבל צריך על כל פנים אם יש שם דבר מחודש להגיע אל מחדש בלתי מחודש הוא אשר הדשהו ויש לשאול מדוע חדש עתה ולא חדש מקודם זה אחרי אשר חבורא נמצא אם כן צריך בהכרח שיהיה מניעות הפועל ההוא המתחדש קודם חידושו או מאפיסת שום ערך בין הפועל מהפעול אם יהיה הפועל בלתי גוף או מפני אפיסת וזמון החומר אם יהיה הפועל בלתי גוף וזאת ההצעה כולה היא כפי מה שיתחייב העיון הטבעי ולא נשית לב עתה לקדמות העולם או חדושו כי אין כוונת זה הפרק.

וכבר התבאר במדע הטבעי כי כל גוף אשר יפעל שום פועל בגוף אחר לא יפעל בו אלא עד שיפגשנו או יפגוש מי שיפגשנו אם יהיה הפועל ההוא עושה פעולו בדברי אמצעיים והמשל על זה כי זה הגוף אשר יתחמם עתה לא תתחמם אלא בעבור חיות גוף האש פוגש אותו או שתהיה האש מחממת האויר והאויר ממקף לגוף ההוא חמם אותו ויהי הפועל הקרוב לחמם הגוף ההוא גוף האויר וכן האבן השואבת הנקרא מגניטס לא תמשך חברזל מרחוק אלא בכח אשר תתפשט ממנו באויר הפוגש בכח ועל כן לא ימשוך מכל מרחק שיזדמן כאשר לא יחמם האש על אי זה מרחק שיזדמן אלא על מרחק אשר ישתנה בו האויר שיש בין האש וכן הדבר המתחמם מכחה אבל כשיפסק חמימת האויר מזה האש ולא יגיע לזאת השעוה לא תמס השעוה בשבילה, כן הענין במה שימשוך וזה שלא היה חם ואחרי כן התחמם היא צריך על כל פנים לסבה מתחממי מתחדשת או האש התחדש, או היתה רחוקה ממנו והשתנה המרחק ההוא וזה הערך הוא אשר היה נעדר ואחרי כן נמצא וכן נמצא סבות ממה שיתחדש במציאות העולם מהחדושי אשר סבתם ממסך היסודות אשר הם גופים פועלים קצתם בקצתם ונפעלים קצתם בקצתם רצה לאמר כי סבת החדושם קרבת גוף אל גוף או מרחק גוף מגוף אבל מה שנמצא מן החדושים שאינם נמשכים אחרי המשך והם הצורות כולם אי איפשר שלא יהיה להם פועל יוצא ר״ל נותן הצורה והוא בלתי גוף כי פועל הצורה הוא צורה לא בחמר כמו שהתבאר במקומותיו וכבר עוררנו על ראיות זה במה שהקדמנו ומזה שאבאר לך זה כי כל מגז מקבל התוספת והחסרון והוא מתחדש ראשון ראשון ועל כן אין בהם תנועה אבל יתחדשו או ישתתו בלא זמן ואינם מפעל הממסך אבל הממסך ענין החומר בלבד לקבל הצורה ופעל הצורה דבר לא יקבל חלוק כי פעלו ממינו על כן באר כי פעל הצורה והנותן אותה היא הצורה בהכרח והיא נבדלת וזה הפעל שהוא בלתי גוף כן השוא שיהיה היתרון אשר יתן לזולתו בשום ערך כי אינו גוף כדי שיקרב או ירחק או יקרב אליו גוף או ירחק כי אין ערך מרחק בין גוף ולא גוף ויצטרך בהכרח שיהיה אפיסת הפועל ההוא הוא אפיסת זימון החומר לקבול פועל הנבדל, והנה התבאר כי פעל הגופים כפי צורותם קצתם בקצתם יתחייב זמן חמרים לקבל הפעל אשר אין לו גוף שהפעלים החם הם הצורות וכאשר היו אותות השכל הנבדל מבוארות גלויות במציאו׳ והם כל מתחדש שאינו מחדש ב״מ מפשיטות נפש הממסך נודע בהכרח כי זת הפועל לא יפעל בפגישה ולא על מרחק מיוחד כי אינו בגוף ועל כן הם מפנים לעולם הפועל הנבדל השפע על צד דמיון אל עין הטים אשר יפוץ ממנה לכל צד דמיון ואין לה צד מיוחד אשר תמשך ממנו או ממשך ממנה זולתה אבל מכלם היא נובעת ולכל הצדדין תרוה הקרוב והרחוק תמיד, כן זה השכל לא תגיע אליו כח מצד אחד ולא תגיע כחו לזולתו מצד אחד מיוחד ולא בעת בלתי עת אבל פעלו

הוא תמיד בעוד שיתזדמן דבר מוכן[1]) לקבל הפעל ההוא הנמצא על התמדת מה שפירש בו שם השפע כן הבורא יתי שמו כשבא מופת כי אינו גוף והתקיים כי הכל פעלו וכי הוא הסבה הפועל כמו שבארנו וכמו שנבאר נאמר כי העולם משפע האל יתי וכי הוא אצל עליו כל מה שיתחדש בו וכן נאמר כי הוא שפך חכמתו על הנביאי העניין כלו כי אלה הכחות הם פעל אינו גוף והוא הנקרא שפע וזה השם הביאתהו לשון הקדש על הבורא יתי מפני שהוא דומה לעין המים השופעת כמו שזכרנו כי לא ימצא לדמות פועל הנבדל פי טוב מזה ר״ל השפע כי לא נוכל להשיג אמתת שם אשר יאות לאמתת הענין כי שיצייר השכל פעל הנבדל הוא קשה מאד כמו שיקשה לצייר מציאות הנבדל ממנו וכמו שהרעיון לא יצייר נמצא אלא גוף או כח בגוף כן לא יצייר הרעיון מציאוי פעל אלא בפגישת פועל או על שום מרחק ועל צד מיוחד עד אשר מפני שהתקיי אצל התמון קצת היות האלוה בלתי גוף או שלא יקרב למה שיפעל חשבו כי הוא מצוה למלאכי ויפעלו הפעלי׳ החם בפגישה ובקרבת גוף אל גוף כמו שנפעל אנחנו פעולותינו ועלה בלבם כי יש למלאכים גופים ויש מהם מי שיאמין כי הבורא יתי יצוה בדבור כדבורנו ר״ל באות ותיבה וקול ויהיה הדבר[2]) נפעל וכל זה מפני שהם נמשכים אחרי הרעיון אשר הוא יצר הרע באמת כי מדה גרועה אשר בדבור או במדות הגוף הוא פעל הרעיון או נמשך אחרי פעלו ואין זה כוונת זה הפרק אבל הכוונה לבאר ענין השפע הנאמר בחוק הבורא ובחוק הכחות המשכילות ר״ל המלאכים מפני שהם בלתי גוף ואמרו בכחות הגלגלים שיפוץ מהם כח על המציאות ואמרו שפע הגלגל ואף על פי שפעולותיו באות מגוף ועל כן יפעלו הכוכבים במרחק מיוחד ר״ל קצתם לעמוד הארץ או רחקם ממנו וערך קצתם מקצתם ומכאן נכנסו לריני הכוכבים אבל מה שזכרו כי ספרי הנבואה סמכו שם השפע לפעל הבורא הוא מה שאמר הכתוב אותי עזבו מקור מים חיים (ירמיה ב יג) ר״ל שפע החיים כלו המציאו׳ אשר הוא החיים בלי ספק וכן אמרו כי עמך מקור חיים באורך נראה אור (תהלים לו י) ר״ל שפע המציאות וכן הוא השלמת הפסוק באורך נראה אור ופי׳ כי בשפע השכל אשר יפוץ מאתך נשכיל ונלך באורה מישור.

פרק יד

דעות בני אדם בקדמות העולם או חדושו אצל כל מאמין כי יש אלוה נמצא שלשה דעות, הדעת הראשון והוא דעת כל מאמין בתורת משה הוא כי העולם בכללו ר״ל כל המציאו׳ מבלעדי האל יתברך המציאהו הבורא אחרי אפיסה אמתית מוחלטת וכי האל יתי לבדו היה נמצא ולא היה שם זולתו לא מלאך ולא גלגל ולא מה שיש בתוך הגלגל אחר כן המציא כל אלה הנמצאים על מה שהם עליו בחפצו וברצונו ולא מדבר וכי הזמן בעצמו הוא מכלל הנבראי׳ כי הזמן הוא דבק בתנוע׳ והתנוע׳ היא מקרה במתנועע וזה המתנועע בעצמו אשר הזמן דבק לתנועתו הוא מחודש ונברא והיה אחרי שלא היה וזה שיאמרו כי האל היה קודם בריאת העולם כי מלת היתה תורה על זמן וכן כל מה שנמשך ברעיון מאיכות מציעותו קודם בריאת העולי׳ איכות שאין לו תכלית והכל בשיעור זמן או ציור זמן לא אמתת זמן כי הזמן הוא מקרה בלי ספק והוא אצלנו מכלל המקרים הברואים כמו השחור והלבן ואם אינו ממין האיכות אך על דרך כלל הוא מקרה הוא דבק בתנוע׳ כמו׳ שיתבאר למי שהבין לדברי ארסטו׳ בפי׳ מה הוא הזמן ואמתת מציאותו ונבאר עתה ענין אחר ואע״פ שאינו מה שאנחנו ע סקים בו אבל הוא מועיל והוא כי הדבר אשר גרם להתעל׳ ענין הזמן ברוב אנשי המד׳

1 הר״ש כל אשר יזדמן דבר ולפי הערבי צריך להיות כל דבר שהוא מוכן מזה נראה שהעתקת א״ח יותר נכונה לפי הערבי.

2 הר״ש ויפעל הדבור ואינו נכון וצ״ל ויהיה הדבר ונם ברפוס ראשון הר״ש היה נ״כ הדבר

עד אשר הבהילם ענייניו ולא ידעו אם יש לו אמתת מציאות או אין לו מציאי אמתית כ גלינום וזולתו מן ההכמים הוא מפני שהוא מקרה במקרה כי המקרי שהם מציאי בגופם מציאות הראשון כמו המראות והטעמים שהם ידועים בתחלת מהשבה יעלה על הלב סוד ענייניהם אבל המקרים אשר יש להם במוסדם הם מקרים אחרים כמו הבהירות בצבע והכפיפות והעיגול בקו הוא עניינים נפסר מאד ובלבד כשיתחבר לזה שיהיה המקרה המיוסד בלתי שוקט בענין אבל מתנהג בענין אחרי ענין ועל כן יתעלם הדבר יותר ונקבין בזמן שני דברים יחדיו כי הוא מקרה דבק בתנועה והתנועה מקרה במתנועע ואין התנועה כמו מעלת השחור והלבן אשר ענין שוקט אך אמתת התנועה בעצמה יהויב שלא תשקוט בשום ענין ואפילו כהרף עין וזה מה שהתחייב להתעלם ענין הזמן והכוונה כי הזמן לפי דעתינו הוא דבר נברא מכוון בשאר המקרים והעצמים נושאי המקרים ההם ועל כן לא יהיה המציאו הבורא לזה העולם בהתהלה זמנית כי הזמן מכלל הברואים ועל כן הט לבך והתבונן היטב שלא תתחייב להשיב אליך תשובות אשר אין מנוס מהם למי שלא ידע זה כי אם תחייב מציאות זמן קודם העולם תתחייב להאמין בקדמות בעבור כי הזמן מקרה ולא יכלט בשום פנים מהיות לו נושא ויתחייב מציאות דבר קודם מציאי זה העולם הנמצא עתה. ומפני זה אנו בורחים וזאת היא אחת משלש הדעות והוא עיקר תורת משה ע"ה בלי ספק והיא שנית לעיקר היחוד ואל יעבור על לבך זולת זה.

ואברהם אבינו החל להודיע זאת הדעת אשר הביאהו אליה העיון על כן היה קורא בשם ה' אל עולם וכבר באר זו הדעת באמרו קונה שמים וארץ (בראשי' יד כב), והדעת השנית כל מי ששמענו שמעו וראינו ענייני מן הפילוסופים שהם אומרים כי מן השוא הוא שימצא הבורא דבר לא מדבר וכן לא יתכן לפי דעתם להיות נפסד הדבר ולשוב אל לא דבר ר"ל כי לא יתכן להעשות שום נמצא בעל חומר וצורה מאפיסת החומר ההוא אפיסה גמורה וספרו על הבורא כי יכלתו על זה כמו יכלתו על קבוץ שני הפכים ברגע אחת או שיברא אלוה כמוהו ית' או שישוב הוא בעל גוף או שיברא מרובע שיהיה אלכסונו שוה לצלעו וכדומה לזה מן הדברים הנמנעים, והמובן מדבריה' שהם אומרי' כאשר אינו הסרון בחוק הבורי' וביכלתו כשלא ימציא הדברים המונעים מפני שיש לכל נמנע טבע קיים שאינו מפעולת פועל ועל כן לא יתכן לו להשתנות כי אינו קצר ביכלתו אם לא יוכל להמציא דבר לא מדבר כי זה מכלל הנמנעי' וכולם יאמינו כי יש תכונות חומר קדמון בקדמות האלוה לא ימצא הוא זולתה ולא תמצא זולתו ולא יאמינו שהיא כמעלתנו במציאות אבל הוא סבת מציאותה והיא לא על דרך משל כחומר ליוצר או הברזל לנפך איש וברא ממנו מה שירצה וכן הבורא פעם יצייר מן החומר ההוא שמים וארץ ופעם יצייר ממנו זולתי זה ואנשי זאת הסברה יאמינו כי השמים הווים נפסדים אבל אינם הווים מלא דבר ולא נפסדים והוזרי' אל לא דבר אבל כאשר אישי החיים הווים נפסדים מחומר נמצא ואל חומר נמצא כן השמים הווים נפסדים והוויתם והפסדם כאשר המציאום זולתיי ואנשי זאת הכת נחלקים למחלוקות רבות אין תועלת בזכרם שארסטו' יבדר עליו בספר השמע כי אפלטון יאמין כי השמי' הווים נפסדי' וכן תמצא דעתו מבוארת בספר אשר כתב לטמאש אבל לא יאמין אמונתנו כמו שיעלה בלב מי שלא יבחן הדעות ולא ידקדק העיון ויעלה במחשבו כי דעתנו ודעתו הם שוות ולא כן הדבר כי אנחנו נאמין כי הויות השמי' לא מדבר אלא אחרי אפיסה מוחלטת והוא יאמין כי השמים מצואים הווים מדבר וזאת היא הדעת השנית, והדעת השלישית היא דעת ארסטו' וחבאים אחריהם ומפרשי ספרו כי הוא אומר בספר אנשי הכת אשר הקדמנו זכרם אמר כי לא ימצא בעל חומר מאין חומר כלל ויוסיף על זה ויאמר כי השמים אינם נכללים תחת ההויה והתפסד בשום פנים ובירור זאת הדעת הוא זה כי אמר זה המציאות כולו על פי שהוא עליון לא סר ולא יסור מהיות כן והיה הדבר ההוא הקיים שאינו נכלל תחת ההויה והתפסד והוא השמים לא יסור מהיות כן וכי הזמן והתנועה הם נצחים תמידים לא הווים ולא נפסדים וכי הדבר ההווה הנפסד הוא מה שתחת גלגל הלבנה לא יסור מהיות כן ר"ל כי החומר הראשון אינו הווה ולא

נפסד בעצמו אך הצורה יתחלפו עליו יפשוט צורה וילבש אחרת וכי זה הסדר כלו העליון והשפל לא ינתק ולא יתבטל ולא יתחדש בו מתחדש ממה שאין בטבעו (1 ולא יוסיף בו תוספת שהוא חוץ מן הסברא בשום פנים זה אמר ואע"פ שלא אמר באלה המלות אך המובן מסברתו כי הוא נמנע אצלו שישתנה לבורא שום חפץ או יתחדש לבורא שום רצון וכי כל זה המציאו על מה שהוא עליו האל המציאוהו ברצונו אבל אינו פועל תמיד אחרי אפיסה וכאשר הוא נמנע שיהיה נעדר הבורא או ישתנה עצמו כן יחשוב שהוא נמנע שישתנה לו חפץ או יתחדש לו רצון ויתחייב להיות זה המציאות כולו על פי מה שהוא עליו עתה וכן היה מקודם וכן יהיה לעתיד וזה ביורר דבריו באלה הדעות ואמתתם והם דעות מה שהתבא' לו במופת מציאות אלוה לזה העולם אבל מי שלא ידע מציאו' האלוה ית' אבל יחשוב כי הדברים הווים ונפסדי' בדרך החבור והפירוד כפי מה שיזדמן וכי אין שם מנהיג ולא סדר מציאות והוא אפיקורוס וחבורתו והדומי' לו כמו שיספר אל כסנדר אין תועלת לנו בזכרון המחלוק' ההם כי כבר התבאר במופת מציאות האל ובזכרנו דעות אנשים אשר יסדו דבריהם על העיקר שיש המופת על סתירתו אין בו תועלת וכן כשנהיה משתדלים לקיים מאמר אנשי הדעת השני ר"ל היות השמים הווים נפסדים אין תועלת לנו בו כי הם מאמינים בקדמות העולם ואין הפרש לדעתנו בין' מי שיאמין כי השמים הווים מדבר ונפסדים והוזרים אל דבר ובין מי שיאמין ארסטו' המאמין כי אינם הווה ולא נפסדות כי כוונת כל המאמין בתורת משה ואברהם אבינו או אל מי שילך בדרכם יאמין כי אין דבר קדמון עם הבורא וכי המצאתו הנמצאי' מאפס אינו נמנע בחוק הבורא אלא ראוי כמו שיאמרו קצת בעלי העיון, ואחרי אשר יסדנו אלה הדעות אתחיל לברר[2] ולבאר ראיות ארסטו' על דעתו ומה שהביאהו להאמין בו.

פרק טו

לא אצטרך להשיג לך בכל פרק ולהודיעך כי זה הספר לא חברתיו לך אלא לדעתי במה שיש אצלך וכי אינו צריך להביא פשט דבר הפילוסופים בכל מקום אלא ענייניהם ולא אאריך בדברים אבל אעיר אותך על הדרכים אשר ישימו עליהם כוונתם כמו שעשיתי לך בדעות המדברים ולא אשית לב מן המדברים כי אם לדברי ארסטו' כי דעותיו הם ראויות להתבונן ואם יתקיים התשובה עליו או יתקיים כי יש ספק בדבריו ממה שנשפק עליו והיה זה יותר ראוי בחוק אלו זולת מכל החולקי' על עקרי התורה יותר ועל כן אומר כי ארסטו' הוא אומר כי התנועה אינה הווה ולא נפסדת ר"ל התנועה בדבר מוחלט כי הוא אומר אם תהיה התנועה מתחדשת יצטרך למתחדש שתהיה לו תנועה קודמת לו והוא יציאתו אל הפעל והידושו אחרי אשר לא היה ותהיה התנועה אז מצואה והיא התנועה אשר בה נמצאת זאת התנוע' האחרונה אם כן התנועה הראשונה היא קדומה על כל פנים אז ילך הדבר עד לאין תבלית ולפי זה העיקר יאמר כי הזמן אינו הווה ולא נפסד אחרי אשר הזמן דבר הווה אחרי התנוע', ומתחייב בשבילה ואין תנוע' אלא בזמן ולא יושג הזמן אלא בתנוע' כמו שהביא מופת וזאת דרך אחת יתחייב לו ממנה קדמות העולם.

דרך שנית אלו אמר כי החומר הראשון המשתתף אלו היסודות הארבע אינו הווה ולא נפסד כי אם יהיה החומר הראשון הווה יש לו חומר שני אשר ממנו נעשה ויתחייב להיות זה החומר ההווה בעל צורה כי היא אמתת ההווה ואנחנו הסכמנו שהוא חומר לא בעל צורה אם כן החומר ההוא על כל פנים אינו הווה מדבר והוא קיים לא יאבד וגם זה יהייב קדמות העולם.

דרך שלישי אלו אמר כי חומר הגלגל

1 ולא יוסיף בו תוספת כל זה חסר בהר"ש ולפי הערבי צריך להיות.

2 לברר ולבאר בערבי פי תבין וכן נכון הר"ש בביאור אינו נכון.

בכללו אין בו דבר מן ההפכים כי התנועה המסובבת אין לה הפך כאשר באר אבל ההפך הוא בתנועה הישרה כמו שהביא מופת אמר וכל סבת דבר נפסד סבת היותו נפסד הוא מה שיש בו מן ההפכים ואחרי אשר בגלגל הכוכבים אין בו הפסד ואינו נפסד ומה שאינו נפסד אינו נברא ויגזור גזירות ויבאר אותם והם כי כל חוה הוא נפסד וכל מה שאינו נפסד אינו חוה וזאת הדרך גם כן יחייב בה מה שהוא כוונתו וחפצו מעניז קדמות העולם.

דרך רביעי אמר כל מחודש איפשרי אפשרות הדושו הוא קודם חדושו בכח הזמן וכל משתנה אפשרות קיומו שנויו הוא קודם לו בכח הזמן ובהקדמה הזאת קיום החיב התנועה המסובבת וכי אין לה תכלית ולא התחלה ובהקדמה הזאת באו האחרונים הנמשכים אחריו קדמות העולם ואמרו כי העולם קודם היותו לא נמלט מהיות חדושו איפשר או ראוי או נמנע ואם יהיה חדושו ראוי לא סר מהיות נמצא ואם הוא חדושו נמנע לא יתכן שימצא לעולם ואם הוא איפשר מי הוא נושא זה האיפשר וצריך על כל פנים לדבר נמצא שהוא נושא האיפשר ובוא יאמר לדבר הזה כי הוא איפשר וזה הדרך חזקה מאד בקיום קדמות העולם, ואמר אחד ממשכילי האחרונים מן המדברים כי הוא התיר זה המתום העמוק ואמר כי האיפשר הוא עם הפעל לא בדבר הנפעל ואין זה כלום כי הם שני איפשרים כי כל דבר מתחדש הוא איפשרות חדושו קודמת לו וכן הפעל אשר חדש אותו היה בו איפשרו שיחדש מה שהיודש אותו קודם שיחדשהו ואם כן הם שני איפשרים בלי ספק האחד הוא איפשר בהומר שיהי' כך והשני איפשר בפעל שיהיה שיפעל כך. ואלה הם אמות הדרכים אשר אחז ארסטו' בקיום קדמות העולם מצד העולם בעצמו וייש אחרת דרך אחרת זכרו אותה הבאים אחריו והוציאוה מן הפילוסופיא אשר לו וקיימו בו קדמות העולם מצד האל יתברך האחת כי הם אמרו אם האל יתברך חדש העולם אחרי אפיסה אם כן היה קודם בריאת העולם פועל בכח וכאשר בראהו נעשה פועל בפועל אם כן הנה יצא הבורא מן הכח אל הפועל וייש בו ית' שמו שום איפשרות וצריך על כל פני' למוציא אשר הוציא מן הכח אל הפועל וזה הוא מה שצריך להשוב כל משכיל איך יכיר אותו ויגלה סודו.

ודרך אחרת אמרו כי הפעל יפעל בעת אחת ולא יפעל בדרך אחרת בעת אחרת כפי המונעים או המעוררים המתחדשים לו ובו ויחייבו לו המונעים בטול פעל שהיה רוצה לפעול ויחייבו לו המעוררים לחפיץ כל שלא היה חפץ קודם זה ואחרי אשר הבורא אין לו מעורר' מחייבים שינוי הפצו ולא מעכבים ולא מונעים אשר יתהדשו או יסורו אם כן אי אפשר שיפעל בעת אחת ולא יפעל בעת אחרת אבל פעלו נצחית כאשר הוא נצחי נמצא בפועל.

ודרך אחרת יאמרו כי פעולותיו שלמות מאד אין בהם שום חסרון ואין בהם דבר ריק ולא תוספת וזהו הענין אשר יזכרהו בכל עת ארסטו' באמרו כי הטבע חכם ולא יפעל דבר ריק אבל יפעל כל דבר בתכלי' השלמו' אשר יתכן בו ואמרו בעבור זה כי זה העולם הנמצא הוא יותר שלם מכל נמצא ואין[1] אחריו תכלית ועל כן צריך שיהיה תמידי כי חכמתו אשר חייבה להמציא זה המציאות וכל מה שתמצא מטעמות מאמיני הקדמות מאלה הדרכים יולדו ואל אחד מהם ישובו ועוד על צד תמה ודבה הם אומרים איך שבת הבורא ית' מכל מעשה ולא עשה דבר קודם זה העולם בשום פנים ולא[2] חדש חדוש מקודם ובכל עוד מציאותו הקדמון שאין לו תכלי' לא פעל דבר וכשיהיה אתמול תחל להמציא המציאות כי אלו תאמר על דרך משל כי הבורא ברא עולמו' רבות קודם זה העולם כפי מנין מלא רחב גלגל העליון חרדל וכל עולם מהם עומד שנים רבות כפי מספר מלאו חרדל היה זה כשנעריכהו אל מציאותו ית' שאין לו תכלית כמו אלו אמרת כי האל ברא אתמול העולם כי כשנקיים התחלת המציאות אחרי אפיסה אין הפרש בין שתשים זה קודם מאד לאלפים שנה או מזמן קרוב מאד וזה ממה שיכחישו בו החדוש מאמיני הקדמות ועוד על דרך ראיה מן הנודע לאומות כולם בזמנים החולפים

1 ואין אחריו תחלית הר"ש ואי אפשר טוב ממנה אינו כלשון הערבי.
2 ולא חדש חדוש בערבי אל זאל הר"ש בענין אשר לא סר לפי הערבי שבליירין אל זאל

אשר יחייב זה הדבר כי ענין מציאות העולם טבעו לא מוסכם ועל כן הסכימו כל הסברות עליו ואמר ארסטו' כי בני אדם אומרי' בביאו' כי השמים קיימים ועומדים ובאשר תרגישו שאינם הוות ולא נפסדות אמרו כי הם מעון לבורא ית' שמו ולמלאכים וסמכו אותו אליו להורות על קיום והביא בזה השער דברים מזה הענין על צד חזוק לסברא אשר קיים אותה עיון הגלויות לפי דעתו.

פרק טז

רצונו בזה הפרק לבאר כי ארסטו' אין לו מופת על קדמות העולם לפי סברתו ואינו בזה טועה ר"ל כי הוא יודע בעצמו כי אין לו מופת על זה וכי אלה הטענות והראיות אשר אמר הם הסברות אשר תמשך אליהם הנפש יותר מכל הסברות והספיקות בהם פחות מזולתם כמו שיאמר אל כסנדר ואין לחשוב על ארסטו' שיאמין כי המאמרים ההם מופת כי ארסטו' הוא אשר בני אדם דרכו המופת וחקיו ותנאיו ואשר חביאני לזה המאמר כי המתאחדים מן האנשים הנמשכים אחרי דעת ארסטו' יחשבו כי ארסטו' הביא מופת על קדמות העולם ואנשים רבים מכוי שיחשוב כי העמיק בדעת הפילוסופי' יקבל דעת ארסטו' בזאת השאל' ויחשוב כי כל מה שזכר הוא מופת נחתך שאין בו ספק והוא רחוק בעיניו לחלוק עליו או לחשוב כי נעלמה ממנה תעלומה או שטעה בדבר מן הדברים ועל כן ראיתי לרוץ עמם במערכת סברת' ולבאר להם כי ארסטו' בעצמו לא יאמר כי יש בזאת השאלה מופת כי כבר אמר בספר השמע כי כל מי שחקדמנו מחכמי חטבע יאמין כי התנועה אינה הווה ולא נפסדת חוץ מאפלטון שהוא מאמין כי התנועה הווה ונפסדת וכן השמים לדעתו הווים ונפסדים, אלה הם דברי ארסטו' ומן הידוע כי זאת השאלה אלו תתבאר במופתים נחתכים לא נצרך ארסטו' לחזק אותה בהיות חכמי חטבע הקדמונים מאמינים כן ולא היה צריך לומר כל מה שאמר בזה המקום להאשים כל מי שיחלוק עליו ולחרף דעתו כי כל מה שיתבאר במופ' לא תתבאר אמתו ולא יתחזק בו האמת בחסכמת כל אנשי העולם עליו ולא תחסר אמתו ולא תחלוש הצדק אשר בו אלו יחלקו כל אנשי העולם עליו ואתה מוצא כי יאמר ארסטו' בספר השמים אינם הווים ולא נפסדים ואמר נרצה עתה לחקור אחר זה על השמים ונאמר היתכן שהויתם מדבר או אין הויתם מדבר ואם הם נכללים תחת כח ההפסד או אינם נפסדים לגמרי והשתדל אחרי שהסכים זאת השאלה לזכור טענות האומר כי השמים הווים ונבראים והביא אחר כן אלה הדברים אמר כי כשנעשה זה יהיה דבריו אז אצל המעיינים היטב מקובל יותר ורצוי וכ"ש כשישמעו טענות החולקים תהיה קבלת טענותינו יותר חלושה בעיני השומעי' ממה שיתחייב למי שירצה לשפוט באמת לבל תהיה אויב למי שיחלוק עליו אבל יתאפק ויתן הדין מעצמו ויעביר לו מה שיעבור לעצמו מאמתת הטענות, אלה הם דברי האיש הזה.

ועתה אנשי לבב ביונו נא וראו אם נשאר על זה האיש אשם אחרי זאת ההקדמה או היחשוב עליו איש אחרי הדברים האלה כי מצא מופת על זאת השאל' או היעלה על לב אדם כל שכן ארסטו' כי הדבר אשר התבאר במופת תהיה קבלתו יותר חלושה אם לא יהיו נשמעים טענות החולקים עליו, ועוד כי בשומו זאת הסברא סברתו וכי ראיותיו עליה הם טענות היסכל ארסטו' ואם ידע הפרש בין הטענות והמופתים ובין הדעות אשר יתחזק החושר בהם או יחלש ובין הדברים המופתיים ועוד כי אלה הדברים אשר הביא על דרך מליצה וספור מבעל ריבוי כדי שיחזק סברתו כל זה היצטרך אליו במופת לא אבל כוונתו כולה הוא לבאר כי סברתו יותר נכונה מסברות החולקים עליו האומר כי עיון הפילוסופים מביא להאמין שהשמים נכללים תחת החוייה והחפסד אבל לא נעדרו מעולם או נבראו ולא יהיו נפסדים ושאר מה שיזכור מן הדעות ההם וזה אמת בלי ספק כי סברתו יותר קרובה אל האמת מסברות' כפי הראיו' חלקוחות מטבע המציאות ואנחנו לא נחשוב

כן כמו שאבאר אלא שנבראו התאוות על כל הכתוב אפילו על הפילוסופי' וירצו לקיים כי ארסטו' הביא מופת בזאת השאלה ואולי על סברתם ארסטו' הביא מופת על זאת השאלה והוא לא ירגיש שהביא מופת עד אשר נזכרו לו הבאים אחריו אבל אני אין ספק בעיני כי הסברו' ההם אשר זכר ארסטו' באלה הענינים ר"ל קדמות העולם ועלת שינוי תנועת הגלגל וסדר הכחות המשכילי' הנקראים מלאכים כל זה אין מופת עליו ולא טעה ארסטו' לעולם לחשוב שהמאמרי' ההם מופת אבל הם כמו שזכר כי דרכי הראיה על אלה העיניגים שעריהם סגורים בעדנו ואין אתנו התחלה להם אשר נקרא ראיה מהם וכבר ידעת פשט דבריו והוא זה ומה שאין לנו בו טענה או היא עצומה אצלנו דע אם נאמר בו מדוע היה כך הוא חסרון כמו מאמרנו אם העולם קדמון או לא אלה הם דבריו אבל כבר ידעת פירוש הישמעאלים לזה המוצל ומה שביאר בו וכי הוא תמה שיהיה ארסטו' חושב ספיקה בקדמות העולם ויולע על דברי גאל ינוס בתכלית הלעג באמרו כי זאת השאלה משובשת לא יודע עליה מופת ויכיר אבי י שע כי הענין מבואר גלוי ידוע יורה עליו המופת כי השמים הם נצחיים ומה שבתוכם הווה נפסד על דרך כלל אין דבר מכל אלה הדברים אשר זכרנו יקיים שום סברא או יבטל אותה או יספק בה אולם זכרנו אשר זכרנו מפני שידענו כי רוב ההושבים שהם חכמים מחוכמים ולא הבינו דבר מן החכמו' והתכו הדין בקדמות העולם בקבלה לאנשים אשר נודע הכמתם המאמינים בקדמותו וישליכו אחרי גו דברי כל הנביאי' מפני שאין דבריהם הולך על דרך הלימודי אלא בדרך ספור על הבורא ית' והיא הדרך אשר לא ידעו ללכת בה אלא היחידים אשר הצליחם השכל אך מה שנשתדל אנחנו לבאר מענין חדוש העולם על דעת תורתנו עוד אזכרם בפרקים אשר אביאם.

פרק יז

אני רוצה לבאר לך בו מה שהוא דעתי ואמונתי בזאת השאלה אחר כן אביא לך ראיות על מה שאני רוצה לקיים ואומר כי כל מה שיאמרו החושבים כי הביאו מופת על חדוש העולם מן הדברים אינו בוחר בראיות ההם ולא אשית את נפשי לזכור דרכי ההטעאות והיות האדם מתפאר שיביא מופת על שום שאלה בהטעאות כי זה לא יחזק לו אמתת המבוקש ההוא אלא יחלישהו וישים דרך לטעון עליו כי כשיתבאר חפסד אלה הראיות יחליש הנפש מלהאמין הדבר אשר אין מופת עליו נשאר עם פשט היותו מבוקש יקובל בו אחד משתי קצות הסתיר' יותר ראוי וכבר זכרתי לך דרכי המדברים בקיום חדוש העולם ועוררתיך על המקומות שיש עליהם השובה וטענות וכן כל מה שזכר ארסטו' ומאמיניו מהביא ראיות על קדמות העולם אינו אצלי מופת נחתך אלא טענות אשר יבואו עליהם ספיקות עצומות כפי אשר השמעהו ואשר אני רוצה לבאר אומר כי אינו נמנע מהיות העולם מחודש על דעת תורתנו שכבר ביארנו אותו וכי אלה הראיות כלם אשר יראה בפילוסופיא אשר יראה מהם כי אין הדבר כמו שזכרנו יש לכל הטענות ההם דברים אשר יבטלו אותם ויבטלו לקחת מהם ראיות עליהם וכשתתקיים לי זה ותהיה זאת השאלה ר"ל ענין העולם כי הדושו יכול להיות והוא מקובל אצלי מצד הנבואה אשר תבאר דברים מה שאין בכח העיון להגיע עליהם כמו שנבאר כי הנבואה לא תתבטל ואפילו על דעת מאמיני הקדמות, ואחרי אשר אבאר כי טענתנו יכולה להיות אתחיל לבאר יתרונה על זולתה וכי היא נוצחת לזולתה במופת העיון ר"ל לשום יתרון באמונתנו בחדוש העולם על המאמינים בקדמותו ואבאר כי כאשר נתחייב לחשוב עליהם דבה מפני שנאמין בחדוש העולם כן יתחייבו דבה יותר גדולה ממנה בהאמנת קדמות העולם ועתה אתחיל להמציא הדרך אשר תבטל ראיות כל המביא מופת על קדמות העולם.

פרק יה

כל מחודש דע כי הוא הווה אחרי אשר לא היה ואלו היה החומר שלו נמצא ואלו היה פושט צורה ולובש אחרת כי טבעו אחרי חדושו והשלמתו והנחתו זולתי טבעו אשר היה בשעת הוייתו והתחלתו לצאת מן הכח אל הפעל וזולת טבעו אשר היה לו קודם שיתנוע׳ לצאת אל הפעל והמשל הזה כי טבע טפת הנקבה ועודנו חם בתוך כיסו זולת טבעו בשעת הרעיון כשיתערב עם טפת הזכר ובהחלו להתנועע טבעו בשעה ההיא זולת טבע החי השלם אחר לידתו ואין להביא ראיה בשום פנים מטבע הדבר אחריו היותו והשלמתו בהיותו שלם בתכלית שלמות עניניו אל הדבר ההוא בשעת תנועתו לצאת אל ההוייה ולא יקחו ראיה מעניינו בשעת תנועתו אל עניינו קודם שיתחיל להתנועע ואם תטעה ותרצה לקחת ראיה מטבע הזכר הנמצא בפעל על טבעו כשהוא עומד בכח יתחדשו לך ספקות רבות ויתבטלו לדעתך דברים הראוים להיות ויתחייבו לדעתך דברים בטלים והסכמנו במה שהמשלנו בו כאלו איש שלם[1] הבריאה מאד גולד ומתה יולדתו אחר אשר הניקתהו הדשים והתעסקו אנשים[2] להשלים זמן גידולו באי מאי הים אשר לא עבר בה איש עד אשר גדל והשכיל וידע והוא לא ראה אשה מימיו ולא נקבה מנקבות שאר בעלי חיים ושאל ואמר לאדם אחד מן העומדים לפניו איך היינו מצואין ועל איזה עניין היתה בריאתנו ויענהו האיש ויאמר כי האדם הוא נעשה בבטן חי מימינו ונקרא נקבה בצורת כך וכי האיש מימינו היה צעיר הגוף בתוך הבטן והיה מתנועע וניזון וגדל מעט מעט והוא חי עד אשר הגיע לגבול כך מן הגודל אז נפתח לו שער בתחתית הגוף ויבא משם וילך הלוך וגדל עד אשר נעשה כמו שאתה רואה וזה הילד היתום ישאל על כל פנים ויאמר וזה האיש ממינו בהיותו קטן בתוך הבטן והוא חי מתנועע וגדל היתכן שהיה אוכל ושותה ומנשם על פיו ואפיו ועושה צרכי נקביו וויעכוהו לא והוא בלי ספק ימהר מיד להכזיב זה הדבר ויביא המופת על כל אלה הדברים האמתים כי הם נמנעים בקהתו ראיה מן הנמצא שלם העומד ויאמר אני רואה כי כל איש ממנו כשיעצור הנשימה ויסגור חוטמו קצת שמות ימות וישבתו תנועותיו ואיך יעלה על הלב שיהיה איש ממנו בתוך כלי[3] קשה גם מקיף אותו בכל הצדדים ויעמד שם הדשים והוא חי מתנועע ואלו יבלע אחד ממנו צפור ימות הציפור מיד בשיכנס באצטומכא כל שכן בבטן אשר למטה וכל איש ממנו אם לא יאכל המאכל בפיהו וישתה מים במעט זמן ימות בלי ספק אם כן איך יעמוד האיש הי בלי מאכל ומשקה חדשים רבים וכל איש ממנו אם יהיה ניזון ולא יעשה צרכי נקביו בזמן מועט ימות בהלאים רעים אם כן איך יעמוד זה הדשים רבים מבלי שיהיה נפתח ואלו יקוב איש בבטן אדם ימות מקצת ימים אם כן איך יעלה אל הלב כי זה הילוד היה טבורו פתוח ואיך לא יפתח עיניו ולא יפדיש כפיו ולא יפשוט רגליו וכל איבריו הם שלמים אין בהם פגע כמו שתאמרו, וכן תבא לו הסברא כולה שיאמין כי האדם לא יתכן בשום פנים שיהיה נברא בזאת הצורה והדרך, ועתה שים לבך אל זה המשל והתבונן בו ותמצא כי כן עניננו עם ארסטו׳ בשוה כי אנחנו עדת המאמינים במשה רבינו ואברהם ע״ה נאמין כי העולם נברא על צורת כך וכך ונעשה מכך וכך ונברא זה אחר זה וירצה ארסטו׳ לסתור ולבטל אמונתנו ויביא ראיות עלינו מטבע המציאו׳ העומד השלם הנמצא בפעל אשר נודע לו אנחנו כי אחרי עמידתו ושלימותו לא ידמה לדבר ממה שהיה עליו בשעת הבריא׳ כי הוא נמצא אחרי האפיסה הגמורה ואי זו טענה תקום עלינו מבלל דבריו אבל התחייב הטענה ההיא למי שיאמר כי טבע זה המציאות העומד עתה יורה על היותו מחודש וכבר הודעתיך כי אני לא אחזיק בזאת הטענה והנני אשוב

1 הר״ש שלם במדע המוטבע באדם בשארי נוסחאות הר״ש שלם היצירה בערבי כאמל אלפטרה.

2 הר״ש אבוי לבדו בערבי אל רגל בשאר כ״י ערבי כתב אל רגאל ע״כ כתב א״ח אנשים.

3 הר״ש כים סתום בערבי ספיק מוה״ט כתב ג״כ שמלת ספיק בערבי סירושי חזק או קשה.

ואזכיר לך עיקר דבריו ואראך איך לא נתחייב אנחנו מהם ברבר כי באמרנו כי העולם בכללו המציאו הבורא אחרי אפיסה ועשהו עד אשר נשלם כמו שתראה אמר כי החומר הראשון אינו הווה ולא נפסד והביא ראיה על זה מן הדברים ההווים הנפסדים וביאור מניעות הוויתם וזה אמת כי אנחנו לא נאמר כי החומר הראשון נעשה כהעשות האדם מן הטפה או ישחת כהשחת האדם וישוב לעפר אבל אמרנו כי האל המציאהו לא מדבר והוא על מה שהוא עליו אחרי אשר המציאו ר״ל כי ממנה נעשה כל דבר ואליה ישחת כל הווה ממנה ולא תמצאנה ערומה מצורה ועדיה יגיע ההויה וההפסד וזה החומר אינו הווה כהויות מה שהווה ממנו ולא נפסד כהפסד מה שנפסד וחוזר אליו אבל הוא נברא לא מדבר וכשירצה בוראו ושומנו נעדר העדרה גמורה מוהלטת וכן נאמ׳ בתנוע׳ כי הוא לקח ראיה מטבע התנוע׳ שהיא בלי הווה ונפסדת והדבר אמת כי אנו אומרים כי אחרי מציאות התנועה על זה הטבע שהוא עומדת עליו לא יעלה על הלב שתהיה הווה ונפסדת ההוויה כללית והפסד כללי כמו הווית התנועות הפרטיות והוא הסברא בכל מה שיתחייב לטבע התנועה וכן המאמר בתנועה המסובבת כי אין לה התחלה והוא אמת אחרי מציאות הגוף הכידורי המתנועע בהקפה לא יעלה על הלב כי יש בתנועתו התחלה וכן נאמר בכח האיפשרי הראוי להיות קודם כל הווה כי איננו דבק אלא בטבע זה הדבר הנמצא העומד אשר כל מה שיעשה בו הוא הווה מנמצא אחר אבל הדבר הנברא מאפס אין שם דבר רמז אליו לא בהרגש ולא בשכל כדי שתהיה שום אפשרות קודמת לו וכן נאמר בחווית השמים שאין בה הפכים כי זה אמת אבל אנחנו נאמין כי השמים נעשו כהעשות הסוס והדקל ולא נאמר בהרכבתם שתחייב להם הפסד בצמחים ובעלי חיים מפני ההפכים אשר בהם ויסוד הדבר הוא מה שזכרנו כי הנמצא בעניו שלימותו ותומו לא יורה על עניני זה על עניני קודם שלימותו ואין דבה עליני במאמר האומר כי השמים נבראו קודם הארץ או הארץ קודם השמים או היו השמים בלתי כוכבים או מין בעלי חיים בלעדי מין אחר כי כל זה הווה בשעת הווית כל אלה כאשר כל חי בשעת הוייתו נעשה בו הלב קודם הבצים כמו שנראה בעין והגידים קודם העצמות ואע״פ שאחר שלימותו לא ימצא בו אבר פחות מאבר מכל האיברים אשר לא יתכן היות האדם זולתם כל זה יש צורך עליו כשיקחנו הכתוב על פשוטו ואע״פ שאין הדבר כן כמו שאבאר בתאריס בדברי׳ וצריך לך להשמר בזה העניו כי הוא מגדל חזק בניתיהו סביב התור׳ מקיף אותה למנוע נזק כל המשליך אליה אבן ואם יטען עליני ארסטו׳ להמשך אחר עצתו ויאמר אחרי נקח ראיה מזה הנמצא במה שידעתם אתם כי זה נברא והווה וכי היה שם טבע אחר כזן אותו נאמר לא נתחייב בזה לפי בקשתנו[4] כי אנחנו לא נבקש עתה לקיים כי העולם מחודש אבל אשר נבקש היא איפשרות היותו מחודש ולא תבטל זאת הטענה בקחתנו ראיה מטבע המציאות אשר לא נכזיבהו וכשיתקיים איפשרות הטענה כמו שביארנו נשוב אחר כן לשום יתרון לסבת החדוש ויעשה חדוש ולא נשאר בזה השער שיביא לנו ספק מניעות היות העולם מחודש ואינו מטבע המציאות אבל ממה שיחייבהו השכל בחוק הבורא והם הצדדים השלשה אשר הקדמנו לך וכי הם יביאו אותם ראיה על קדמות העולם מצד הבורא והנני מבאר לך דרך ספקות הבאות עליהם עד אשר לא תתקיים מהם ראיה בשום פנים בפרק אשר אביא.

פרק יט

הראשונה אשר הייבונו בה לפי מחשבתם לומר כי האל יצא מן הכח אל הפעל כשיפעל עת ולא יפעל בעת אחרת וביטול זה הספק מבואר מאד כי זה הדבר הוא מתחייב בכל מורכב בחומר בעל אפשרות וצורה והוא בלי ספק כשיפעל הגוף ההוא בצורתו אחרי

[4] הר״ש מוחשבתנו בערבי רומנא מירה״מ כתב שצ״ל השתדלתינו ע״כ הא״ח יותר טוב.

KÖNYVTÁR

אשר לא פעל נדע שהיה בו דבר עומד בכח יצא למעשה ויצטרך הדבר ההוא על כל פנים למוציא שיוציאהו כי זאת ההקדמה אין המופתים אשר בה אלא בבעלי החמרים אבל מה שאין לו גוף ואין לו חומר אין בעצמו אפשרות בשום פנים וכל מה שיש לו הוא בפעל תמיד ולא יתחייב בו זה ואינו נמנע שיפעל עת ולא יפעל עת אחרת ולא יהיה זה שינוי בהוק הנבדל ולא יציאה מן הכח אל הפעל והראיה על זה הוא השכל הפועל על דעת ארסטו' ומאכמיניי שהשכל הפועל ההוא נבדל ואפשר שיפעל עת ולא יפעל עת אחרת אלא דבריו והוא אמת מבואר ואע"פ שהוא כן לא יאמר כי השכל הפועל משתנה ולא שהיה פועל בכח ונעשה בפועל מפני שהוא פועל בעת מה שלא פעל קודם זה בעבור כי אין ערך בין הגופים ומה שאינו גוף ולא דמיון בשום פנים לא בשעת הפעל ולא בשעת בטול הפעל מן הפעל אך יקראו לפעל הצורות בעלי החמרים ולפעל הנבדל פעל בשיתוף השם ועל כן לא יתחייב מפני היות הנבדל אינו פועל בעת הפעל ויפעל בעת אחרת אחריה לחשוב עליו כי יצא מן הכח אל הפעל כמו שנמצא ככה בצורת בעל החומר ואולי יחשוב חושב כי יש בזה המאמר שום המעאה שיחשוב כי השכל הפועל לא התחייב שיפעל בעת אחת ולא יפעל בעת אחרת לא מפני שום ענין מהחייב בעצם השכל אלא מפני זימון והכנת הנמצא איך הפעל ממנו הוא תמידי לכל מוכן לקבל אותו ואם יש שם מונע מהשים הפועל הוא מפני זימון החמר לא מפני השכל בעצמו נשוב ונאמר לאיש החושב זה כי אין כוונתנו להודיע הסבה אשר בשבילה יפעל האל ולא יפעל בעת אחרת ולא חייבנו זה המשל שנאמר כי כאשר השכל הפועל יפעל בעת ולא יפעל בעת אחרת והוא נבדל כן הבורא ית' לא אמרנו זה ולא חייבנוהו ולאו עשינו זה תהיה זאת ההמעאה אבל מה שנתחייב והוא חיוב אמתי כי השכל הפועל שאינו גוף ולא כח בגוף ואע"פ שיפעל בעת ולא יפעל הפועל ההוא באחרת ויהי' סבתו אי זה דבר שיהיה לא יאמרו בו בשביל זה שיצא מן הכח אל הפעל ולא שיהיה בעצמו אפשרות ולא שהוא צריך למוציא שיוציאהו מן הכח אל הפעל אם כן הנה בטל ממנו זה הפפק הגדול אשר ספק עלינו המאמין בקדמות העולם אחרי אשר נאמין כי הבורא ית' אינו גוף ולא כח בגוף ועל כן לא ידבק בו שינוי ואע"פ שלא פעל פעל אחרי שלא פעל.

דרך שנית והיא אשר יחייבו בה קדמות העולם בהסתלקות המעוררים והחדושים והמונעים מהבורא ית' ופירוק זה הספק קשה מאד והוא דק מאד ועתה הט אזניך לשמוע אותי, דע כי כל פעל בעל חפץ אשר יפעל פעולותיו מפני שום דבר יצטרך בהכרך שיהי' מה שיפעל בעת ולא יפעל בעת מפני מונעים או מעוררי' ודמיון זה כי האדם על דרך משל ירצה להיות לו ביתו ולא יבנה אותו מפני המונעים או מעוררים וזה כשלא יהיה חמר הבית נמצא או שיהיה נמצא ולא קבל הצורה בעבור חסרון הכלי' ואפשר שיהי' החמר והכלים מצואי' ולא יבנה הבית מפני שאין צורך לבנות כי לא יצטר' למחסה וכשיחדשו חידושים כגון שקראו חום או זרם ויחייבו לו לבקש מחסה אז ישתדל לבנות והנה התבאר כי החידושים ישנו החפץ והמונעים יעמדו כנגד החפץ כדי שלא יפעל הפועל חפצו וכל זה יהיה כשיהיו הפעלי' דבר מחוץ לעצם החפץ אבל כשלא יהיה לפעל תכלית אחרת בשום פנים אלא היותו נמשך אחרי החפץ כי החפץ ההוא אינו צריך למעוררים וזה האיש החפץ אע"פ שאין לו מונעים לא יתחייב שיפעל תמיד כי אין שם תכלית מחוצה לו אשר בעבורה יפעל אם כן כשיהיו מונעים למצוא התכלי' ההוא יתחייב שיפעל כי הפעל בכאן הוא נמשך אחרי פשוט החפץ ואם יאמר אומר כל זה אמת אבל היותו חפץ עת ואינו חפץ בעת אחרת האף אין זאת שינוי נאמר אליו לא כן כי אמתת החפץ ומהותו פירושם שירצה ולא ירצה ואם יהיה החפץ ההוא לבעל חומר כדי שיבקש בו שום תכלית שיהיה חוץ ממנו יהיה אז החפץ משתנה כפי המונעים והחדושים אבל החפץ הנבדל אשר אינו מפני דבר אחר בשום פנים אינו משתנה ולא יקרא היותו עתה חפץ דבר ויחפוץ זולתו מחר שינוי בכח עצמו ולא ימשוך זה סבה אחרת כאשר בחיותו פועל או שלא יפעל אין זה שינוי כמו שבארנו ועוד יתבאר כי הפצנו וחפץ הנבדל יאמר עליהם חפץ בשיתוף ואין דמיון בין שני החפצים והנה פירקנו זאת הקושיא ויתבאר

ממנה כי לא יתחייב מזה הדרך שיאמרו כי נאמין בשוא והוא הדבר אשר אנו מבקשים כמו שידעת.

והדרך השלישי והוא אשר יחייבו בה קדמות העול' מפני כל מה שתחייב החכמה לצאת כבר יצא וחכמתו קדומה בעצמו אם כן המחייב מהם הוא קדמון וזה חיוב חלוש מאד כי אנחנו כמו שלא ידענו סוד חכמתו המחייבת להיות הגלגלים כן לא פחות ולא יותר ומנין הכוכבים לא פחות ולא יותר גדולים או קטנים כן לא נודע סוד חכמתו מדוע המציא הכל מזמן מועט אחרי אשר לא היה אבל הכל נמשך אחרי חכמתו הנצחית אשר אין בה שינוי אבל אנחנו סכלים בתכלית הסכלות מהבין חוק[1] החכמה ההיא וחיובה כי החפץ לפי דעתנו הוא נמשך אחר החכמה והכל דבר אחד ר"ל עצמו וחכמתו כי אנחנו לא נאמין בתארים.

ועוד תשמע בזה הענין דברים רבים כשאדבר על השמירה ובאשר תתבונן זה תסור הדבר הגדולה ההוא אך מה שזכר ארסטו' כי כל האומות הסכימו ביכי קדם ודורות עולמים שהמלאכים שוכנים בשמי' וכי האלוה בשמים וכן בא בפשט הפסוקי' דע כי אין זה ראיה על קדמות השמים כמו שירצה זה האיש אבל ללמדנו כי השמים ירונו על מציאות הבורא הכחות המשכילי' הנבדלות והם הרוחניים והמלאכים והם ירונו על מציאות האל כי הוא מניעם ומנהיגם כמו שנבאר ונודיע כי אין לנו ראיה אשר תורנו על מציאות האומן לפי אומנתינו כמו ראיית השמים כי גם יורו לפי אמונת הפילוסופים כמו שזכרנו על מציאות המניע אותם וכי אינו גוף ולא כח בגוף ואחרי אשר ביארתי לך אפשרות טענתנו וכי אינם נמנעות כמו שיחשוב המאמין בקדמות העולם אשוב לבאר יתרון דעתנו על דעת אחרים בכח העיון ואגלה מה שהתחייב סברת זה האיש בפרקים אשר אביא.

פרק ב

כבר התבאר לך מדעת ארסטו' ומדעת כל מאמין קדמות העולם כי זה המציאות היה נאצל מהבורא על צד חיוב וכי הבורא ית' הוא עלה והמציאות עלול וכן התחייב להיות וכאשר לא יתכן לומר בבור' ית' למה נמצאו או איך נמצאו ר"ל אחד מבלי גוף כך לא נאמר בזה העולם בכללו למה נמצא או איך נמצא כי כל זה ראוי להמצא כך העלה והעלול' ולא יתכן בהם אפיסה בשום פנים ולא תשתנה ממנה שהיא עליו ועל כן יצא לנו לפי הדעת הזאת היות מציאות כל דבר עומד תמיד על טבעו ושלא ישתנה בשום פנים דבר מכל הדברים מן הטבע אשר לו ולפי זאת הדעת יהיה נמנע שנוי דבר מן הנמצאים מעל טבעו אם כן לא יהיו אלה הדברים בכולם בכוונת מכוון אשר בחר בם ורצה להיות כך כי אם יהיו בכוונת מכוון כבר היו בלי נמצאי' כן קודם היות הכוונה אך לפי דעתנו אנחנו הוא הדבר מבואר שהנבראים הם בכוונה לא על צד חיוב דבר מדבר ויתכן שישנה אותם המכוון ההוא וישים כוונתו כוונה אחרת אבל לא כוונה שתזדמן במלה מוחלט' בעבור כי יש טבע מניעות קיים ולא יתכן בשום פנים בטולו כמו שאבאר וכוונתו בזה הפרק לבאר לך בראיות קרובות אל המופת כי במצאנו זה יורונו כי הוא בכוונת מכוון מבלי שאטרח במה שישתדלו המדברים מביטול טבע המציאות ולהאמין בחלק ובריאת המקרים וכל מה שביארתי לך מעיקריהם אשר השתדלו להציעם כדי להמציא[1] ההגבלה ואל תחשוב שגם זה אמרו אשר אמרתי אבל אם תשאלוני הבקשו המה מה שאני מבקש אין בו ספק וכן זכרו הדברים אשר אני זוכר ושמו כוונתם ועיניתי' על ההגבלה אבל אין הפרש לדעתם בין הגבלת זה הצמח בארמיות מבלתי חלובן או במתיקות מבלתי המריות או הגבלת השמי' בכה שהם עליו מהתבני' העגול בלי רבוע ולא שלוש וקיומו וחזקו

[1] הר"ש חביאור נראה שבב"י העיבו שלו היה כתוב אלתלכיץ אבל באמת היה כתוב אלתכציץ ופירושו חגבלה או כמו שכתב מורה"מ להמצאת הסגול.

ההגבלה בהקדמותיהם אשר הודיעתים לך ואני מקיים ההגבלת במה שצריך לקיים בו בהקדמות מן הפילוסופים לקוחות מטבע המציאות.

וזאת הדרך אבאר אותה אחרי אשר אקדים זאת ההדמ' והיא כי החמר משתתף בין דברים משתנים בצד מצדדי השינוי השתוף וצריך על כל פנים לסבה אחרת חוץ מן החמר ההוא המשתתף והוא אשר הייב מציאות קצתם בתאר כך וקצתם בתאר אחר או סבות על ענין המשתנים וזאת ההקדמ' הסכימו עליה כל מאמיני הקדמו' עם מאמיני החדוש ואחרי זאת ההקדמה אחל לבאר מה שהתבוננתי לבארו על צד השאלה והתשובה על דעת ארסטו' שאלנו לארסטו' ואמרנו לו הנה הבאת טופח על היות חומר כל מה שתחת גלגל הלבנה חומר אחד משתתף לכל אם כן מה עלת חלוף אישי כל מין מהם והשיב אותנו ואמר כי עלת החלוף שינוי מזג המורכבות מן החומר ההוא כי החומר ההוא המשתתף קבל בתחלה ארבעה צורות וכל צורה מהם תדבק בה שתי איכות ובאיכות ההם הארבע נעשו יסודות לכל מה שהורכב מהם כי יתערבו תחלה בתנועת הגלגל אחרי כן הם נמסכים מתערבי' וימצא אז החלוף בתערבי' המורכבת מהם אך הוא בשיעורם מתחלפי' מן החום והקור והלח והיבש ויעשה בהם אלה הממסכי' המתחלפי' הכוזנות מתחלפו' מוכנות לקבל צורות מוכנות לקבל צורות אחרות וכן תמיד והצורה המינית האחד ימצא לחמור אשר לה מרחב גדול בכמותה ואיכותה וכפי המרחב ההוא יתחלפו אישי המין כמו שהתבאר במדע הטבעי וכל זה אמת מבואר לפי שיורה על האמת לנפשו ולא ישיאנ' אחר כן שאלנו לארסטו' ואמרנו לו אם הוא ממסך היסודות סבה להיות החמרים מוכנים לקבל הצורות המתחלפות אי זה דבר היה אשר הכין הווית החומר ההוא הראשון עד אשר קבלה קצתם צורת האש וקצתם צורת האויר והכין מה שביניהי' לקבל צורת המים והאויר והנה חומר הכל אחד משתתף ובמה היה החומר האויר ראוי לצורת הארץ וחומר האש ראוי לצורת האש והשיב ארסטו' על זה ואמר גרם זה התחלפו' המקומות כי הם חייבו לזה החמר האחר תכונת מתחלפות וזה פתרונו כי הסמוך מהם אל הגלגל המקיף הוא אשר פעל בו כח זכות ודקות ומהירות תנועה וקרב אל טבעו וקבל התכונה המוכנת לצורת האש וכל אשר רחק החמר מהגלגל המקיף לפאת עמוד הארץ נעשה יותר עבה וקשה וחמר זיו ונעשה ארץ והיא העילה במים ובאויר והיה זה דבר מוכרח כי מן השוא שיהיה זה החומר בלי מקום או שיהיה המקיף הוא העמוד והעמוד הוא המקיף וזה גורם להם ההגבלה בצורת מתחלפות ר"ל היותם מוכנים לקבל צורות מתחלפות.

אחרי כן שאלנוהו ואמרנו לו התאמר כי חומר המקיף ר"ל השמים וחומר היסודי' אחד ויאמר לא אבל החומר ההוא אחד והצורות אחרות והנוף הנאטר על אלה הגופים אשר אתנו ועל הגופים ההם הוא שם משתתף כמו שבארנו האחרונים וכבר הביאו טופח על כל זה, ועתה שמע מאמרי אתה המתבונן בספרי הנה ידיעת טופח ארסטו' כי מחילוף הפעלים יקחו ראיה על חלוף הצורות וכאשר היתה תנועת היסודו' הארבע' ישרה ותנועת הגלג' עגולה וסובבת נודע כי החומר ההוא זולת החומר הזה וזו אמת לפי עיון הטבעי ובאשר נמצאו אלה היסודות אשר תנועותיה' ישרות מתחלפו' בפאות יש מהם אשר תנועתו לפאת מעלה ויש מהם אשר תנועתו לפאת מטה ונמצא גם כן אשר יתנועע מהם לפאת אחת קצתם ממהר וקצתם מבושש נודע בזה כי הם מתחלפות בצורתם ובזה נודע כי היסודות ארבע ובזאת הראיה בעצמה יתחייב להיות חומר הגלגלים כלם אחד כי כולם יתנועעו בהקפה וצורת כל גלגל מתחלפת מצורת הגלגל האחר כי תנועת זה ממזרח למערב ותנועת זה ממערב למזרח ועוד מתנועותיה' מתחלפות בענין המהירות והאיחור ויתחייב לשאול עוד אותו ולאמר לו אחרי אשר זה החומר משתתף לכל אחד הגלגלי' והתיחד כל מוסר מהם בצורה מבלתי צורת האחר מי הוא המגביל אלה המוסדים והמכין אותם לקבל צורות מתחלפות היש מאחרי הגלגל דבר אחר שיהיה המגביל והמיחד אלה אלוה יתי' והנה אעורר אותך על עומק מחשבות ארסטו' ופליאת השגת שכלו ואיך רחקה אותו זאת הקושיא בלי ספק והשתדל להנצל ממנה בדברים אשר לא עזרוהו המציאות עליהם ואע"פ שלא זכר זאת

הקושיא אבל הנראה מדבריו כי הוא ישים כל מאדו לסדר לנו מציאות מה שלמטה מן הגלגל כדי שיהיה הכל על צד החיוב הטבעי לא על צד כוונת מכוון ברצון והגבלת מגביל כאשר אהב וזה האיש לא ישלם לו רצונו ולא ישלם לעולם בעבור כי הוא משתדל לתת לנו עילה על היות הגלגל מתנועע מפאת מזרח ולא יתנועע מפאת מערב וישתדל להביא עילה על היות קצת הגלגלי' מהירים בתנועתם וקצתם מבוששים וכי כן הוא ראוי לפי סדר תשומתם מן הגלגל העליון והשתדל לנו עילה על היות לכל כוכב מן השבעה כוכבים גלגלים רבים וכי זה המנין העצום הוא בגלגל אחד בכל זה ישתדל להודיענו סבותיו כדי שיסור הענין על סדר טבעי ועל צד החיוב אך לא נשלם לו דבר מכל זה כי כל מה שביאר לנו מתחת גלגל הירח שהוא נוהג על סדר הוא נאות אל הנמצא מבואר העילה ויתכן לומר בו שהוא מצד החיוב הבא מתנועת הגלגל ומכחותיו אבל כל מה שנזכר בענין הגלגל לא נותן לי עילה מבוארת בו ולא נהג הענין בו על סדר אשר יתכן לקיים בו החיוב כי אנו רואים הגלגלים יש מהם מי שהוא מהיר בתנועתו והוא למעלה מן הקל בתנועתו ויש מהם מי שתנועותיהם משתנות ואע"פ שקצתם למעלה מקצתם ויש דברים עצומים מאד שהם ראויים להתבונן ולראות אם הוא הדבר על צד חיוב.

ועוד אפריך להם פרק מפרקי זה הספר ועל דרך כלל אומר כי ארסטו' בלי ספק כשחכיר חולש דבריו בשומו עילת אלה הדברי' ובתתו סבותם הקדים קודם התחלתו באלה החקירות לומר זה הדבר אמר נרצה עתה לחקור על שתי שאלות חקירה גמורה כי אם מן הראוי לנו לחקור עליהם ולדבר בם כפי השגת שכלנו ודעתנו וסברתינו אבל אינו ראוי לתמוה על רוב השתדלותנו בפילוסופי' ואהבתנו בה וכשנבקש השאלות ונוכל להתירם אפילו קצת התרה נכבדת בחוק הבורא צריך השומע שישמח מאד ותגל נפשו, אלה הם דבריו, ועתה התבאר לך כי הוא מכור בלי ספק חולשת הדברי' כל שכן כי חכמת הליכודים בדורו לא היתה שלימה ולא נודע בדורו מתנועת הגלגל כמו שאנו יודעים היום והנראה אלי כי מה שאמר בספר אחר הטבע לשום שכל נבדל לכל גלגל אינו אלה מפני הענין כדי שיהיה שם דבר מגבול ומבדיל כל גלגל בתנוע' בפני עצמה ועוד נבאר כי לא הועיל לו דבר בכל זה אבל מה שאמר כפי השגת שכלנו ודעתנו וסברתנו אני אבאר לך פירושו ולא ראיתיו לאחד מן המפרשים כי באמרו סברתנו הוא ר"ל צד החיוב שהוא להאמין בקדמות העולם ומה שאמר דעתנו ר"ל הענין המבואר המורכב עליו והוא כי כל דבר מאלה הדברים לא ימלט מהיות לו עילה וסבה ואין ענין הווה כפי מה שנזדמן ומה שאמר שכלנו ר"ל קוצר ויכלתנו לפרש סבות כמו אלה העניניי' על תכונת' ותכלית' אבל אמר שיפרש מהם דבר מעט וכן עשה כי מה שזכר ממהירות התנועה הכללית בגלגל הכוכבי' העומדים מפני שהיא בהפך הפאה זאת העילה היא נפלאת מאד וכן אמר יתחייב להיות כל מה שירחק גלגל מן הגלגל השמיני יהיה יותר מהיר בתנועתו אבל זה אינו נוהג בכל מה שביארתי לך ויותר קשה מזה כי יש גלגלים יתנועעו ממזרח למערב למטה מן השמיני והם ראוי שיהיו יותר קלים מאשר למטה מהם מהמתנועעים מן המזרח למערב ושיהי' אלה מתנועעים ממזרח קרובים במהירותם מן התנועה התשיעית אך כמו שהודעתיך לא נודע חכמת התכונה בדורו כאשר היא היום ודע כי לפי אמונתנו אנו המאמינים בחדוש העולם הוא נקל כל זה ונוהג לפי עיקרי תורתנו כי נאמר כי יש מגביל אשר הגביל כל גלגל כאשר חפץ מצד התנועה ומהירותיה אבל לא נודע סוד החכמה בחמציאו זה העולם כך ואינו יכול לארסטו' להודיעני טעם חלוף תנועת הגלגלים כדי שיהיה על סדר תשומת קצתם כאשר עלה בלבו ויהיה זה חדוש נפלא ותהיה אז עילת ההגבלה בחלוף תנועותיה כעלת חלוף היסודות בתשומתם בין המקוף והעמוד אבל לא נקשר לו הענין כן כמו שביארתי לך וכמו שאבאר במציאות ההגבלה והגלגל אשר לא יוכל איש להודיע לי סבה מוגבלת לבד רצון הרוצה וכוונת המכוון כן היא מציאות הכוכבים כי היות הגלגל מתנועע תמיד והכוכבים קיימים תמיד חיא ראיה כי הומר הכוכבים אינו הומר הגלגלי' וכבר זכה אבי ישע בהשגת דברים וזה פשטם אמר בין הגלגל והכוכבים לא יעבור בם

הראות והסבה בזה כי בין שתי החכמים
ובין שתי הצורות הפרש אבל מעט וזה פשט
דבריו ואני לא אומר מעט אבל מתחלף מאד
מאד כי לא אקח ראיה מעבור הראיות בהם
אלא מן התנועות ועל כן יתבאר לי כי אלה
שלשת החמורי' ושלש הצורות גופים שוקטי'
לעולם בעצמם והם גופי הכוכבים והגופים
המתנועעים תמיד הם גופי הגלגלי' וגופים
יתנועעו וישקטו והם היסודות הקצויות ומי
יתן ידעתי מי החביר בין שני אלה החמרים
המתחלפים ואם יש ביניהם תכלית החלוף
לפי דעתי אז יש ביניהם חלוף למעט לפי
דעת אבי ישע החכם ומי הוא המבין לזה
לדבוק המתאחד ועל דרך כלל כי הם שני
גופים מתחלפים האחד בתוך השני אינו
מתערב עמו אבל מתיחד במקום ממנו
מוגבל דבק בו בלי כוונת מכוון זה תמה
ויותר תמה מזה היות הכוכבים הרבים אשר
בשמיני כלם כידורים קצתם קטנים וקצתם
גדולים כוכב בכאן ואחד על מרחק אמה
למראות העין ועשרה דחוקים מקובצים
ומרחב גדול מאד מן הגלג' שאין בו כוכבים
מן הסבה אשר הגבילה זה המרחב בעשרה
כוכבים וזה האחר בלי כוכב ועוד גוף הגלג'
כלו גוף אחד פשוט שאין בו חלוף ולאי זה
סבה היה זה החלק מן הגלגל ראוי לזה
הכוכב הנמצא בו יותר מחלק אחד וכל זה
מה שהוא ממינו רחוק מהבין אבל הוא
קרוב אל המניעות כשנאמין כי כל זה
התחייב על צד החיוב מאת הבורא ככו
שיאמר ארסטו' אבל כשנאמין כי כל זה
ברצון הבורא ובכוונת מכוון אשר פעל כך
לא יהיה בזאת האמונה דבר תמה ולא
יתריקהו השכל כלל ולא ישאר מקום חקירה
אלא כשתאמר מה הסבה בהיות הכוונה
כך והנודע על כך ועל דרך כלל כי כל זה
לעניין אשר לא נדעהו וכי לא דבר ריק הוא
ולא כפי שנזדמן כי כבר ידעת כי כל גידי
גופי הכלב וההמור לא נבראו כפי שנזדמן
ובאי זה שיעור נזדמן ולא היה זה הגיד רק
מבלי כוונת מכוון וכי יש עצב אשר יצא
ממנו עצבים והם גידים ואחרים לא יצאו
מהם גידים ועצב אחד הולך במישור ואחד
נוטה מן המשור ועל זה לא היה כפי
מה שנזדמן אבל הכל הוא לתועלת בהכרח
מכריח וכוונת מכוון אם כן איך יעלה על
לב המשכיל כי תשומת אלה הכוכבים
ושיעורם ומנינם ותנועת גלגליה' המתחלפי'
היו ללא ענין או כפי שנזדמן ואין ספק כי
לכל אחד מהם טעם בהכרח לפי כוונת
המכוון וסדר אלה העניינים על צד החיוב
מבלי שיהיו בכוונ' הוא דבר רחוק מן השכל
מאד ואין ראיה אצלי על היות הכל בכוונה
יותר גדולה מחלוף תנועות הגלגלים והיות
הכוכבים תקועה בגלגלים ועל כן תמצא
כי כל הנביאי' נתנו הכוכבי' והגלגלי' לאות
על מציאות הבורא על כל פנים ובא בענין
אברהם בשומו לבו אל הכוכבים מה שנודע
ואמר ישעיהו על דרך למוד ולקחת ראיה
מהם שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה
(ישעי' מ כ) וכן ירמיה אמר עשה שמים
(ירמיה לב יז) ואמר אברהם ה' אלהי השמי'
(בראשית כ ז) ואמר אדון הנביאים רוכב
שמים (דברים לג כו) כמו שבארנו, וזאת
ראיה אמתית שאין ספק בה וביאור זה כי
כל מה שתחת הגלגל מן החלופים ואע"פ
כי החומר שלהם אחד כמו שבארנו תוכל
לומר כי מגבילם כחות גלגליות ותשומות
החומר הם מן הגלגל כמו שהודיע
ארסטו' אך החלופים הנמצאים בגלגלים
ובכוכבים מי המגבילם בלעדי האלוה ית'
ואם יאמר אומר כי המגבילם הם הכחות
המשביעות הנבדלות לא ישיג תועלת בזה
הדבר וביאור זה הכחות המשביעות אינם
גופים כדי שיהיה להם מקום מוכן מן
הגלגל אם כן מדוע התנועע זה הגלגל
תנועתו המשתוקקת הנכספת אל השכל
הנבדל לצד מזרח וגלגל אחד לצד מערב
התאמר כי זה השכל אחד בפאת מערב והוא
אחד בפאת מזרח ולמה היה זה יותר כבד
בתנועתו וזה יותר קל ולא היה זה נוהג על
דרך מרחק קצתם מקצתם כמו שידעת
וצריך לומר על כל פנים כי טבע זה הגלגל
ועצמו ראוי להתנועע לזאת הפאה ובזאת
המהירות ושיהיה חיוב תשוקתו לזה הענין
כך וכן אמר ארסטו' ובזה יתקיים אמתו'
והנה חזרנו למה שהיינו בו תחילה, אם כן
נאמר כשיהיה חמר כלם אחד לאי זה דבר
הגביל זה לטבע אחד מבלעדי טבע האחר
ויהיה בו תשוקה ותאוה מה שתחייב לו
זאת התנועה הפך מהשוקת הגלגל האחר
אשר חייבה לו תנועה אחרת וצריך על כל
פנים למגביל, והנה זה התבוננות יביאנו
לחקור על שני דברים האחד מהם אם

במצאנו זה ההפך וההלוף יתחייב שיהיה זה בכוונת מכוון לא על צד החיוב אז לא יתחייב והדבר השני היתכן אם יהיה כל זה בכוונת מכוון אשר הגביל זאת ההגבלה להתחייב שיהיה העולם מחודש אחרי אפיסה או לא יתחייב אלא שיהיה מגבילו לא חדל להיות כך כי כבר אמר זה קצת מן המאמינים בקדמות העולם והנני מהל לדבר בשני אלה הדברים ולבאר מה שראוי לבאר בהם בפרקים אשר אביא.

פרק כא

כבר הביא ארסטו' מופת כי הדברים הטבעיי' כולם אינם מצואי' במקרים והמופת אשר הביא על זה כי הדברים שהם מצואים בלי כוונת מכוון אינם תמידים ולא מצואי' ברוב וכל אלה העניינים או הם תמידים ולא מצואים ברוב אך השמים וכל מה שיש בהם הם תמידים על עניינים שלא ישתנו כמו שביארנו לא בעצמיה' ולא בחלוף מקומותיה' אבל העניינים הטבעיים אשר תחת גלגל הלבנה יש מהם תמידים ויש מהם ברוב והתמידי' כגון המום האש ורדת האבן למטה וברוב כגון צורת אישי כל מין ופעולותיו וכל זה מבואר ואם פרטיו אינם במקרה ולא כפי שיזדמן איך יהיה כללו כפי שיזדמן וזה מופת כי כל הנמצאים אינם כפי מה שנזדמן ואלה דברי ארסטו' בתשובתו על האומר כן הקדמונים כי זה העולם נמצא במקרה כפי מה שיזדמן וכי הוא נמצא מעצמו בלי סבה אמר וכבר אמרו אנשים אחרים כי אלה השמים והעולם כלו היו מעצמם ואמרו כי ההקפה והתנועי' היתה מעצמ' אשר הגביל' ותקנה הכל על זה הסדר וזה הענין בעצמו מקום תמה גדול ר"ל כי הוא אומר בבעלי חיים ובצמחים כי לא יהיו ולא יתחדש במקרה וכפי שנזדמן אלא יש להם סבה והסבה היא טבע או שכל או זולתו מן הדומ' לו כי לא יולד אי זה דבר שיזדמן מכל זרע או טפה אבל מן הזרע הזה יהיה זית ומזאת הטפה יהיה אדם ויאמרו בשמים ובגופים אשר שם הם בין שאר הגופים הנראים תכונתם כי היו מעצמם וכי אין להם סבה כלל כמו שיש לבעלי חיים ולצמחים וזה פשט דבריו והחל לבאר ביטול זאת המחשב' שחשבוה במאמר יותר פשוט, והנה התבא' לך כי ארסטו' יאמין ויביא מופת כי אלה המצואים אינם מצואים כפי מה שנזדמן ומטה שיבטל היות בריאתם כפי שנזדמן הוא בטול היותם מעצמם ר"ל כי יש להם סבה מחייבת להיותם כך על כל פנים ובעבור הסבה החיא נמצאו כמו שהם עתה לא מעצמם זה הוא מתבאר במופת והוא מה שיאמין ארסטו' אבל שיתחייב מפני שאינם נבראים מעצמם שיהיו בכוונת מכוון ורצון רוצה לא יבאר לי אדם כי ארסטו' יאמין זה כי יותר קרוב הוא בעיני לחבר בין המציאות על צד החיוב ובין החדוש על צד הכוונה והחפץ כדי שיהיו שני העניינים אחד מלחבר שני הפכים כי ענין החיוב אשר יאמין בו ארסטו' הוא כי כל דבר מאלה הנמצאים שאינם עשויין באמנות הוא צריך עכ"פ לסבה גורמת הדבר ההוא אשר בראהו על פי שהוא עליו ולסבה ההיא סבה שנית ולשנית שלישית וכן עד שיגיע לסבה ראשונה אשר ממנה התחייב היות הכל כי אי איפשר שישתלשל הדבר וילך עד לאין תכלית אבל אינו מאמין כי חיוב מציאות העולם מאת הבוראי"ת מהסבה הראשונה כחיוב הצל בשביל הגוף או החיוב האור בשביל השמש או החיוב החמימות בשביל האש כמו שיאמר עליו מי שלא יבין דבריו אבל יאמין כי זה החיוב כמו חיוב המושכל בשביל השכל כי השכל הוא פועל מושכל מצד היותו מושכל כי הוא הסבה הראשונה ואפילו לדעתו הוא שכל בתכלי' רום מעלות המציאות ותכלית שלימותם ואפילו[1] אם יאמר כי הוא רוצה מה שיתחייב ממנו וישמח בו ויגעם לו ולא יתכן שירצה הפכו לא יאמר לזה כוונה ואין בו ענין הכוונה כי האדם רוצה להיות בעל עינים וידים וישמח בהם ויערבו לו ולא יתכן שירצה חפכם אבל לא היו לו העינים והידים בכוונתו ובהגבלתו ובבחירתו לזאת התבני' ולאלה הפעלים ואין ענין הכוונה ההיא וענין ההגבל' אלא לדבר בלי נמצא ואיפשר

[1] הר"ש עד שאמר שהוא יתעלה רוצה הא"ח יותר נכונה לפי הערבי.

שיהיה נמצא כמו שהוגבל וכוון ואיפשר שלא ימצא כן ולא אדע אם אלה המאחדי׳ הבינו מדברי ארסטו׳ כי אלה הדברי׳ צריכין שני סבות ענין הכוונה, וההגבלה, שיהיו חולקים עליו בו ויבחרו להאמין בכוונה ובהגבלה ושיאמרו שאינו מבטל קדמות העולם ואחרי מה שביארנוהו אתחיל לבאר בדעת אלה המתאחדים.

פרק כב

דע כי יש מן הפילוסופים המאמינים בקדמות העולם מי שיאמר כי האל יתברך הוא פועל העולם ובוחר מציאותו והמכוון להיותו והמגבילו על מה שעליו אבל הוא בטל היותו בעת מבלתי עת אלא אם כן היה ויהיה תמיד ואמרו כי אשר חייב לנו שלא נחשוב כי יש פועל פעל דבר אלא אם יהיה הפועל קודם פעלו בזמן בעבור היותנו אנחנו כן מתחייבים בכל מה שנפעלהו כי כל פועל שיהיה כן יש בו שום אפיסה והיה קודם מעשהו פועל בכח וכאשר פעל יצא אל הפעל אבל אלוה ית׳ שאין בו אפיסה ולא דבר בכח כלל אינו קודם פעלו אבל תמיד היה פועל וכאשר עצמו נבדל מעצמנו בתכלית ההבדלה כן הוא ערך פעלו אליו נבדל מערך פעלתנו אליו וזאת הסברא בעצמה אמרו בהגבל׳ ובחפץ כי אין הפרש בין אמרתך פועל או חפץ או מכוון או בוחר או מגביל בזה הענין גם אמרו כי הוא שוא שישתנה פעלו או הפצו כמו שבארנו, והנה התבאר לך אתה המסתכל בזה הספר כי אלו שנוי מלת החיוב והשאירו הענין ואולי היתה כוונתם ליפות המליצה להרחיק הדבה כי ענין היות זה המציאות דבק לעלתו קיים בקיומה והוא האלוה כמו שיאמר ארסטו׳ הוא ענין מה שאמר שהעול׳ הוא פעל הבורא או בכוונתו וברצונו ובחירתו והגבלתו אבל לא סר מהיות כן ולא יסור כאשר עלות השמש הוא פועל היום בלי ספק ואע״פ שאין האחד קודם האחר בזמן ואין זה כוונותינו אשר אנו בכוונתו כי העולם אינו מתחייב מן הבורא בחיוב העלול לעלתו אשר אי אפשר להיותו נפרד ממנה ולא להשתנות לבד אם תשתנה עלתו או ישתנה ענין מענייניו ובשתבין הענין על הדרך הזה תדע כי הוא מן השוא לומר כי בריאת העולם התחייב ממציאות הבורא ית׳ בחיוב לעלתו או שהוא מפעולתו והגבלתו והנה התבאר הדבר והגיע המאמר לחקור על זה החלוף הנמצא בשמים אשר התבאר במופת כי לא ימלט מהיות לו סבה האם זאת הסבה היא עלה לזה החלוף ואם נתחייב ממציאותו או הסבה ההיא היא הפועלת המגביל אותו על הצד אשר נאמין אנחנו דת משה רבינו ונאמר בזה אחרי אשר נקדים הקדמה לבאר בה ענין החיוב אשר יתחייב ארסטו׳ עד אשר תשכילהו ואז אחל לבאר לך הכרעתו בשומו יתרון לאמונתו בחדוש העולם בראיות הענין והפילוסופיא נקיות מן חזוף מה שאמר כי השכל הראשון התחייב מהבורא וכי השכל השני התחייב מן הראשון והשלישי מהשני וכן יאמין כי הגלגלים נתחייבו מן הכחות המשכילו׳ ופירש זה כי הסדר הידועה אשר ידעתו ממקומותיו והבאנו בכאן ממנו ראשי דברים הוא כי אין כוונתו בו כי זה היה ואחרי כן התחדש ממנו זה המתחייב ממנו אחר כן כי הוא לא יאמין בחדוש דבר מאלה אבל ר״ל בחיוב הסבה כאלו אמר השכל הראשון סבת מציאות השכל השני סבת מציאות השכל השלישי עד תכליתם וכן המאמר בגלגלים ובחומר הראשון ואין דבר מאלה כולם שיהיה קודם לאחר ולא ימצא בלתו לדעתו והמשל על זה כאלו אמר איש על האיכות הראשונות כי מהם התחייב [1]) הגם והחלק והקשה והרך והעבה והספו אשר אין ספק בו לאדם שהחום והקור והלחות והיובש הם המתחדשות לזאת הגסות והחלקו׳ והקושי והרך והעובה והספו והדומה לזה ומאלה הארבע האיכות התחייבו אלה ואע״פ שלא נמצא גוף מלבד אלה האיכות הראשונות ולא שיהיה ערום מאלה האיכות השניות על זה הדמיון בעצמו אמר [2]) ארסטו׳ בהמציאות

[1] הגם והחלק והקשה והרך והעבה א״ה לא מצא מלת עברית מספיקות להעתיק בלשון אחר הר״ש והספוגיות והספו. [2]) אמר הר״ש ויאמר הואי יתיר.

העולם בכללו כי זה התחייב מזה וזה מזה עד אשר יגיע לעלה הראשונה כמו שיאמר הוא או אל השכל הראשון או כמו שתרצה לקרא שמו כי כלנו לנוכח התחלה אחת נשים כוונתינו אלא שהוא רואה כי חיוב כל מה שהוא זולתו הוא ממנו כמו שאמרתי לך ואנו אומרים כי כל אלה הדברים הוא פועל אותם בכוונה וחפץ לזה הנמצא אשר לא היה נמצא והוא עתה נמצא בחפץ הבורא ית' והנני מתחיל לזכור ראיותי להגביר חדוש העולם על קדמותו לפי אמנותינו בפרקים שאביא.

פרק כג

זאת הגזרה אשר הסכימו עליה ארסטו' וכל מי שהעתיק בפילוסופי' כי מדבר הפשוט אי אפשר שיתחייב להיות ממנה אלא פשוט אחד ואם יהיה הדבר מורכב יתחייבו להיות ממנו דברים כמנין מה שיש בו מן הכחות הפשוטות אשר הורכב ודמיון זה כי האש אשר בה הרכבת שתי איכות החם והיבש יתחייב ממנה שתחמם בחימה ויבש מיבשותה וכן הדבר המורכב מחומר וצורה יתחייב ממנו דברים מצד החומר אם אשר לו ודברים מצד הצורה אשר לו יהיו הרכבותיו רבות וכפי זאת הגזירה אמר ארסטו' כי לא יתחייב מאת הבורא חיוב ראשון אלא שכל אחד פשוט בלבד.

גזרה שנית דע כי לא יתחייב אי זה דבר שנזדמן כאי זה דבר שיזדמן אבל יש תמיד בין העילה ועלולה ערך אחד בהכרח אפילו המקרים כי לא יתחייב באי זה מקרה שיזדמן כמו שלא יתחייב מן האיכות כמות ומן הכמות איכות וכן לא יתחייב מן החומר שום צורה ולא מן הצורה שום חומר.

גזרה שלישית כי כל פועל אשר יפעל בכוונה וחפץ ולא בטבע יוכל לפעול פעלים רבים מתחלפים.

גזרה רביעית כי הכלל המורכב מעצמים מתחלפים שכנים זה לזה הם יותר ראוים בהרכב' מן הכלל המורכב מעצמי' מתחלפי' הרכבת ממסך ודמיון זה כי עצם האדם על דרך משל או הבשר או הגידים והעצבים יותר פשוטים מכלל היד וחרגל המורכב מעצבים ובשר ועצמות וזה מבואר לא יצטרך בו דבר, ואחרי אלה התקדמות אומר כי מה שזכר ארסטו' כי השכל הראשון סבה אל השני והשני סבה אל השלישי וכן אלו יהיו מעלותיהם אלף יהיה השכל האחרון מהם פשוט בלי ספק אם כן איך נמצאה ההרכבה חמצואה באלה הנמצאים על צד החיוב כמו שיחשוב ארסטו' ואנחנו נסכים עמו בכל מה שיזכור מן הכחות המשכילות כי כל אשר יהקו יתחדש בהם הרכבת ענייניים מפני שמוש כליהם רבים ואם הסכמתנו לו והודעתנו בזה השיעור והקירוב נשאל איך היו הכחות המשכילות סבה להיות הגלגלי' מהם ואי זה ערך בין החומר והנבדל אשר אין לו חומר כלל ואפילו אם נודה לו כי כל גלגל סבתו שכל על פי הצורה הנזכרת כי השכל ההוא יש בו הרכב' מפני שהוא משכיל עצמו וכאלו הוא מורכב משני דברים האחד מהם יתחייב ממנו השכל האחרון אשר למטה ממנו והענין האחר התחייב ממנו הגלגל וצריך לשאול אותו ולומר לו הענין האחר ההוא הפשוט אשר התחייב ממנו הגלגל איך דבק בגלגל והגלגל הוא מורכב משני חמרים ושתי צורות האחד חומר הגלגל וצורתו והשני חומר הכוכב התקוע בגלגל וצורתו ואם יהיה הדבר על צד החיוב יצטרך על כל פנים להיות לזה המרכב סבה מורכבת ויתחייב להיות מאחד משני חלקיו גוף הגלגל ומן החלק השני גוף הכוכב וזה לא יכול לראות להיות כשיהיה חומר הכוכבים כולם אחד ואיפשר שיהיה עצם הכוכב המאיר מהם עצם אחד ועצם הכוכבים המעוגנים עצם אחר וכבר נודע כי כל גוף הוא מורכב מן החומר שלו ומצורתו, והנה התבאר לך כי אלה הענייניים אינם נוהגים על צד החיוב כאשר זכר וכן חלוף תנועת הגלגלים אינו שומר סדר מערכת קצתם תחת קצתם עד אשר ימצן בזה הדבר בצד החיוב וכבר זכרנו זה ויש עוד דבר אחר הוא הורס ועוקר לכל אשר הכין ויסר בדברי' הטבעיים כשתתבונן ענין הגלגל ופירוש זה כי אם יהיה חומר כל הגלגים דבר אחד מדוע לא התחייב שהעתיק צורת זה הגלגל מן החומר אשר לו לחומר אחר כאשר יקרה במה שתחת הגלגל הלבנה מצד היות החומר

ראוי לכך ומדוע התקיימה זאת הצורה בצד החומר תמיד וחומר הכל משתתף אלא אם ימצן הטוען כי חומר גלגל זולתי חומר גלגל אחר ולא תהיה אם כן צורת התנועה מורה על התנועה ומורה על החומר והנה זה סותר כל העיקרים ועוד כי הכוכבים עם החומר אשר לפעלם הוא אחד במה נבדלו אישיהם האם בצורות או במקרים ועל אי זה משני הפכים היה ראוי להעתיק הצורות ההם או המקרים ההם ושיבא זה תכף סור זה על כל אחד מהם כדי שלא יתבטל הכח הראוי ובזה יתבאר לך כי באמרנו חומר הגלגלים או חומר הכוכבים אין בהם דבר מענין זה החומר אבל הוא זה שתוף בשם וכי כל נמצאת מהגופים ההם אשר בגלגל יש לו מציאות בפני עצמו לא ישתתף בו זולתו אם כן במה היה השתוף בתנועת הגלגלים הסובבת או בעמידת הכוכבים, אמנם כשנאמין כי כל זה היה בכוונת מכוון אשר פעל אותו והגביל אותו כמו שחייבה חכמתו שאינה משגת לא נתחייב כלום מאלה אבל יתחייב בהם כל מי שישען כי כל זה הנמצא הוא מצד החיוב ולא ברצון רוצה והוא סברה לא נחגו עניניה על סדר המציאות ולא באה לו עילה ולא טענה אשר תסכים לשמעה וידבקו בו עם כל זה רבות עצומות מאד והיא היות האלוה ית' אשר יורה כל משכי בשלמותו[1]) לא יוכל לשנות דבר בכל הנמצאים ואפילו אם ירצה להאריך כנף הזנוב או לחסר רגל תולעת לא יוכל אבל ארסטו' יאמר כי אין רצונו זה והוא בטל לפי סברתו שיהיה רצונו חפץ זה ואין זה מימה שיוסיף בו שלמותו ואולי הוא חסרון מדרך ההבוננות הענין ועל דרך כלל אומר לך ואע"פ שאתה יודע כי רבים מן המקנאים ייחם אותי באלה הדברי' לאחר משני דברי' או לחסרון הבנתי דברי ארסטו' או לנטותו מהם בכוונה אך לא אמנע בשביל זה לומר מה שהשכלתי והבינותי על פי קוצר דעתי

זה הכלל הוא כי כל מה שאמר ארסטו' בכל הנמצאים אשר מתחת הגלגל הירח עד עמוד הארץ הוא אמת בלי ספק ולא ידחה אותו ויט מעליו אלא מי שלא יבינהו או מי שקדמו לו סברות וירצה להגן בעדם או ימשכוהו העצות ההם להכחיש הדבר הנרא' אבל כל מה שדבר בו ארסטו' מגלגל הלבנ' ולמעלה הכל הוא דמיון שיעור וקירוב אלא בקצת דברים כל שכן מה שאמר בסדר הכחות המשכילות ובקצת אלה האמונות והלוהיות אשר יאמין בהם ויש בם דבות עצומות וההפסד הגלוי המבוא' בכל האומות והחרבות המחלוקות ואין לו מופת עליהם ואל תסכל דעתי מפני שקשרתי אלה הספיקות הראויות באמונתו ותאמר איך תתבטל אמונה בספקות או יתקיים הפכה לא כן הדבר אך אנחנו נעשה פשרה עם זה הפילוסוף במה שצונו להתפשר עמו אנחנו הבאים אחריו כי אלכסנדר כבר ביאר כי כל מה שלא יבא עליו מופת צריך להסכים שתי קצות הסתירה בדבר ההוא ולראות מה שיתחיי' לכל אחד משני הסתירו' מן הספיקות ושנאמין במה שספקותיו פחות וכן אמר אלכסנדר כי כן הוא נוהג הדבר בכל מה שאמ' ארסטו' מן האמינו' האלוהיו' אשר לא יביא עליהם מופת כי כל הבאים אחרי ארסטו' אמרו כי הדברים אשר אמר ארסטו' באמונת האלוהיות הם פחות ספקות מכל מה שאי אפשר להאמין וכן עשינו אנחנו כשהתקיים לנו כי זאת השאלה והיא אם השמים חווים ונבראים או נצחים אין מופת על אחת משתי הסתירות בהם וכבר התבאר בספיקות המחויבות לכל אחד משתי הדעות והראינו לך כי דעת קדמות העולם יש בו יותר ספקות מזיקות במה שצריך להאמין בחוק הבורא כל שכן בהיות החדוש אמונת אברהם אבינו ונביאנו משה ע"ה ואחרי אשר זכרנו מכחן האמונות באלה הספק אראה לבאר לך דבר זה.

פרק כד

דע כי החקש שבין הספקות המחייבות להפכה והכרעת האמונה אשר היא הפחות ספיקות אין הבחינה בזה ברוב מספר הספקו' אבל בעצם דבתם ושם כנגד המציאו' ואיפשר

[1]) בשלמותו הר"ש בכל מני השלמויות זה לפי כ"י שבליידין והעתקת א"ח היא בדרך הפשיטת.

שיהיה הספק האחר הגדול מאלף ספקות ולא יתבאר זה החקש אלא למי שהם לדעתו שתי קצות הסתירה שוות אבל מי שיבחר אחת משתי האמונות או מפני הגידול אשר גדל עליה או לתועלות מן התועלות לא יראה דרך היושר כי אפילו העניין אשר בא עליו מופת לא יוכל בעל התאוה שתחלק עליו נפשו אך בדברים האלה יתכן לחלוק עליהם הרבה ויתכן לך אם תרצה לחלוף ממך התאוה ולהשליך אחרי גוך מה שהרגלת ולסמוך על העיון הפשוט והגביר מה שראוי להגביר אבל אתה צריך בזה לתנאים רבים האחד מהם שתדע ערך טוב שכלך ושלימות טבעך וזה יתבאר לך ברוב רגילותך בשאר החכמות הלמודיות והשגת שבלך לחוקי מלאכת ההגיון, והשני דעת החכמות הטבעיות על אמתתם, והשלישי תקון מדותיך כי כשתמצא האדם נפשו נוטה אל התאוות והתענוגים בין שיהיה זה בטבע או בקנייה או שיהיה מגביר הכעס והחמה או שימלא תאות כעסו ולשלוח רסן בידוע כי תמיד יטעה ויכשר בחליכתו מפני שיבקש סברות אשר יעזרוהו על מה שטבעו נוטה אליו ואולם עוררתיך על זה לבל תשיא נפשך או שמא ישיאך אדם בשום ספק שיאמר אותו לך על חדוש העולם ותמהר להתפתות לו כי זאת הסברה יש בכללה הריסת יסוד התורה ולחפא דברים על הבורא והיה תמיד שכלך חושד בו ומקבל דעת הנביאים שהם עמוד תיקון מציאות בני אדם בסברותיהם וחבורותיהם אל תסור מסברת חדוש העולם אלא במופת והמופת אינו נמצא בטבע ואל יתפוש עלי המעיין בזה הספר מפני שאמרתי אלה המליצות כדי לסמוך בהם דברי בחדוש העולם כי כן אמר ראש הפילוסופים ארסטו' באמת ספריו דברי מליצות לסמוך בהם סברתו בקדמות העולם ועל זה נאמר באמת לא תהא תורה שלימה שלנו כשיחה בטלה שלהם ואם היא יחזק אמונתו בתעתועי אומות העולם איך לא נחזק אנחנו אותה בדברי משה ואברהם ובכל מה שיתחייב מדבריהם וכבר הבטחתיך להביא פרק אשר אזכור בו הספקות העצומות המחוייבות לנו כי הגלגל ישע האדם למדעתו לכל סדרי תנועותיו והיותם דברים מבעיים נוהגים על משפט החיוב והנני אבאר לך זה.

פרק כה

הנה ידעתי מעניני חכמת התכונה מה שלמדת לפני והבינות אותו ממה שנכלל בספר אל מגיסטי ולא ארך הזמן כדי שאתחיל עמך בענין אחד וממה שידעת כי כל הדבר נוהג בסדר התנועות ומה שיאות ממהלך הכוכבים אל הנראה לנו על שני עקרים או גלגל הקפה או גלגל חוץ העמוד או שניהם יחדיו והנני מעוררך לדעת כי כל אחד משני העקרי׳ הוא חוץ מן הסברא ועל דרך כלל הוא הפך לכל מה שיתבאר במדע הטבעי׳ ותחלתו קיום גלגל הקפה סובב על גלגל אחד ולא תהיה הקפתו סביב עמוד הגלגל ההוא הנושא אותו כפי שהסכמנו זה בלבנה ובחמשת הכוכבים וזה וזה יתחייב ממנו הגלגל בהכרח והוא שיהיה גלגל הקפה מתגלגל ומחליף כל מקומו וזה הוא השוא אשר ברח ממנו שיהיה שום דבר מחליף מקומו ועל כן זכר הישמעאל בן אל צאיג בדבריו הנמצאים לו בחכמת התכונה כי מציאות גלגל הקפה הוא שוא ואמר זה החיוב מחובר למה שיתחבר בשביולו מן השוא ר״ל ממציאות גלגל ההקפה כי יתחייבו ממנו שקרים אחרים והנני אבארם לך האחד מהם שתהיה ההקפ׳ אינה סביב עמוד העולם ויסוד זה העולם כולו כי התנועות שלש, תנועה אחת מן האמצע, ותנועה אל האמצע, ותנועה סביב האמצע, ואם יש שם גלגל הקפה אין תנועתו מן האמצע ולא אליו ולא סביביו ועוד כי הצעת ארסטו' במדע הטבע הוא צריך על כל פנים לדבר קיום אשר סביבו תהיה התנועה ועל כן יתחייב להיות הארץ קיומת ואם יהיה גלגל הקפה נמצא נאמר כי תנועת ההקפה לא סביב דבר קיים וכבר שמעתי כי זה החכם הישמעאלי אמר כי הוא המציא תכונה אשר אין בה גלגל הקפה אלא בגלגלים חוץ מן העמודים בלבד וזה לא שמעתיהו מתלמידיו ואלו יתקיים זה הדבר לא יוסיף בו תועלת גדולה כי יציאת העמוד בו הוא יוצא מן העיקר אשר יסד ארסטו' וזה דבר אשר אני העירותיהו כי מציאת העמוד גם נמצא

התנועה המסובבת הגלגלית לא סביב האמצע אלא סביב נקודה מחשבות יוצאת חוץ מן העמוד והיא תנועה לא סביב דבר קיים ואם יאמר מי שאין לו דעת בחכמת התכונה כי יציאת העמוד מעת היות הנקודות בתוך גלגל הלבנה כמו שיראה בתחלת מחשבה היא תנועת סביב האמצע ואנחנו נסכים לו שהיה סביב נקודה בתוך האש או באויר אע"פ שאין התנועה או סביב דבר עומד ובאמת לך כי התבאר במופת שיעורי יציאת העמודים בספר אל מגסטי כאשר חובר שם והביאו מופת אמתי הבאים אחרונ' שאין בו ספק כמה שיעורים יציאת העמודים הם בחצי קוטר הארץ כמו שבארו המרחקי' והעצומות הגלגלים והתבאר כי הנקודה היוצאת חוץ מעמוד העולם אשר תסוב השמש לה הנקודה החיא יוצאת חוץ מתחתי' גלגל הלבנה בהברח ותחת עיקום גלגל כוכב וכן הנקודה אשר יסוב סביבה מאדים ר"ל עמוד גלגלו היוצא חוץ מתחתית גלגל כוכב ותחת עיקום גלגל נוגה וכן עמוד צדק בזה המרחק בעצמו ר"ל בין גלגל ונוגה אבל שבתאי אומר כי עמוד גלגלו חיוצא הוא נופל בין מאדים וצדק, ועתה ראה כמה הם אלה הדברי' רחוקי' מן העיון המטבעי וכל זה יתבאר לך כשתסתכ' המרחקי' והתעצומו' שיש לכל גלגל ולכל כוכב ושיעור כל זה בחצי קוטר הארץ עד שיהיה הכל מערך אחד בעצמו לא ליחס יציאת כל גלגל גלגלו והדבה הגדולה יותר מזאת ויותר טעות כי כל שני גלגלים האחד מהם בתוך האחר ודבק בו מכל צד ושני העמודים מתחלפים כי אפשר שיתנועע הקטן בתוך הגדול והגדול לא יתנועע ולא יחכן שיתנועע הגדול על אי זה קוטר שיהדמן ולא יתנועע הקטן אלא כשיתנועע הגדול או יתנועע הקטן בתנועתו בהכרח לבד אם תהיה התנועה על הקוטר העובר על שני העמודים וכפי זאת ההקדמה המופתית וכפי מה שהתבאר במופת כי החריק אינו נמצא וכפי מה שיוסר מציאות העמודים יתחייב כשיתנועע העליון יניע אשר תחתיו בתנועתו וסביב עמודו ולא כן הדבר אבל נמצא כי כל אחד מהם המקיף לא יתנועע בתנועת חברו ולא על עמודו ולא על מסמרותיו הם הקטנים אבל לכל אחד יש תנועה מיוחדת לו ועל כן הבריח חצרך להאמין כי יש גופים אחרים מגופי הגלגל בין שני כל גלגלים וכמה יש בזה גם כן מן המפקות אם הדבר כן ושיציירו במחשבה עמודי הגלגלים החם שיש בין שני כל גלגלים ויהיו עוד לגלגלים החם תנועה מיוחדת וכבר באר זה החכם הנקרא תאבת בספר אשר לו והביא מופת על מה שאמרנו כי יש צרך על כל פנים להיות גוף גלגל בין שני כל גלגלים וכל זה ממה שלא ביארתיהו לך בלמדך לפני לבל אשבש עליך ממה שיהיה רצוני לבונן לך אבל ענין הנטייה והיוציאה הנזכרת במרחב נוגה וכוכב כבר ביארתי לך פה אל פה והראיתך כי הוא נמנע לעלות על הלב מציאות זה בגופים.

ובטלמיוס ביאר ואמר כי אין יכולת באדם להשיג זה כמו שראית וזה פשט דבריו אל יחשוב איש בעבור כי אלה העיקרי' ודומיהם קשים להשיג שישים עיונו במה שהמשלנו כמו עיונו במה שיהיה מן הדברים המצואים בתהבולות ודקות המלאכה וקשי מציאותה כי אינו ראוי לסבור על הדברים האלוהיים האנושיים זה פשט דבריו כמו שידעת וכבר הורתיך אל המקומות אשר תעמוד מהם על אמתת מה שזכרתי לך מהשכלת אלה הנקודות אשר הם עמודי הגלגלים היוצאים אנה הם נופלים כי לא ראיתי אדם מעולם אשר ישים לבו לזה.

ויתבאר לך כשתדע שיעור קוטר כל גלגל וכמה בין שני העמודים בחצי קוטר הארץ על פי מה שאבאר במופת חישמעאלי המכונ' אל קביצי באגרת המרחקי' כי כשנתבונן המרחקים החם העמוד על אמתת מה שהעירותיך עליו וישים לבך לזה השבוש הגדול כי מה שזכר ארסטו' במד ע הטב עי' הוא האמת אם כן איך גלגל הקפה ולא חוץ העמוד והכל יסוב סביב עמוד הארץ אם כן איך ימצא לכוכבים אלה התנועות המתהלפות או היש שם פנים אשר יתכן להיות התנוע' הסובבת שזה שלימה וכשיורא' בה מה שיראה אבל באחד משני העיקרים או במקובין מהם וכל שכן בהיות מה שזכר בטלמיוס מגלגל הקפת הלבנה ונסותו לצד נקודה יוצאות חוץ מעמוד העולם ומעמודו היוצא חוץ יהיה מה שיחשוב כפי יסוד העיקרים החם לא ישאר חלק אחד מחלקי מעלות המזל ויעיד על אמתת זה הלקויות אשר חשבונם בעיקרים החם תמיד

ובפקידת עתותם וזמני אפלתם ושיעורם ואיך יעלה בשכל חזרת הכוכב עם שאר תנועותיו מבלי גלגל הקפה ואיך יתכן לעלות על הלב גלגל או תנועה סביב לא עמוד עומד זאת היא המבוכה באמת וכבר ביארתי לך אמתתה כי כל זה לא יתחייב לבעל חכמת התכונ' כי אין כוונתו להודיענו צורת מציאו' הגלגלי' איך הם אבל כוונתו להסכים תכונה שיתכן בה שיהיו התנועות בהקפה ומשתנות ושיאותו במה שהושג לעין בין שיהיה כן הדבר בין שלא יהיה וכבר ידעת כי הישמעאלי בן צאיג חושד דברי ארסטו' בטבעיות וספקתו היא אם ידע ארסטו' יציאת עמוד השמש והחריש ממנו ונתעסק במה שיצטרך מן הנטייה בעבור כי פעל יציאת העמוד אינו נבדל מפעל הנטייה או לא ידעהו ולא שמעהו כי חכמת הלימודים לא נשלמה בזמנו ואלו שמעהו היה מכזיב אותו על כל פנים ואלו יתקיים לו שהוא אמת היה נבוך בכל ספריו אשר חבר מזה הענין מבוכה גדולה ומה שאמרתי קודם הוא זה אשר אשיבנו עתה והוא כי כל מה שזכר ארסטו' בכל מה שתחת גלגל הלבנה הוא נוהג על דרך הסברא ובאו דבריו דברים ידועי הטעם ונקשר קצתם בקצתם ומקומות החכמה גלויות בהם והשמירה הטבעי' גלויה מבואר' ממנה אבל כל מה שיש בשמים לא השיג אדם לדעת ממנו אלא זה השיעור הלימודי המעט והנך רואה מה שיש בו ואני אומר על צד מליצת השורות השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם (תהלים קטו טז) ר"ל כי האל לבדו יהע אמתת השמים וטבעם ועצמם וצורתם ותנועותיהם וסבותם על תכלית השלימות אבל מה שתחת השמים כבר נתן לבני אדם רשות לדעתו כי הוא עולמו של אדם ומושבו אשר בו נברא והוא האמת כי סבות לקיחת הראיה על השמים מנועות ממנו והשמים רחוקים ונעלה מקומם ממנו ומעלתם והראיה הכוללת המצואה[1] מהם על מניעם הוא דבר אשר לא יגיעו דעות בני אדם אליו ויגיעת המחשבות במה שלא יגיעו אליו ואין להם יכולת להגיע היא הוא חסרון טבע או מין ממיני השגיון ושבוש הדעת אבל אנו צריכין שנעמוד למה שנגזור לנו ונמסור הדבר במה שלא נשגיהו בסבר' למי שנאצל עליו חכת האלהי העצום עד שיהא ראוי לומר עליו פה אל פה אדבר בו (במדבר יב ח) הוא תכלית דעתי בזאת השאלה ואיפשר שידע איש אחד מופת שיתבאר לו בו אמתת מה שהשתבש עלי ומרוב אהבתי באמת גליתי והודעתי מכוונתי וקוצר דעתי באלה הענינים וכי לא שמעתי מופת על דבר מהם ולא ידעתיהו.

פרק כו

דע כי לא נברח מהאמין בקדמות העולם בעבור מה שמצאנו בתורה כי העולם הוא נברא כי אין הפסוקים אשר יורו על בריאת העולם וחדושו יותר מן הפסוקים אשר יורו כי יש לבורא גוף ואין שערי הסברא גם כן נעולים בפנינו ולא מנועים ממנו בענין חדוש העולם אבל היינו יכולים לסבור בו כמו שעשינו בהרחקת הגשמות, ואולי זה יותר נקל והיינו יכולים יכולת גמורה לפרש אלה הפסוקים ולקיים אמונת קדמות העולם כמו שפרשנו הפסוקים והרחקנו היות הבור' גוף ואולם מנענו מעשות זאת ומהאמין בו שתי סבות האחת מהם כי הבורא אינו גוף ובא על זה מופת ויתחייב על כל פנים לסבור כל מה שהוא פשוטו הפך המופת בסברא נכונה ולדעת כי יש לו פירוש על כל פנים וקדמות העולם לא בא עליו מופת ועל כן אין ראוי לדחות הפסוקים ולסבור בהם כדי להכריע דעת אשר אפשר להכריע הפכה במיני ההכרעות וזאת סבה אחת, והסבה השניה כי כשנאמין כי אין לבורא גוף ולא יהרוס דבר מעיקר התורה ולא יכזיב דבר כל נביא ואין בו אלא מה שיחייבוהו הסכלים כי הוא הפך הכתוב ואינו הפכו אבל הוא כפי הכתוב אך אמונת קדמות העולם על הדעת אשר יראה ארסטו' כי הוא על צד חיוב ולא ישתנה טבעו כלל ולא ימצא דבר ממנהיגו הוא הורם יסודי התורה ומכחיש

[1] המצואים עד יגיעו הר"ש מהם שהם הורונו על מניעם אבל שאר ענינים הוא ענין לא יגיעו הא"ח לפי הערבי שהיה לפניו וא"ת הוסיף מלת אבל כי היה לו נוסח אחר בערבי זה נכון וגם בכ"י ערבי אשר לפנינו בעיר ליידן כתוב מלת אבל.

ומכזב לכל הניסים והנפלאות ומבטל לכל מה שהבטיחה תורה בו או שהפחידה ממנו לבד אם יסברו סברות על הנסים והנפלאו' כמו שעשו אנשי הסתר מחכמי הישמעאלי' ויהיה אז יוצא לדרך מדרכי השגעון אבל אם יאמין בקדמות העולם על הדעת השני אשר ביארנו והוא דעת אפלטון האומר כי השמים הווים נפסדים, זאת הדעת לא תהרום יסוד התורה ולא יצא ממנה להבחיש האותות והנפלאות ויתכן לפרש הפסוקים עליו ויכוצא לו דמיונים רבים בפסוקים התורה וזולתם תלוים בה אבל יקחו ראיה מהם ואם אין צריך מכריח לנו על זה אלא אם היה מבואר במופת הדעת ההוא אבל אחרי אשר לא יתבאר במופת לא נמשך אחרי זאת האמונה גם לא נטיית לב אל האמונה ההיא אבל נסבור הפסוקים על פשטם ונאמר כי התורה הודיעתנו דברים אשר לו יוכלו כחתינו להשיגם ומעשה הנסים והנפלאות והאותות יעיד על אמתת מענתינו.

ודע כי אם נאמין חדוש העולם יהיו כל הנפלאות והאותות אפשרים ותהיה התורה אפשרות ותהיה בטלה כל שאלה שישאלו על זה הענין אפילו אם יאמרו מדוע דבר הבורא עם זה האיש ולא דבר אם איש אחר זולתו ומדוע נתן תורתו לאומה מיוחדת ולא נתן לשאר האומות ומדוע נתן תורתו בזמן ההוא ולא נתנה לפניו ולא לאחריו ומדוע צוה באלה המצות והזהיר באלה האיסורי' ומדוע ייחד הנביא באלה האותות והנפלאות הנזכרות ולא היו אחרות זולתם ומה היתה כוונת האל באלה המצות ולמה לא נתן אלה המצו' אשר צוה עליהם והזהיר מהם בכח טבענו אם היה רצונו והתשובה על כל אלה השאלות נאמר לשואל כי כן רצה וכן חייבה חכמתו כמו שחמציא העול' בעת אשר רצה על זאת התורה ולא ידענו רצונו בדרך ההוא ולא דרך חכמה בהגבלת צורותיו וזמנו כן לא נדע חפצו או חיוב חכמתו בהגבלת כל אלה השאלות ואם יאמר אומר כי זה העולם כן יתחייב להיות בדרך החיוב יצטרך על כל פנים לשאול כל השאלות ההם ולא יוכל אדם להמלט מקושיותיהם אלא בתשובות רעות מגונות ויתקבצו שם כל ההכחשה ובטול כל פשטי התורה אשר אין בהם ספק לכל משכיל שהיא כפי הפשטים ההם ומפני זה אנו בורחים מן הסברא הזאת ועל כן כלו חכמי האומות ימיהם ויכלו אותם בחקירה על זאת השאלה כי אלו יתבאר במופת חדוש העולם ואפילו על דעת אפלטון היו סותרי' ונדחים על טענת הפילוסופים אשר מלאם לבם לומר כן וכן אלו יתקיים להם מופת על קדמות העולם לפי דעת ארסטו' בטלה התורה בכללה ויצא הענין לאמונות זרות וחנה בארתי לך כי כל הענין נתלה בזאת השאלה ועתה בין הבין.

פרק כז

ראיתי לר' אליעזר הגדול דברים בפרקיו הנקובים בשם הידועים פרקי ר' אליעזר ולא ראיתי מעולם דבר מופלא כהם בדברי איש ממאמיני תורת משה רבינו כי אמר השמים מאי זה מקום נבראו מאור לבושו לקח הקב"ה ונטה כשלמה והיו נמתחים והולכי' שנאמר עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה (תהלי' קד ב) והארץ מאי זה מקום נבראת משלג שתחת כסא הכבוד לקח וזרק שנאמר כי לשלג יאמר הוה ארץ (איוב לז ו) זה פשט מאמרו אשר אמר ומי יתן ידעתי זה החכם מה היתה אמונתו האם היה מאמין כי לא יתכן להמצא דבר מלא דבר וכי יצטרך על כל פנים לחומר אשר נברא מהם כל מה שנברא ועל כן בקש לשמים ולארץ מהיכן נבראו ומה היועילנו בזה הלא יחחייב לומר לו ואור לבושו מהיכן נברא וכסא הכבוד עצמו מהיכן נבראו ואם דעתו לומר מאור לבושו דבר בלתי נברא וכן כסא הכבוד בלתי נברא זאת [1] הבה נדולה ורעה כי יאמין בקדמות העולם אלא שהוא על דעת אפלטו אבל חיותו כסא הכבוד מן הדברי' הנבראי' ידוע הוא כי החכמים אומרים זה על ענין נפלא אמרו כי הוא נברא קודם העולם אבל פסוקי הכתוב לא זכרו בו בריאה

[1] זאת הבה גדולה ורעה הר"ש יחיה זה רחוק מאד צ"ל מגונה מאד.

בשום פנים אלא מה שאמר דוד ה' בשמים הכין כסאו (תהלים קג יט) זה המאמר יכול ויסבול הפירוש מאד אבל החזיק בו בעבור שיש בכתוב אתה ה' לעולם תשב כסאך לדור ודור (איכה ה יט) ואם יאמין ר' אליעזר כי הכסא קדמון יהיה אז תואר לבורא לא לגוף נברא ואיך יתכן שיהיה דבר נברא מן התואר והתמה הגדול באמרו אור לבושו [2] ועל דרך כלל הוא דבר משבש דעת המאמין בתורה וישחית לאיש החכם אמונתו מאד מאד ולא יתבאר לי בו סברא מספקת אבל זכרתיהו לך שלא תטעה בו ובכל זה כבר הועילנו בו תועלת גדולה כי הודיע כי חומר השמים זולתי חומר הארץ וכי הם שני חומרים ובניהם הפרש גדול האחד מיוחס לבורא ית' מפני גדולתו ותפארתו והיה מאור לבושו והחומר האחד החוק מכבודו ית' והוא החומר השפל ואמר כי הוא משלג שתחת כסא הכבוד וזה הוא אשר הורנו לפרש במה שאמר התורה ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר (שמות כד י) כי השיגו הזקנים בענין ההוא במראה הנבואה אמתת החומר הראשון השפל כי אנקלוס פירש רגליו שהוא הזוהר על הכסא כמו שבארתי לך וזה הודיע כי הלבן אשר תחת הכסא הוא חומר הארץ וכבר זכר ר' אליעזר פעמים רבות זה הענין בעצמו והודיע כי הם שני חומרים עליון ושפל וכי אין חומר הכל אחד וזה סוד גדול ואל ימעט בעיניך מה שהודיעו בו גדולי חכמי ישראל כי היא סוד מסודות המציאות וסתר מסתרי תורה בבראשית רבה אמרו ר' אליעזר אומר כל מה שבשמים ברייתו מן השמים וכל מה שבארץ ברייתו מן הארץ ושים לבך וראה איך גלה לך זה החכם כי חומר כל מה שבארץ חומר אחד משתתף ר"ל כל מה שיש תחת גלגל הלבנה ואמר כי חומר השמים וכל אשר בם חומר אחד לא כזה החומר וביאר בפרקיו זאת החכמה הנוספת ר"ל גדולת החומר ההוא וקרבתו אליו וחסרון זה החומר ושפלות מקומו ושים לבך לדעת זה.

פרק כח

הנה ביארתי לך כי האמונה בחדוש העולם הוא עיקר לכל התורה בלי ספק אבל היות העולם נפסד אחרי אשר חידש אין זה עיקר התורה בשום פנים ולא יתבטל עלינו דבר מאמונתינו אם נאמין כי העול' ישאר קיים לנצח ואולי תאמר הלא התבאר במופת כי כל נברא וחווה הוא נפסד ואם העול' הווה יהיה נפסד דע כי זה לא יתחייב לנו כי לא טענו כי העולם היה על משפטי היות הדברים הטבעיים דבקים בסדר טבעי כי זה ההווה הנוהג על מנהג הטבע כמו שחייב טבעו שלא היה נמצא כך ואחר כן נמצא יתחייב כן בהכרח שלא יהיה נמצא כן לעולם כי כבר התקיים כי זאת ההויה אשר בעולם אינה מהוייבת תמיד לפי טבעו אבל לפי רצון הבורא יתעלה לא על צד חיוב ולא נתחייב לפי זאת האמונה לומר כי הבורא יתברך כשהמציא דבר שלא היה נמצא יחייב להיות נפסד על כל פנים אבל הדבר היא תלוי ברצונו ואם ירצה יפסידהו ואם ירצה יעמידהו או במה שתחייב הכמתו ויתכן שיעמידיהו לעדי עד ויקמייהו בקיומו ית' כמו שידעת כי כסא הכבוד לא היה נפסד ואובד אבל הוא קיים לנצח וכן נפשות הצדיקים לפי אמונתינו ברואות ולא יאבדו לעד ועל קצת דעת המאמינים בפשוטי הדרשות כי גופותם יהיו דשנות ורעננות עד נצח נצחי' כמו שיאמינו מי שנודע אמונתם באנשי גן עדן ועל דרך כלל העיון הגורם כי אינו מחייב שיהיה העולם נפסד בהכרח ולא שיתקיים אלא מצד דברי הנביאים והחכמים אם הודיעו כי זה העולם יאבד על כל פנים או לא כי רוב עמי המונינו יאמינו כי נאמר לנו בכתוב כי העולם הזה יאבד כלו ועוד אבאר לך כי לא כן הדבר אבל פסוקים רבים באו מעידים בקיומו לעד וכל מה שבא במשפט הכתוב אשר נראה בו שהעולם ישחת הענין מבואר

[2] ועל דרך עד מאד הר"ש סוף דבר הוא דבר יבלבל כל בעל הדת האדם אמונתו מאד מאד והוא העתקת מלה במלה מלשון ערבית ועל כן אינו מביאר השיב אבל צ"ל יבלבל מאד מאד אמונת בעל הדת היודע.

מאד הוא משל כמו שאבאר ואם מאן ימאן זה אחד ממאמיני פשט הכתוב ויאמר כי צריך על כל פנים להאמין שהעולם יאבד לא נמנעהו[1] אבל צריך לדעת כי אין אבדו והפסדו מחויב להיות בהכרח בעבור היות כל מחודש נפסד אבל צריך להאמין בזה לפי מחשבתו כדי שיאמין במגיד המשל ההוא אשר הבין אותו על פי פשוטו וזה לא יפסיד דבר מן התורה בשום פנים.

פרק כט

רבים מאנשי תורתינו חושבים כי שלמה ע״ה היה מאמין בקדמות העולם וזה תמה גדול איך יחשבו על איש מבעלי תורת משה רבינו שיאמין בקדמות העולם ואם יעלה בלב אדם כי לא היה מאמין בסברות התורה חס ושלום איך קבלו דבריו ממנו כל הנביאי׳ והחכמים ואיך לא חלקו עליו ולא אמרו עליו גנאי אחרי מותו כמו שנמצא בגישים נכריות וזולתם ואולם הגורם לחשוב עליו זה שאמרו חכמים בקשו לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו נוטים לדברי מינים וכן הדבר בלי ספק ר״ל כי בפשט זה הספר יש דברי׳ נוטים לדעות זרות רחוקות מאמונת התורה צריכות לסברא מיושרת ואין קדמות העולם מכללם ואין שם כתוב מה שיורה על היותו מאמין בקדמות העולם ולא ימצא לו בישום פנים פסוק פשוט בקדמות העולם אלא יש פסוקים בדבריו יורו כי העולם לא יאבד ויתקיים לנצח וזה אמת וכאשר ראו אנשים כי יש פסוקים מורים על קיומו חשבו כי הוא מאמין שאינו מחודש ולא כן הדבר והפסוק אשר אמר בקיומו והארץ לעולם עומדת (קהלת א ד) עד אשר נצרך כל מי שלא הרגיש לזה הסוד שיאמר בו כי פירושו הזמן הקצוב לה וכן יאמרו בפירוש עוד כל ימי הארץ (בראשי׳ ח כ) הארץ כל ימיה קצובים לה ומי יתן ידעתי מה יאמרו במה שאמר דוד יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד (תהלים קד ה) ואם יהיה מה שאמר דוד עולם ועד לא יורה על קיומו לנצח הנה תסכים בי הבורא יש לו זמן קצוב כי כן בקיומו ה׳ ימלוך לעולם ועד (שמו׳ טו יח) ומאשר ידעת כי מלת עולם לא תחייב קיום נצחי אלא כשירבדק בה מלת עד כמו עולם ועד או כמו עד עולם, ומה שאמר שלמה לעולם עומדת פחות ממה שאמר דוד בל תמוט עולם ועד (תהלי׳ קמח א ה ו) וכבר ביאר דוד ע״ה והודיע כי השמים וכל אשר בם יתקיימו לעד ולא ישתנו באמרם הללו את ה׳ מן השמים וגו׳ (שם) כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם וירצה לומר כי אלה החוקים אשר נתן לא ישתנו לעד כי מלת חוק נתן הוא רמז לחקות שמים וארץ הנזכרים קודם זה אבל הודיע כי הם נבראים באמרו כי הוא צוה ונבראו ואמר ירמיהו ע״ה נותן שמש לאור יומם ירח וכוכבים לאור לילה אם ימושו החקים האלה מלפני נאום ה׳ גם זרע ישרא׳ יישבתו מהיות גוי (ירמיה לא לה) והנה הודיע כי אף על פי שהם נבראים אלה החוקים לא ימושו כשתדקדק אחר זה בזולתי דברי שלמה כי כל אלה מעשה הבורא ר״ל העולם וכל אשר בו והוא קיים על טבעו לעד ואע״פ שברואיו הם נבראים אמר כי כל אשר יעשה האלהי׳ הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף ומזמנו אין לגרוע הנה הודיע כי זה העולם הוא ממעשה האלהים וכי הוא נתן הטעם בקיומו לעד באמרו עליו אין להוסיף ומזמנו אין לגרוע וזה הוא טעם קיומו לעד כאלו אמר כל דבר אשר לא ישתנה לא ישתנה אלא מפני חסרון שיש בו וצריך להשלימו או תוספת בו שאין צריך אליה וצריך לדחותה אך ממעשה האל אחרי שהם בתכלית שלימות ואין להוסיף בהם ואין לגרוע מהם יתקיימו עליהם בהכרח כי אין דבר מחייב שינוי העולם וכאלו נתן תכלית בזמה שימצא או התנצל על מה שישתנה באמרו בסוף הפסוק והאלהים עשה שיראו מלפניו (קהלת ג יה) ירצה לומר חדוש האותות והנפלאות ומה שאמר אחר כן מה שהיה כבר הוא

[1] לא נמנעהו הר״ש לא יקפידו עליו ר׳ שמואל אבן תבון שאל את פי הרמב״ם ז״ל איך להעתיק מלות ערבית כאלתני כיף יתרגם פלא ישאחה, תתרגם אין בזה הקפדה זה הוא לשון הרמב״ם ז״ל.

ואשר להיות כבר היה והאלהים יבקש את נרדף (קהלת טו) ר״ל כי הבורא ית׳ ירצה להתמיד המציאות ושירדף קצתו לקצתו להדבק בו ואולם מה שזכר בשלמות פעולות הבורא וכי אין צד אשר יתכן להוסיף עליהם ולא לחסר מהם כבר הודיע זה אדון ההכמי׳ באמרו הצור תמים פעלו (דברי׳ לבד) ר״ל כי פעולותיו הנבראי׳ הם בתכלית השלימו׳ לא יתערב בהם שום חסרון בשום פנים ואין בהם תוספת ולא דבר זולתי הצריך אליו וכל מה שיתחדש בברואים ההם או מהם הכל צדק ברור ונמשך אחרי חיוב כמו שיתבאר בקצת פרקי זה הספר.

פרק ל

דע מי שלא יבין לשון אדם וישמעה מדבר ידע בלי ספק כי הוא מדבר אך לא יבין כוונתו ויותר חזק מזה כי אפשר שישמע מדבריו מלות כפי לשון המדבר מורות על ענין ויזדמן במקרה שתהיה המלה ההיא בלשון השומע מורה על הפך הענין ההוא שיהיה כוונת המדבר ויחשוב השומע כי הוא מודה לסברת המדבר כמו שהוא מודה לסברתו ודמיון זה אלו איש ישמעאלי ישמע לאיש יהודי שהוא אומר יחשוב הישמעאלי כי הוא אומר על איש אחר שהוא ממאן כך וכך כי ממאן בלשון ערב הוא אבא ויהודים אומרים הפך מזה כי פירושו ירצה כך וכך ויחפץ בו וכן אירע להמוננו בדברי הנביאים קצת דבריהם לא הבינום כל עיקר כאשר אמר ותהי לכם חזות הכל כדברי הספר החתום (יחזקא׳ כט יא) וקצת דבריהם יבינו מהם הפכים כמו שאמר והפכתם דברי אלהים חיים (ירמיה לג לו) ודע כי יש לכל נביא דבור מיוחד בו כאלו הוא לשון הנביא ההוא כן תכבד בו הנבוא׳ המיחדת בו למי שיבינהו ואחרי זאת ההקדמ׳ תדע כי ישעיהו נהג ברוב דבריו זה מנהג ובדברי זולתו מעט כי כשיספר [1] על עקירת מלכות או אבדן אומה גדולה יביא דבריו במליצות כאלו הכוכבים שנפלו והשמים אפלו והשמש חשכה והארץ חרבה ורעשה ומשלים רבים כמו אלה המליצות וזה נאמר בלשון ערב למי שתמצאהו תלאה גדולה יאמרו נהפכו שמיו על ארצו וכן יאמר הנביא כי בדבר על חדוש המלכות וטובת העולם יכנה אותו בתוספות אור השמש והלבנה וחדוש השמים והארץ וכדומה לזה כמו כן כשיספרו על מיתת איש או אומה או מדינה יאמרו ענייני הקצף והחמה הגדולה שיש לבורא עליהם וכשספרו חדוש מלכות או אומה ייחסו לבור׳ ענייני השמחה והם אומרים בענייני הקצף עליהם יצא, וירד, ושאג, והרעים, ונתן קולו, וכאלה רבות ויאמרו צוה, ואמר, ופעל, ועשה, וכדומה לזה כמו שאספר וכן כשהגיד הנביא באבדון אנשי המקום כי יחליף ענין אנשי המקום ההוא והמין כולו כמו שאמר ישעיה ורחק ה׳ את האדם (ישעיה ד יב) ר״ל איבוד ישראל ואמר צפניה והכרתי את הכרם מעל פני האדמה ונטיתי ידי על יהודה (צפניה א ג ד) והבין זה, ואחרי אשר פרשתי לך זאת הלשון על דרך כלל אראך אמתת המופת עליו.

אמר ישעיהו כשנתנבא על חורבן מלכות בבל ואבדן סנחריב ונבוכד נאצר אשר קם אחריו ושברה ממלכתו החל לספר תלאותיה׳ הבאות בסוף מלכותם והשבר הבא עליהם ומה שימצאם מן הקורות המוצאות לכל נכשל לפני אויביו ובורח מפני חרב אמר כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו (שם יג י) ואמר בזה הענין על כן שמים ארגיז ותרעש הארץ ממקומה בעברת ה׳ צבאות וביום חרון אפו (שם יג) ואיני חושב כי איש שיהיה בתכלית הסכלות והעורון הגמור ונמשך אחר פשוטי הסמיכות ודברי המליצות יעלה על לבו כי כוכבי השמים ואור השמש והירח השתנו כשאבדה מלכות בבל וכי הארץ נטתה מעמודיה כמו שזכר אבל כל זה ספור ענייני העם הנשבר לפני אויביו כי בלי ספק יחשך בעיניו כל אור וימר לחכו כל מתוק ויחשוב כאלו מרחבי הארצות יצרו בו והשמים נפלו עליו, וכן כשהחל לספר מה שהגיע אליו ענין ישראל

[1] על עקירת מלכותו הר״ש על נתיצת עם בערבי דולה ותרגומו באמת מלכות ולא עם.

מן השפלות והכנעות בכל ימי סנחריב הרשע בתפשו כל ערי יהודה הבצורות ולכד אותם ונכנעו לפניו ורוב התלאות הבאות עליהם ממנו ואבוד ארץ ישראל כולה מתחת ידו החל ואמר פחד ופחת ופח עליך יושב הארץ והיה הנס מקול הפחד יפול אל הפחת והעולה מתוך הפחת ילכד בפח כי ארובות ממרום נפתחו וירעשו מוסדות הארץ רוע התרועעה ארץ מוט התמוטטה ארץ פור התפוררה ארץ נוע תנוע ארץ כשכור (ישעי' כד א) ובסוף זה המאמר כשהחל לספר מה שיעשה הבורא בסנחריב ואבדן תוקף מלכותו על ירושלים והכלמה והבושת אשר יביא עליו הבורא אמר על דרך משל והפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות (שם כג) אבל יונתן כן עוזיאל פירש בזה הפסוק פירוש טוב ואמר מה שיקרה על ירושלים אז ידעו הכוכבים כי זה פעל אלהים וחפרו ובושו אמר ע"ה ויבהתון דפלחון לסיהרא ויתכנעון דסגדין לשמשא ארי תתגלי מלכותא דה' וכאשר החל לספר מנוחת ישראל ושלותם אחרי איבוד סנחריב וכי ארצם תתישב ותהיה רשנה וחדוש מלכותם על הזקיהו אמר על דרך משל כי אור הלבנה והחמה יוסיף הפך מה שיקרה שזכר על הנכנע לפני אויביו כי אור החמה והלבנה יחשכו בעיניו כי אורם יוסיף בעיני המכניע והגובר וכן המצא תמיד כי האדם כשתבואהו מהומה גדולה יחשכו עיניו ולא יכול לראות מפני עיכור רוח הראות ועשן האנחות העולה לראשו ומפני חולשתו בתוקף הדאגה והתקבצות הלקי הנפש לתוך ותהיה הרוח זכה מאירה ויחשוב האדם כאלו האור נוסף על מה שהיה כמו שאמר כי עם בציון ישב בירושלים בכה לא יבכה חנון יחנך לקול זעקך (שם) וסוף המאמר והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים (שם ל ישכי) רצה לומר כי יקיים נפלתם מיד סנחריב הרשע ומה שאמר כאור שבעת הימים (שם) אמרו חמפרשים כי פירושו הרבוי כי העברים מרגילים לזכור מלת שבעה בענין הרבוי, והנאה אלי כי הוא רמז לשבעת הימים של חנוכת חבית שהיו בימי שלמה כי לא היו כועלם לישראל ימי כבוד וגדולה והצלחה ושמחה כמו שהיו בימים ההם ואמר כי הצלחתם וכבודם יהיה כמו שבעת הימים ההם וכאשר זכר מפלת אדום הרשעה שהיו מצוקין לישראל אמר וחלליהם יושלכו ופגריהם יעלה באשה ונמסו הרים מדמם ונמקו כל צבא השמים ונגוללו כספר השמים וכל צבאם יבול כנבול עלה מגפן וכנובלת מתאנה (שם לנ ג ה) ואמר כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד ועל עם חרמי למשפט ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית והיתה ארצם לזפת בוערה (שם) ועתה התבוננו אנשי לבב היש באלה הפסוקים מה שישבש או יטעה או יעביר על הלב שהוא ספור מקרה שישיג השמים הלא תראו כי זה משל לאבדן מלכותם וחשף צל סתר הבורא [2] ורדת מזלם ושפלות גדולות נבבדיהם ברגע קטן כאלו אמר כי האנשים אשר היו בתקפם וברום מעלתם הרחוקים מן השינוי והנזק נבדלו ברגע אחד כנבול עלה מגפן וכנובלת מתאינה כל כך הוא מבואר שאין צריך לזכרו כל שכן להאריך בו אבל לא הכריח הצורך אליו מפני שעמי הארץ גם החושבים שהם מן היחידים המשכילים יביאו ראיה מזה הפסוק על היות העולם אובד מבלי שיתבוננו מה שלפניו ואחריו ולא יביטו באיזה ענין נאמר אלא יחשבום דברי' אשר באו בדברי הנבוא' על תכלית השמים כאשר מצאנו דברים מעידים על קיומם וכשהחל ישעיהו לבשר ישראל במיתת סנחריב וכל העמים וכל המלכים אשר אתו כמו שנודע וכי יושיעם בתשועת אלהים לא בדבר אחר על דרך משל הביטו וראו איך אבדו השמים ההם וחרבה הארץ ההיא ומתו כל אשר עליה ואתם נושעים כאלו אמר כי העמים ההם אשר מלאו הארץ ויחשבו שהם קיימים כקיום השמים אבדו ברגע אחד וחלפו כחלוף העשן ואותותיהם הקיימות כקיום הארץ אבדו ונמלחו כמו הבגד תבלה ובתחלת זה המאמר אמר כי נחם ה' כל חרבותיה וישם מדברה כערן (שם מ ג ו) ואמר הקשיבו אלי איים (שם) ואמר קרוב צדקי ישעי ואמר שאו לשמים עיניכם והביטו אל הארץ מתחת כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה ויושביה כמו כן ימותון וישועתי לעולם

[2] ורדת מזלם וגו' הר"ש וישפלו ושחות גדולתם אינה נכונה לפי הערבי.

תהיה וצדקתי לא תחת (שם) ואמר בישיבת
המלכות לישראל וקיומה כי האל יחדש
השמים והארץ כי כבר נהג זה בדבריו
להמשיל מלכות המלך כאלו הוא עולם
מיוחד בו ר״ל השמים והארץ, וכאשר החל
בנחמות ואמר אנכי אנכי הוא מנחמכם
(שם נא יב) ומה שנחבר אליו אמר ואשים
דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך לנטוע שמים
וליסוד ארץ ולאמר לציון עמי אתה (שם נא טז)
ואמר בקיום מלכות המשיח וכי מלכות
ישראל לא תסור אחר כן לא יבא עוד שמשך
(שם ס כ) אחר זה הביא ישעיהו דבריו
באלה המליצות המורגלות למי שיבין עניניו
הדבור וספר עניניי הגלות פרטיהם אחר כן
ספר חדוש המלכות וכי יזכרו הדאגות ההם
כולם ואמר על דרך משל כי אני בורא שמים
אחרים וארץ אחרת ויישכחו הראשונים וימחו
אותותם אחר כן באר זה על סדר דבריו
מבלי שיפריד דבר מדבר ואמר כי זה אשר
אמרתי כי אני בורא ר״ל בו שאתן לכם
שמחה קיימת ומשוש תחת התלאות והדעגו'
הקדומות ועתה שמע סדר אלה הדברים
העניינים ושקר הפסוקים המורים עליו
כי בתחלת הפרשה פתח ואמר חסדי ה'
אזכיר תהלות ה' (שם סג ז) אחר כן אמר זכר
רוב חסדו עליונו כגון וינשלם וינשאם כל
ימי עולם (שם ט) והנחבר אליו אחר כן
ספר חטאתינו באמרו והמה מרו ועצבו את
רוח קדשו (שם י) והנחבר לזה אחר כן סר
ממשלת האויבים עלינו צרינו בוסמו מקדשי'
שם יח יט) היינו מעולם לא משלת בם לא
נקרא שמך עליהם לו קרעת שמים ירדת
מפניך הרים נזלו והנחבר לזה אחר כן
העתר בעדנו ואמר אל תקצוף ה' עד מאד
ואל לעד תזכור עון (שם סד ה) והנחבר לזה
אחר כן זכר כי היינו חייבים לכל התלאות
הבאות עלינו בעבור כי קרא אותנו אל
האמת ולא ענינו אמר נדרשתי ללא שאלו
(שם נה א) אחר כן הבטיח בחמלת וברחמי'
ואמר כה אמר ה' כאשר ימצא התירוש
באשכול (שם ה) ומה שנחבר אליו אחר כן
הפחיד בקצפו לאויבים אשר הרעו לנו ואמר
הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה (שם יג)
אחר כן הביא בסוף זה כי זה האומה
תתברר אמונתה ותהיה ברכה בארץ ותשכח
כל מה שקדם מאלה התלאות המשתנות
אמר ולעבדיו יקרא שם אחר (שם סה יט) כי
נשכחו הצרות הראשונות כי הנני בורא את
ירושלם גילה ועמה משוש והנה התבאר
לך הענין כלו כי כשאמר הנני בורא שמים
חדשים וארץ חדשה פירש מה היה ענין
הבריאה ואמר כי הנני בורא את ירושלים
גילה ועמה משוש, ואחרי זאת ההקדמה
אמר כי עניניי האמונה ההם והשמחות
אשר יעדתיך לברוא אותם כמו שהם קיימי'
לברוא אותם כמו שהם קיימים עומדים
כי האמונה היא בבורא והשמחה היא
באמונה והם שני ענינים לא ימושו
ולא ישתנו לעולם מכל שיבא עליו
ואמר כי כאשר ענין האמונה והשמחה
אשר יעדתי לי תמלא הארץ בה תמיד והיא
קיימת כן יתקיים זרעכם ושמכם והוא מה
שאמר אחרי זה כי כאשר השמים החדשים
והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני
נאום ה' כן יעמד זרעכם ושמכם (שם סו כב)
כי אפשר שימצא הזרע ולא יעמוד השם
כמו שמצאנו לאומות רבות בלי ספק שהם
פרס או יון אבל לא יודעו בשם נקוב מפני
שיתערבו באומות אחרות וגם זה בעיני רמז
קיום התורה אשר בעבורה יש לנו שם ידוע
בעולם, ומפני אשר היו אלה המליצות
הסמוכות הבאים בישעיה על כן זכרתים
כולם וכבר נמצא מהם בדברי זולתו אמר
ירמיה בחורבן ירושלים ראיתי את הארץ
והנה התו ובהו (שם ד כג) ואמר יחזקאל
באבדן מלכות מצרי' ופרעו על יד נבוכדנאצר
וכסיתי בכבותך שמים והקדרתי את כוכביה'
שמש בענן אכסנו וירח לא יגיה אורו לפניו
רגזה ארץ רעשו שמים שמש וירח קדרו
וכוכבים אספו נגהם (יחזקא' לב ז ח) ואמר
עמוס בחורבן שומרון והבאתי השמש
בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור (עמוס
ח ט) ואמר מיכה באבדן שומרון כי הנה ה'
יוצא ממקומו וירד ודרך על במתי ארץ
(מיכה א ג ד) ואמר חגי במפלת מלכות פרס
ומדי אני ארעיש את השמים ואת הארץ
ואת הים ואת החרבה והרעשתי את כל
הגוים (חגי ב ו ז) ובמלחמת יואב עם ארם
כשהחל לספר ענין דלות ישראל ושפלותם
והתפלל בעד ישועתם אמר הרעשת ארץ
פצמתה רפה שבריה כי מטה (תהלים ס ד)
ואמר בענין ההוא כי אנחנו לא נירא
כשיאבדו האומות מפני שאנחנו נשענים על
ישועת הבורא לא על מלחמותינו וכחנו כמו

שאמר ישראל נושע בה' תשועת עולמים (דברים לג כט) ואמר על כן לא נירא במוט הרים בלב ימים (תהלי' מו ג) ואמר בענין המצריים כשטבעו בים ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו אף ירגזו ההומות קול רעמך בגלגל רנזה ותרעש הארץ (שם עז יז) הבנהרים חרה ה' אם בנהרים אפך (הבקוק ג ח) עלה עשן באפו (תהלים יח ט) ואמר בשירת דבורה ארץ רעשה גם שמים נטפו מפני אלהים (שופטים ה) וכאלה רבות ומה שלא זכרנו אותו יוכל אדם לפרש אותו כמו זה אשר זכרנו אבל מאמר יואל ונתתי מופתי' בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן (יואל ג ג ה) השמש יהפך לחשך והירח לדם לפני בו יום ה' הגדול והנורא והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט כי בהר ציון ובירושלם תהיה פלטה כאשר אמר ה' ובשרידים אשר ה' קורא הפירוש הישר בעיני כי הוא מספר מיתת סנחרב על ירושלים ואם לא תרצה בו יהיה הפירוש מיתת גוג על ירושלים בימי מלך המשיח ואולי האמר איך יקרא יום ה' הגדול והנורא יום מיתת סנחריב יש לך לדעת כי כל יום שהיתה בו מהומה או ישועה גדולה נקרא יום ה' הגדול והנורא כי יואל אמר על יום אשר בא הארבה עליהם כי גדול יום ה' ונורא מאד ומי יכילנו (יואל ב יא) והענין אשר אנחנו רוצים כבר התבאר והוא כי הפסד זה העולם והשתנותו ממה שהוא עליו או השתנות דבר מטבעו ותשאר על השינוי ההוא זה דבר לא בא בדברי הנביאים ולא בדברי החכמים כי מה שאמרו שיתא אלפי שנין הוי עלמא וחד חרוב אינו אפיסה המציאות בכללו כי באמרו חד חרוב יורה כי ישאר ואלה דברי יחיד ומה שתמצה לכל החכמים תמיד והוא עיקר אשר יביאו ממנה ראיה כל חכמי המשנה וחכמי התלמוד הוא מה שאמרו אין כל חדש תחת השמש וכי אין שם חדוש דבר בשום פנים ולא בשום סבה אפילו המאמין כי שמים חדשים וארץ חדשה כמו שיעלה על הלב אמרו אף שמים וארץ שעתידים להבראות כבר הם ברואים ועומדי' שנאמר עומדים לפני יעמדו לא נאמר אלא עומדים והביא ראיה באמרו אין כל חדש תחת השמש (קהלת א ט) ואל תחשוב כי זה הדבר סותר מה שבארתי אותו אבל יתכן שיהיו העניני' אשר הבטיח בהם הוא הטבע המחוייב להם משישת ימי בראשית והוא נברא וזה אמת ואולם אמרתי כי לא ישתנה דבר מטבעו ושישאר על השנוי ההוא כדי להשמר מן האותו' שהם במעש' נם כי אע"פ שנהפ'חמט' לנחש והמים לדם והיד הקדושה לבנה מבלי סבה מחייבת טבעית זה כי כל אלה הדברים ודומיהם לא נתקיימו ולא נהפך הטבע אל טבע אחר אבל כמו שאמרו ז"ל עולם כמנהגו הולך זאת היא אמונתי ודעתי והיא הראיה להאמין ואע"פ שהחכמי' כבר אמרו באותות שהיו במעשה נם דבר מופלא מאד תמצאהו כתוב בבראשית רבה ובמדרש קהלת והוא כי הם מאמינים שהאותות אשר במעשה נם הם ממה שיש בטבע על צד אחר שכבר אמרו כי כשברא הבורא זה המציאו' והגבילו על אלה הטבעים נתן בטבעים ההם יכולת לחדש כל אשר חדש מן הנפלאות בשעת חדושם ואות הנביא ההוא כשהודיעהו האל בשעה שיבקש בה מה שיבקש ויהיה נפעל הדבר ההוא כאשר נתן בטבעו מעיקר מה שהוטבע ואם הענין כמו שאתה רואה כי הוא יורה על גדולת האומרים והיות קשה בעינינו עד מאד שישתנה טבע אחר מעשה בראשי' או שיתחדש חפץ אחר אשר התקיים וכאלו הוא אומר על צד משל כי הבורא עשה טבע המים שיהיה יורד מלמעל' למטה אלא בשעה ההיא אשר טבעו המצריים בים המים ההוא נחלק, והנה עוררתיך על כח זה המאמר וכי אמרו עושה כל זה לברחו מהאמין בחדוש בריאה בעת ההיא אמרו אמר ר' יונתן תנאים התנו הקב"ה עם הים שיהיה נקרע לפני ישראל וזה הוא שנאמר וישב הים לאיתנו (שמות יד כז) אמר ירמיהו בן אליעזר לא עם הים התנה הקב"ה אלא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית הח"ד אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי (ישעיה מה יב) מיד שנטו שמים כל צבאם צויתי את הים שיקרע וצויתי את האור שלא הזיק לחנניא מישאל ועזריה וצויתי את האריות שלא יזיקו לדניאל ואת הדג שיקא את יונה וזאת היא הסברא בשאר כל האותות שהם במעשה נם וחנה התבאר לך והתברר כי זה הענין מסכימים עם ארסטו' בחצי סברתו כי נאמין כי זה המציאות קיים לנצח על זה הטבע אשר רצה הבורא ית' לא ישתנה ממנו דבר בשום פנים אלא מחלק מחלקיו על כוענה נם אע"פ שיש לבורא ית' יכולת

לשנותו כולו או לשומו נעדר אי זה מטבע שירצה מטבעו אבל יש לו התחלה ולא היה דבר נמצא כלל בתחלה כי אם האל וחכמתו חייבה להמצא הברואים כשהמציאם עי"פ שלא יהיה נעדר זה העולם אשר המציא ולא ישתנה לו מטבע אלא במה שירצה מחלקיו ממה שנדעהו וממה שלא נדעהו וממה שנזכור וזאת היא אמונתנו ועיקר תורתנו.

וארסטו' יאמין כי העולם הוא כמו שהיה ולא ישתה כן. וישאר כן לנצח ולא נברא וכבר אמרנו ובארנו כי זה לא יתכן אלא על דרך חיוב דבר מדבר וכי החיוב יש בו כפירה בחוק הבורא כמו שביארנו ואחרי אשר הגיע עד כה נביא פרק ונזכור בו קצת ענייניים מעידים על הפסוקים אשר באו במעשה בראשית כי הכוונה הראשונה בזה הספר היתה לבאר ממעשה בראשי' וממעש' מרכבה אחרי אשר נקדים שתי הקדמות כלליות האחת מהם זאת.

ההקדמה הראשונה דע כי כל מה שנזכר במעשה בראשית בתורה אינו כולה לפי פשוטו כאשר יחשבו ההמון כי אלו יהיה כן לא מנעוהו מן ההמון בעלי החכמה ולא הזהירו החכמים להעלימו ומנעו לדבר בו ההמון כי הפשטי' ההם מביאים או למחשב' רעה מאד ולהאמין אמונות רעות בחוק הבורא או לבטול גמור ולכפור בעיקר התורה והנכון לרחוק מלהתבונן בהם בפשט המחשבה ולהשחית החכמות כמו שיעשו הרשנים והמפרשים העניינים החושבים כי על דעת פירוש המלות היא החכמה וכי בהרבות דברים היא תוספת השבל בעיניהם אבל בחינת העניינים צריך להיות בשכל אמתי אחר היותו שלם בחכמות המופתיות ודעת סודות הנבואה והוא ראוי (3 לכל מי שירצה דבר זה ואין צריך לגלותו להמון כמו שבארנו פעמים רבות בפירוש המשנה ובביאור אמרו בתחלת הספר ועד כאן כבוד אלהים הסתר דבר ואמרו זה בסוף זה מה שנזכר ביום הששי והנה התבאר מה שאמרנו אבל בעבור היות הענין האלוהי מחייב על כל פנים למי שהשיג שום שלימות להאציל אותו על זולתו כמו שנבאר בפרקים אשר נביא בענין הנבואה היה כל חכם אשר השיג להבין דבר מאלה הסודות או מעיונו או ממורה אשר יורהו ויצטרך על כל פנים לומר דבר ממנו והגלוי מנוע ואסור ועל כן צריך לרמוז בראשי דברים וכבר בא מן החידות והרמיזות הרבה בדברי הכמים ז"ל ליחידים מהם אבל הם מתערבים בדברי' אחרים ובמאמרים אחרים על כן תמצא כי אני זוכר תמיד באלה הסתרים מלה אחת שהיא עמוד כל הענין ואניח זולתה למי שהיא ראוי להניח לו.

ההקדמה השניה כי הנביאי' כמו שאמרנו ידברו בשמות המשתתפים ובשמות שאין הכוונה בהם מה שיורו עליו בדמיונים הראשון אבל יזכור השם ההוא מפני שהוא גזור מדברי כמוהו מקל שקד להביא ממנו ראיה על כי העיקר אבאר כמו שיתבאר בפרקי הנבוא' ולפי זה הענין נאמר במרכבה השמל כמו שבארו וכף רגל עגל ונוצצים כעין נחשש קלל וזולתו וכן כאמר זכריה והחרים הרי נחשת (זכריה ו א) וזולת זה, ואחרי שתי אלה ההקדמות אזכור הפרק אשר יעדנו בו.

פרק לא

דע כי יש הפרש בין הראשון והתחלה כי התחלה הוא דבר נמצא במה שהוא לנו התחלתו או עמו אי"פ שלא קדם אותו בזמן כמו שיאמרו כי הלב התחלת החיים והאחר שיש לו ארבע היסודות הוא התחלה למה שהוא אליו יסוד וכבר יאמרו במלה מוחלטת על זה הענין כי הוא ראשון (1 אבל הראשון הוא אמור על הקדמון בזמן בלבד מבלי שיהיה הקדמון החוא סבה למתאחר אחריו כמו שיאמרו ראשון מי ששכן בבית הזה פלוני ואחריו פלוני ולא יאמר כי פלוני הוא התחלת פלוני והמלה אשר תורה על ראשון בלשוננו הוא תחלת כמו תחלת דבר ה' בהושע (הושע א ב) ואשר יורה על התחלה הוא ראשית כי הוא נגזר ממלת ראש כי הוא התחלת גוף כל חי לפי תשומתו והעול'

3 לכל מי וכו' בב"י ערבי שהיה לפניו פלאזם לכל הר"ש אבל כל מי לפי ב"י ערבי שהיה לפניו לכן כל ומלת לכן בערבי אבל בעברי. 1 אבל הראשון וגו' עיין מוה"מ.

לא נברא בהתחלה זמנית כמו שבארנו כי הזמן הוא נכלל בכלל הנבראים ועל כן אמר בראשית (2 והבית כמו פי בלשון ערבי ופי' זה הפסוק על אמתתו כך הוא בתחילת בריאת האל מה שלמעלה ומה שלמטה זה הוא פירוש אשר יאות על הדוש העולם אבל מה שתמצא כתוב לקצת החכמים כי היה זמן נמצא קודם בריאת העולם והוא שבוש גדול לאמונה כי זאת היא דעת ארסטו' אשר ביארתי לך האומר שהזמן אין לו התחלה וזאת דבה גדולה ואשר הביאו האומרים לזה המאמר (3 מפני שמצאו יום אחד ויום שני והבינו זה המאמר על פשוטו ואמרו אחרי אשר לא היה אז גלגל מקיף ולא שמש באי זה דבר נכיר או נשאר יום ראשון ואמרו יום (4 ראשון אמר ר' יהודה בר"ר סימון מכאן שהיה סדר זמני' קודם לכן אמר ר' אבהו מכאן שהיה הקב"ה בורא עולמות ומחריבן וזה יותר רע מן הראשון ואתה רואה מה שהיה קשה בעיניהם ר"ל מציאות הזמן קודם מציאות השמש ועוד אפרק לך זה הפסוק אשר שבת דעת אלו השנים אלא אם היתה כוונתם שיאמרו כי אישפר שלא היה סדר זמנים קדמון אם כן הם מאמינים בקדמות וחלילה לכל שומר תורה מזאת האמונה ואין זאת המלה אצלי אלא כמו שאמר ר' אליעזר שמים מהיכן נבראו ועל דרך כלל אל תשם לבך באלה המקומות לדברי כל מדבר כי כבר הודעתיך כי עקר כל התורה שהבורא המציא העולם לא מדבר ובלי התחלה זמנית אלא בזמן נברא כי הוא דבק עם תנועת הגלגל והגלגל הוא נברא ומפה שאתה צריך לדעת כי מלת את ר"ל את השמים ואת הארץ וכבר הודיעו החכמים במקומות רבות כי פירושו עם השמים ור"ל כי הוא בורא עם השמים כל אשר בשמים ועם הארץ כל אשר בארץ וכבר ידעת מה שביארו כי שמים וארץ נבראו יחדיו בעבור שאמר קורא אני אליהם יעמדו יחדיו (ישעיה מח יג) וכי הכל נברא יחד ונבראו כל הדברים ראשון עד אשר המשילו הענין לאשר יזרע מיני זרעים משתנים בארץ בבת אחת ויצמח קצתם אחר יום אחד וקצתם אחר שני ימים וקצתם אחר שלשה ימים והזרע כולו היה בבת אחת ולפי זאת הסברא בלי ספק יוכל להתיר ספק אשר חייב לר' יהודה ב"ר סימון לומר מה שאמר והיה קשה בעיניו לחשוב איך היה היום ראשון ויום שני ויום שלישי, ובביאור אמרו החכמי' בבראשי' רבה בענין האור הנזכר בתורה כי נברא ביום ראשון אמרו הם מאורות שנברא ביום ראשון ולא תלאם עד יום רביעי והנה גלוי לך הענין ומפה שאתה צריך לדעת כי ארץ הוא שם משתתף ואמר בכלת כלל ובכלת פרט אבל הכלל הוא על כל מה שתחת גלגל הירח ר"ל ארבע יסודות ונאמר בפרט על האחד האחרון מהם והוא הארץ והראה מה שאמרו והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלהים (בראשי' א) והנה קרא כל זה ארץ אחר כן אמר ויקרא אלהי' ליבשה ארץ (שם) וזה סוד גדול כי כל מה שתמצא אומר ויקרא אלהים לכך ככה אינו אלה להבדילו מזולתו בעבור אשר השתתף לשניהם שם אחד ועל כן פרשתי לך זה הפסוק בהתחלת בריאת האל מה שלמעלה ולמטה ויהיה הארץ הנאמר בתחלה הוא מה שלמטה ר"ל היסודות הארבע אך ויקרא אלהים ליבשה ארץ היא הארץ והנה התבאר זה, ומפה שאתה צריך לדעת כי היסודות הארבע נזכרו תחלה אחרי השמים אשר אמרנו כי שם הארץ הראשון יורה על ארבעת' כי זכר ארץ ומים ורוח וחשך וחשך הוא האש היסודות הראשונות ועל תחשוב בזולת זה כי כן אמר ודברך שמעת מתוך האש (דברים ד לו) ואמר כשמעכם את הקול מתוך החשך (שם) ואמר כל חשך טמון לשפוניו תאכלהו אש לא נופח (איוב כ כו) ואולם נקראת האש הראשונה בזה השם מפני שאינה מאירה אבל יעבר בתוכה ראות העין ולא יראנה ואלו היתה האש היסודית מאירה היינו רואים כל האויר בלילה באש.

ובכר נזכרו על סדר תשומתם המטבעי כי נזכר תחלה הארץ ועליה המים והאויר דבק במים והאש למעלה מן האויר כי בהגבילו האויר על פני המים יהיה החושך על פני

2 והבית כמו פי זה הוא מש לפי הערבי והר"ש והבית כבית כלי ע' פירש קרקש.
3 מפני שמצאו הר"ש הוא מצאם בפ"י אחרים כאשר מצאו הא"ח יותר נכונה.
4 יום ראשון הר"ש יום אחד בערבי ובפ"י הר"ש כתב יום ראשון.

תהום למעלה מן הרוח בלי ספק ואשר חייב לומר רוח אלהי' מפני שעשה אותה מתנועע' ר"ל מרחפת ותנועת הרוח תמיד מיוחסת לבורא כמו ורוח נסע מאת ה' (במדב' יא מא) נשפת ברוחך שמית לה י) ויהפך ה' רוח ים (שם י יט) וזה מבואר מאד ובעבור היות החשך הנאמר תחלה שהוא שם יסוד האש זולתי החשך הנזכר החל לבאר ולהבדי' אותו במאמרו ולחשך קרא לילה (בראשי' א) כמו שביארנו והנה זה מבואר ואתה צריך לדעת כי מה שאמר ויבדל בין המים (שם) אינו הבדלת מקום כדי שיהיה זה למעלה וזה למטה וטבעם אחד אבל פירושו כי הבדיל ביניהם בהבדלה טבעית ר"ל בצורה ונתן קצת הדבר אשר קרא אותו מים תחלה דבר אחד בצורה טבעית אשר הלביש אותו ונתן קצת' בצורה אחרת והיא המים ועל כן אמר ולמקוה המים קרא ימים (שם) והנה הודיע בביאור כי המים הראשונים הנאמר בם על פני המים אינו אלא בימים אבל קצתו נבדל בצורה אחת למעלה מן האויר וקצתו הוא המים האלה ומה שאמר ויבדל אלהים בין המים אשר מתחת לרקיע (שם) כמו שאמר ויבדל אלהים בין האור ובין החשך (שם) אשר הוא בהפרש בצורה אחת והרקיע בעצמו מן המים נעשו כמו שאמרו הוגלדה טיפה האמצעית ומה שאמרו ויקרא אלהים לרקיע (שם) כמו שבארתי לך לבאר שותפו' השם וכי שמים הנאמר תחלה באמרו את השמים ואת הארץ אינם אלא אשר קרא שמים ויחזק זה הענין מה שאמר על פני רקיע השמים לבאר כי הרקיע זולת שמים ומפני זה השתוף בזה השם נקראו השמים האמתים רקיע כמו שנקרא הרקיע האמיתי שמים והוא מה שאמר ויתן אותם אלהים ברקיע השמים והתבאר גם כן בזה המאמר מה שבא עליו מופת כי כל הכוכבי' והשמש והירח תקועים בגלגל כי אין מקום ריקם בעולם ואינם על שטח גב הגלגל כמו שיחשבו ההמון מפני שאמר ברקיע השמי' ולא אמר על רקיע השמים.

והנה התבאר כי חומר אחד היה משתת' ונקרא מים ואחר כן נחלק החומר ההוא לשלשה צורות האחד נעשה ימים והשני נעשה רקיע והשלישי נעשה ממעל לרקיע וכל זה חוץ מן הארץ והנה אחז בזה הענין דרך אחר לקלות היותו נעלם אבל זה כי אשר על הרקיע מים אינו אלא בשם בלבד לא שהוא כמו אלה המים כי כבר אמרו חז"ל ארבעה נכנסו לפרדס אמר להם ר' עקיבא כשאתם מגיעים לאבני שיש טהור אל תאמרו מים מים שכך כתוב דובר שקרי' לא יכון לנגד עיני (תהלי' קא ז) ושים לבך אם אתה ממי שיתבונן כמה באר בזאת המלה ואיך גלה כל היסוד כשתתבונן בו ותבין כל מה שבא עליו מופת מאותות החכמה ותשקיף על כל מה שדברו בני אדם בכל ענין מהם, וממה שאתה צריך לדעת ולהתעור' לדעתו מה העלילה אשר בעבורו לא נאמר ביום השני כי טוב וכבר ידעת דברי ז"ל אשר אמרו בזה על דרך הדרש והטוב מכולם הוא מה שאמרו לפי שלא נשלמה מלאכת המים ועמם זה מבואר אצלי מאד והוא כי בכל מה שזכר מדברי המציאות המתחדשים המצואי' על ההנהגה התמידי' הקיומת אמר בו כי טוב אבל זה הרקיע והחדבר אשר עליו הנקרא מים הוא נעלם מאד כי כשיבינוהו על פשוטו הוא דבר בלי נמצא כל עיקר כי אין שם גוף אחר לבד מהיסודו' בונגו השמי' הקרובים אליהו ואין מים על האויר וכל שכן שיעלה על לב איש כי זה הרקיע ומה שעליו הוא מן המים כי למטה היה הדבר יותר נמנע ורחוק מהשיגו ואם יבינוהו על פי הענין שהוא נסתר בתוכו ומה שהיתה הכוונה בו יהיה יותר נעלם כי התחייב להיות מן הסודות [5] הנסתרות כדי שלא ידעוהו ההמון ודבר שהוא כך איך יתכן לומר כי טוב ואין ענין כי טוב אלא בדבר שתועלתו גלויה לבני אדם וביאור' במציאו' זה העולם הנמצא והתמדתו אבל הדבר אשר עניינו נעלם ואין פשטו נמצא כן אין תועלת בו לבני אדם כדי שיאמרו בו כי טוב.

ועוד אוסיפה לך ביאור ואע"פ שהוא חלק גדול מאוד מן הנמצאים אלא שאינו תכלית הכוונה להתמדת המציאות כדי שיאמרו בו כי טוב אלא לצורך הגלות פני הארץ והבין זה.

5 הנסתרות הר"ש החתומים נראה שא"ת קרא בערבי אל מכתומה בנקודה על כ ותרגומו החתומים אבל בכ"י כתוב בלא נקודה על כ ותרגומו הנסתרות וזה נכון.

ומזה שתצטרך להבין כי החז"ל ביארו כי העשבים והאילנות אשר הצמיח הבורא מן הארץ לא הצמיחם עד אשר המטיר עליה ומה שאמר ואד יעלה מן הארץ (בראשי' ב) אינו אלא פירוש הענין הראשון אשר היה קודם אשר תדשי הארץ דשא (שם יא) ועל כן תרגום אונקלוס וענני הוה סליק מן ארעא ומבואר הוא זה מן הכתוב כי אמר וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ (שם ב ה) וכל זה מבואר וכבר ידעתה כי תחלת סבות ההויה והחפס' אחרי הכהות הגלגליו' הוא האור והחש' מפני מה שיביא בשבילם מן החום והקור ובתנועת הגלגל יתערבו היסודות ובאור ובחשך יתחלף ממסכם ותחלת המזמסכי' החוים מהם הם הקיטורים שהם תחלת סבות האותו' העליוני' כלם אשר יבא המטר מהם וזה גם הם סבות המתצבים ואחר כן הרכבת הצמחים ואחר הצמחים בעלי חיים וההרכב' האחרונה הוא האדם וכי החשך טבע מציאות כל העולם השפל והאור[6]) דבר מתחדש עליו הלא תראה כי באפס האור ישאר הענין הקיים וכן בא בכתוב במעשה בראשית על זה הסדר בשוה והנה לא נשאר דבר מזה לפרש, ומזה שאתה צריך לדעת מה שאמרו כי כל מעשה בראשית לקומתן נכראו לדעתן נבראו לצביונם נבראו הוא אומר כי כל מה שנברא בדמות השלמה נברא ובצורתו השלמה ובמבחר מקריו והוא ענין לצביונים וכן צבי היא לכל הארצות (יחזקאל כ ו) והבין גם זה כי הוא עיקר גדול שכבר התקיים והתבאר, ומזה שאתה צריך להתבונן בו מאד זכרון בריאת אדם בששת ימי בראשית ואמר זכר ונקבה בראם (בראשי' א כז) והחם כל הבריאה ואמר ויכלו השמים והארץ וכל צבאם (שם ב א) ופתח בענין אחר לבריאת חוה מאדם וזכר עץ החיים ועץ הדעת ומעשה הנחש וכל הענין ההוא ואמר כי על זה היה אחרי אשר הובא אדם בגן עדן וכל החכמים מסכימים כי כל זה הענין יום ששי וכי לא השתנה דבר מטבעו בשום פנים אחר ששת ימי בראשית ועל כן אל תתמה על דבר מאלה הדברים כמו שאמרנו כי עד עתה לא נמצא טבע עומד קיים ואם דברי זה זכרנו דברים ואגידם לך והם מלוקטים ממקומו' ואעיר אותך על ענינו' כמו שהעידו הם ז"ל ודע כי אלה הדברים אשר אזכיר לך מדברי החכמי' הם דברים בתכלי' התמימו' והשלימות ופירושם מבואר למה שנזכרו ונכוחים מאד ועל כן לא אדקדק ולא אעמיק בפירושם ולא (7אפרש פשטם פן אהיה מגלה סוד אבל אזכור על סוד בפני עצמו ואעיר על קצת ענייניהם כי אדם וחוה נבראו יחד מהוברים זה על גב זה ונחלקו ולקח הבורא החלק האחד והיא חוה [8]) והקביל אותו בה ומה שאמר אחת מצלעותיו (שם ב כא) אחד שהיה והביא ראיה מצלע המשכן אשר תרגומו סטר משכנ' וכן אמרו מסטרותי והתבונן איך היה זה הענין כי הם שנים מצד אחד והם כמו שאמר עצם מעצמי ובשר מבשרי (שם כג) והוסיף על חזוק בזה באמרו כי השם נופל על שניהם והוא אחד כי מאיש לוקחה זאת וחזק התאחדם והתקבצם מה שאמר ודבק באשתו והיו לבשר אחד ומה גדולה סכלות מי שלא יבין כל זה נאמר לענין מוכרח ומוצרך והנה גם זה מבואר, ומזה שאתה צריך לדעת מה שבארו במדרש כי הנחש היה רכוב וכי היה כשיעור גמל וכי רוכבו הוא אשר השיא חוה וכי הרוכב היה סמאל וזה השם יאמרוהו מוחלט על השטן ותמצא שהם אומרים במקומות רבות כי הוא רצה להכשיל אברהם אבינו כדי שלא יקריב את יצחק וכן רצה להכשיל את יצחק כדי שלא יהיה נשמע לאביו ויאמרו בזה הענין ר"ל בעקידה אמרו בא סמאל אצל אברהם אבינו אמר לו מה סבה הובאה לכך והנה התבאר כי סמאל הוא השטן זה השם הוא לענין נסתר כאשר שם הנחש לענין ואמרו בבואו להשיא חוה שהיה סמאל רוכב עליו והקב"ה שוחק על גמל ורוכבו, ומזה שאתה צריך לדעת ולהתעורר אליו כי הנחש לא פגש באדם הראשון בשום פנים ולא דבר עמו אבל היה מערב דבריו עם חוה ובאמצעות

6 והאור דבר מתחדש עליו הר"ש והאור מקרא חוצה לו מתחדש עליו מחוץ ובערבי מארעליה ותרגומו מתחדש עליו והר"ש כותל לשון והוסיף משלו. 7 אפרש פשטם הר"ש ולא אשימם פשוטם בערבי ולא אבסטהא ובאמת צריך להעתיק ולא אאריך בזה הענין.
8 והקביל אותה הר"ש והובא אליו הא"ח יותר מסכמת עם הערבי ויותר נכון לפי הענין.

חוה בא הנזק לאדם והמיתו הנחש והאיבה גמורה אינה אלא בין הנחש וחוה ובין זרעו וזרעה ואין ספק כי זרעה הוא זרע אדם ויותר מופלא מזה התלכדות הנחש בחוה ר״ל זרעו בזרעה ראש ועקב כי הוא ישפנו ראש והוא ישופנו עקב וגם זה מבואר והוא מה שאמרו משבא נחש על חוה הטיל בה זוהמה וישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן גוים שלא עמדו על הר סני לא פסקה זוהמתן [9] והעיר מחשבותיך לזה.

ומפה שאתה צריך לדעת מה שאמרו עין החיים מהלך חמש מאות שנה וכל מימי בראשית מתפלגין מתחתיו וביארו בזה כי זה השיעור הוא גסות עמודו לא צמרתו ומרחב ענפיו אמרו לא סוף דבר גופו אלא כוורתו מהלך חמש מאות שנה ופי׳ [10] כוורתו עובי עמודו הנצב וזאת ההשלמה מהם להשלמת ענין ולבאר אותו והנה התבאר זה.

ומפה שאתה צריך לדעת מה שאמרו עין הדעת לא גלה הקב״ה אותו אילן לאדם ולא עתיד לגלותו וזה אמת כי טבע המציאו׳ יחייב זה.

ומפה שאתה צריך לדעת מה שאמרו ויקה ה׳ אלהי׳ את האדם ויניחהו בגן עדן (בראשי׳ א ט׳) [11] אין זה הפסוק להעלותו ממקום אחד ולהניחו במקום אחר כי אם מעלת יקר וגדולה על כל הנמצאים ההוים הנפסדים והושיבו על ענין אחר.

ומפה שאתה צריך לדעת ולהתעורר אליו מה היה סוד החכמה לקרוא שמות בני אדם קין והבל והיות קין הורגו להבל בשדה וכי שניהם אבדו [12] ואם האריכו חיי המתגבר והרוצה וכי לא תתקיים המציאות כי אם לשת כאשר אמר כי שת לי אלהים זרע אחר (שם כה) והנה זה מבואר.

ומפה שתצטרך לדעת ולהתעורר אליו מה שאמר ויקרא האדם שמות (שם ב כ) הודיענו כי הלשונות הם מוסכמות לא טבעיות כמו שחשבו אנשים.

ומפה שאתה צריך לדעת ולהתבונן אל הארבע מלות הבאות ליחס השמים לבורא ית׳ שמו ויתעלה זכרו והם ברא, ועשה, וקנה, ואל, כמו שאמר ברא אלהי׳ את השמי׳ ואת הארץ (שם) ואמר ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים (שם ב ד) ואמר קונה שמים וארץ (שם יד יט) ואמר אל עולם (שם כא לג) ואמר אלהי השמים ואלהי הארץ שם כד ג) אולם ענין ירח וכוכבים אשר כוננת (תהלי׳ ח ד) וטפחה שמים (ישעיה מח יג) ונוטה שמים (תהלי׳ קד ב) כולם יכלול אותם מלת עשה אבל מלת יצר הנראה אלי כי אינה נופלת אלא על התבנית והצורה או מקרה ממקרה הגוף כי התבנית והצורה היא מקרה ועל כן אמר יוצר אור (ישעי׳ מה ז) מפני שהוא מקרה ויוצר הרים (עמים ד יג) מצייר תבניתם וכן וייצר ה׳ אלהים (בראשי׳ ב) אבל זה המציאות המיוחד לזה העולם בכללו הוא שמים וארץ אשר נאמר עליו במלה מוחלטת ברא כי הוא אצלנו חדוש דבר מאפס ואמר עשה על הצורה המיונית אשר נתן להם ר״ל טבעם ואמר בו קנה כפני שהוא יתעלה מושל עליהם בממשלת אדון על עבדו אשר קנהו ועל כן נקרא אדון כל הארץ (יהושע ג יא יג) מפני שלא יהיה אדון אלא עד שיהיה לו קנין וזה נוטה להאמין בקדמות שום הומר והרגילו בו מלת ברא, ועשה, אבל אלהי השמים וכן אל עולם הוא בהתבונן שלימות האל ושלמותם כי הוא אלהי׳ להם ר״ל שופט והם נשפטים ונעבדין לו בענין ממשלתו כי כבר נזכר במלת קונה אבל זה הוא בענין התבוננות חלק הבורא במציאו׳ כי הוא האלוה, ואלה השיעורים עם מה שהקדמנו ועם מה שנביא בזה הענין מספיק לזה הספר וכפי שכל המעיין בהם.

פרק לב

אולי יתבאר לך הטעם בחיזוק מצות השבת והיותו בסקיל׳ ואדון הנביאי׳ בשבילה

9 והעיר מחשבותך לזה הר״ש והנהוג זה גם כן בערבי תדבר והר״ש בטעות והא״ח אמת.
10 כוורתו בכל כ״י הערבית כוורתו אבל במדרש שלנו וכ״י ובתלמוד ירושלמי ובהר״ש קורתו.
11 אין זה הפסוק להעלותו הר״ש לא אמר זה הלשון בערבי אלנץ וזה יורה על הפסוק.
12 ואם האריכו חיי המתגבר והרוצה הר״ש שהאריך אף אינו נכון לפי הערבי והא״ח אמת.

צוה להרוג והיא דברה שלישית למציאות הבורא ולהרחיק אמונת השנים כי ההזהרה בעשרת הדברים מעבוד זולתו אינו אלא להאמין בייחוד וכבר ידעת מדברי כי האמונות אם לא היו מעשים לחזק אותם ולקיים אותם בהמון לא נתקיימו ועל כן נצטוינו לכבד זה היום כדי שיתחזק עיקר חידוש העולם ושיהיה נודע לכל הנמצאים כשישבתו כל העם יום אחד וישאלו על מה ישבתו ותהיה תשובה כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ (שמות כ) וכבר ביאר בזאת המצוה שני טעמים משתנים כי אמר בענין כבוד שבת בעשר הדברות הראשונות כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ ובאחרונות וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים על כן צוך ה' אלהיך (דברי' ט) וזה הטעם אמת כי המאמר הראשון הוא כבוד היום והדורו כאשר אמר על כן ברך ה' זה הוא העלול הדבק בעילת כי ששת ימים אבל מה שנצטוינו בו וזהרנו אנחנו לשמרו הוא עילה אשר סבתה היותנו עבדים במצרים כי לא היינו עושים רשותנו ולא בשעה שנרצה ולא היינו יכולין לשבות בשבת ועל כן נצטוינו לשבות ולנוח למען נכלל שני הטעמים כדי להאמין באמונה האמיתית והוא חדוש העולם המורה על מציאות האלוה בתחלת מחשבה ובעיון נקל ולזכור חסד הבורא עלינו בהניחנו מסבלות מצרים ובאלו הוא חסד כולל (1 בקיום דעת העיון ותקון ענין הגוף.

פרק לג

דעות בני אדם בנבואה כדעותם בקדמות העולם והדושו ר"ל בזה כי כאשר האנשים שחתקיים אצלם מציאות האלהים יש להם שלש דעות בקדמות העולם וחדושו כמו שבארנו כן הדעות נחלקות לשלשה ולא אפנה לדעת אפיקורוס שאינו מאמין בנבואה אבל כוונתי לזכור דעות[1] המאמינים בבורא.

הדעת הראשונה והיא אמונת המון[2] הסכלים מימי שיאמין בנבואה וקצת המון עמי תורתינו המאמינים כי הבורא יתברך יבחר מי שירצה מבני אדם ויתן את רוחו עליו וישלחהו בשליחותו אין הפרש ביניהם שיהיה האיש החוא חכם או סכל זקן או נער אבל הוא צריך תנאים מתנאי החסידות ותקון המדות כי בני אדם מאז ועד עתה לא אמרו כי הנבואה שרה על איש בליעל אלא עד שיהיזרהו הבורא בתשובה שלימה מתחילה לפי זאת הדעת.

והדעת השני דעת הפילוסופין והיא כי הנבואה היא שלימות בטבע והשלימות החיא לא ימצא לאיש מבני אדם אלא אחרי שהרגיל נפשו להוציא מה שיש בכח המון אל הפעל אם לא ימנע מונע מן המזג או מפני סבה אחרת מחוץ כדין כל שלם אשר יתכן מציאותו בשום מין כי לא יתקיים מציאות השלימות ההוא על תכליתו וכוונתו בכל איש מאישי המין ההוא אלא באיש אחד ואם יהיה השלימות ההוא מזה שיצטרך במציאות למוציא נאמר כי צריך על כל פנים למוציא ולפי זאת האמונה לא יתכן שיתנבא הכסיל ולא יתכן שיערב האדם בלתי נביא וישכים נביא כמו שימצא מציא' אבל יהיה הדבר כמו שאומר כי האיש החסיר השלם בכחתיו הנפשיות ומדותיו הגופיות כשתהיה כחו המחשבות בתכלית השלימות ויזדמן לו הזמון אשר תשמעהו, עוד דע כי יתנבא על כל פנים כי זה הוא שלימות אשר הוא לנו בטבענו ולא יתקיים לפי זאת הדעת שיהיה איש ראוי לנבואה ומכין נפשו אליה כפי הראוי שלא יתנבא אלא כמו שיתקיים לזון נפשו איש בריא המזג במזון משובח וטוב ושלא יהיה נעשה מן המזון ההוא דם טוב.

והדעת השלישי והיא דעת תורתנו ועיקר אמונתנו היא כמו זאת הדעת אשר לפילוסופ'

1 בקיום דעת העיון הר"ש בדעת האמיתי העיוני הא"ה יותר נכונה, כי בערבי פי תצחיה.

1 דעות המאמינים בבורא הר"ש דעות מאמין האל בנבואה מלת בנבואה יתירה, בערבי ארא מעתקר אלאלאה.

2 המון הסכלים הר"ש הפתאים העתקת שניהם אינה נכונה כי בערבי אלגהאליה שבספרי הישמעאלי' מורה על הישמעאלי' שקודם מחמד ואלו ר"ל פתאים או סכלים צ"ל אלגהאל.

בעצמו אלא בדבר אחר כי אנחנו נאמין כי הראוי לנבואה והמכין נפשו אליה איפשר שלא יתנבא אלא בחפץ אלוהי וזה בעיני מן האותות שהם במעשה גם ונכלל בכללם כי הדבר הטבעי יחייב כי כל מי שיהיה ראוי לנבואה לפי בריאותו ותלדתו ויהגיל נפשו כפי גדולו ולימודו יתנבא על כל פנים ומי שמנעו ממנו תגועת ידו כירבעם או מניעות ראותו כמהכנה מלך ארם בענין אלישע אבל העיקר שיהיה האדם מכין נפשו ושלם במדותיו וכוחות נפשו והוא מה שאמרו אין השכינה שורה אלא על חכם וגבור, וכבר ביארנו זה בפירוש המשנה ובחבור הגדול ואמרנו כי בני הנביאי' היו מתעסקי' תמיד להכין נפשם לנבואה אבל מניעות הנבואה ממי שהכין נפשו ולא יתנבא זה הדעהו מעניין ברוך בן נריה כי היה תלמידו של ירמיה והרגילו ולמדו והכין נפשו והיה מקוה שיתנבא ונמנע מהנבא כאשר אמר יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי ונאמר לו על ידי ירמיה כה אמר ה' כה תאמר אליו הנה אשר בניתי אני הורס ואתה תבקש לך גדולות אל תבקש (ירמי' ד ה) וכבר היה איפשר לומר כי זה אשר גלה מענין הנבואה היו גדולות וכן היה איפשר לומר באמרו גם נביאיה לא מצאו חזון מה' (איכה ב ט) בעבור היותם בגלות כמו שאבאר אבל נמצא פסוקים רבים מהם דברי הכתוב ומהם דברי חכמים כלם נוהגים על זה העיקר אשר אומר שהבורא יאצל רוחו נבואתו על מי שירצה אבל זה יקרה לשלם החסיד אך הפתאים מעמי הארץ לא יתכן לפי דעתינו שיתנבא אחד מהם אלא כמו שיתכן שיתנבא חמור או צפרדע זה הוא עיקרנו כי צריך האדם על כל פנים להרגיל נפשו בתכלית הרגילות והשלימות ואז יתכן שידבק בו (3 כה האלוה ואל ישיא אותך מה שאמר בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך (ירמי' א ה') כי זה הוא ענין כל נביא אי איפשר שלא יהיה לו בתחלת בריתו טבע נכון מזומן לנבואה כמו שיתבאר בפרק זה ומה שאמר כי נער אנכי (שם) הנה ידעת כי יוסף הצדיק היה בן שלשים שנה ונקרא נער ויהושע היה בן ששים ונקרא נער כמו שאמר במעשה העגל ומשרתו יהושע בן נון נער (שמות לג יא) והיה אז משה רבינו בן אחת ושמונים שנה וכלל שנותיו מאה ועשרים וחיי יהושע מאה ועשר.

והנה התבאר כי יהושע היה אז בן חמשים ושבע לפחות ונקרא נער ועל ימעה אותך מה שבא במועדי הנחמות באמרו אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם (יואל ג כב) כי כבר פירש זה ואמר ענין הנבואה באמרו זקניכם חלומות יחלומון בחוריכם חזיונות יראו (שם ג א) כי כל מודיע תעתידות מצד החקם או מצד החלום אמתי נקרא נביא ועל כן נקראו נביאי הבעל ואשרה נביאים הלא תראה מה שאמר הבורא כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום (דברי' יג א) אבל מעמד הר סיני אע"פ שכלם היו רואים האש הגדולה ושומעים הקולות הנוראות המתרידות בדרך מעשה גם לא נכנסו במעלת הנבואה אלא מי שהיה ראוי ועל פי מעלותם הלא תראה מה שאמר עליה אל ה' אתה ואהרן (שמות כד א) והיה משה ע"ה במעלת הנבואה וכאשר אמר ונגש משה לבדו אל ה' (שם) ואהרן במעלה השניה לו ונדב ואביהו למטה מאהרון ושבעים זקנים למטה מנדב ואביהו ושאר העם למטה מאלה כפי שליומותם וכן אמרו חז"ל משה מחיצה בפני עצמה ואהרן מחיצה בפני עצמה, ואחרי אשר זכרנו מעמד הר סיני נעיר על כל מה שיתבאר מן הכתוב בהתבוננות השלם ומדברי החכמים בפירוש מעמד הר סיני איך היה בפרק מיוחד.

פרק לד

יתבאר אלי כי מעמד הר סיני לא היו כל הדברים המגיעים למשה מגיעים לכל ישראל אבל הדבור היה למשה לבדו ועל כן היה דבור עשרת הדברות כלן לנבח היחיד הנפרד והוא ע"ה היה יורד לתחתית ההר ומלמדם מה ששמע כי כן אמר בתורה

3 כה אלוהי הר"ש גזרת ה' יתברך הא"ה יותר מסכמת עם הערבי.

אנכי עומד בין ה' וביניכם (דברי' ה) ואמר משה ידבר והאלהים יענינו בקול (שמות יט יט) ובביאור נאמר במכילתא כי כל דבור ודבור היה משיב אותו להם כמו ששמעו ואמר בתורה בעבור וישמע העם בדברי עמך (שם ט) זה יורה כי הדבור היה למשה והעם שומעים את הקול בלבד ולא היו מבינים הדבור ועל זה נאמר כשמעכם את הקול (דברי' כ) ואמר קול דברים אתם שומעים (שם דיב) וכל שבא מענין שמיעת הדברי' אין החפץ בו אלא שמיעת הקול בלבד ומשה הוא היה שומע הדברים ויגידם אליהם זה הוא הנראה מפשט התורה ומרוב דברי החכמים ז"ל יש לה מלה כתובה במקומות רבות מן הדרשות והוא בתלמוד כי אמרו אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום ר"ל כי היו מגיעים להם כמו שהיו מגיעים למשה רבינו ע"ה ולא היה משה רבינו מגיע' אליהם בעבור כי שני אלה העיקרים מציאו' האל היותו אחד לא יושג אלא בעיון השכל האנושי וכל מה שנודע במופת רין הנביא בו ודין כל מה שידעהו אחד ואין יתרון לזה על זה ולא נודעו שני העיקרים מצד הנבואה בלבד כי אמר בתורה אתה הראית לדעת (דברים ד לה) אבל שאר הדברות הם ממין המצות הגלויות והמקובלות לא ממין המושכלות ועם היה שזכרנו בזה כי רוב מה שבא בכתוב ורוב דברי החכמים כי לא שמעו כל ישראל במעמד ההוא אלא [1] דבור אחד בפעם אחת והוא הדבור אשר השיג משה וכל ישראל עמו אנכי ולא יהיה לך והגיד להם משה זה בדבור בתוך המלות השמועות וכבר אמרו זה החכמים וסמכו אותו למה שאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי (תהלי' סב יב) וביארו בתחלת מדרש חזית כי שמעו [2] דבור אחד מהבור' יתברך ונאמר בתורה קול גדול ולא יסף (דברי' ה) ואחר אשר שמעו הדבור ההוא היה מה שנזכר מרוב חרדתם ופחדם מן המעמד ההוא כמו שאמר להם הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו ועתה למה נמות קרב אתה ושמע וכו' (שם) ונגש משה לבדו שהיה מובחר בני אדם פעם שנייה וקבל שארית הדברות אחת באחת וירד לתחתית ההר והשמיעם אותם במעמד הגדול ההוא והם היו רואים האש והלפידים ושומעים הקולות כמו קול רעמים וקול שופר חזק וכל מה שתמצא שמיעת הקולות רבות כאשר אמר וכל העם רואים את הקולות (שמות כ יה) אינו אלא קול השופר והרעמים וקול ה' ר"ל הקול הנברא אשר ממנו הזכן הדבור לא שמעוהו כי אם פעם אחת בלבד כמו שנאמר בתורה וכמו שביארו חכמים במקום שהעירותיך עליו והוא הדבור אשר יצא נשמתם בשמעו והחביר בו שני הדברות הראשונות ודע כי זה הדבור הראשון אע"פ ששמעוהו אין מעלתם בו בשוה במעלת משה רבינו ואגלה לך זה הסוד ואודיעך כי הוא דבור נוהג באומה ידוע אצל הכמיהם כי כל מה שתמצא במלת וידבר ה' אל משה תרגם אותו אנקלוס ומלל ה' וכן וידבר אלהים את כל הדברים האלה (שמות כ א) ומלל ה' אבל מה שאמרו למשה ישראל ואל ידבר עמנו אלהים (שם) תרגם אותו ולא יתמלל עמנא מן קדם ה', והנה באר לך ע"ה הכלל אשר פרשנוהו ואלה העניינים הנפלאים הנכבדים כבר ידעת כי אנקלוס הגר מספר אותם ומקבל אותם מפי ר' אליעזר ור' יהושע אשר הם חכמי ישראל במלה מוחלטת כמו שבארנו, ודע והתבונן כי לא יתכן להרום הגבול ולדבר בסודות מעמד הר סיני יותר מזה השיעור אשר זכרנוהו כי הוא מכלל סתרי תורה ואמתת ההשגה התיא ואיך היה הענין בה הכל נעלם ממנו כי לא היה כן כמותו לא לפניו ולא לאחריו.

פרק לה

מה שנכתב בתורה הנה אנכי שולח מלאך לפניך (שמות כג כ) ענין זה הכתוב הוא מה שנתבאר במשנה תורה כי הבור' אמר למשה במעמד הר סיני נביא אקים

[1] אלא דבור אחד הר"ש אלא קול אחד בערבי והו אלקול והעתקתי בכל מקום דבור אבל במקום הזה קול כמו בלשון הקודש. [2] דבור אחד הר"ש מאמר אחד בערבי אלקול מהמשך המאמר נראה שהרמב"ם כתב קול בלש"ה ולא בערבי וע"כ צ"ל קול אחר.

להם (דברי' כג יח) והראיה על זה מה שאמר על המלאך הזה השמר מפניו ושמע בקולו (שם) ואין זה ספק כי זאת המצוה אינה אלא להמון העם והנה העם לא עלה להם המלאך ולא צוה אותם ולא יזהירם כדי שיהיו נזהרים שלא ימרוהו אבל ענין זאת המלה כי הבורא ית' הודיעם כי נביא מהם יבא אליו מלאך וידבר עמו ויצוהו ויזהירהו והזהרנו הבורא לבל נמרה למלאך ההוא אשר יגיע לנו הנביא שליחותו ויגיד לנו דבריו כאשר ביאר במשנה תורה ואמר אליו תשמעון שם יח טו) ואמר והיה האיש אשר לא ישמע את דברי אשר ידבר בשמי (שם יט) וזה הוא פירש כי שמי בקרבו (שמות כג א) וכל זה היה להודיעם כלומר זה המעמד הגדול מעמד הר סיני אשר ראיתם אינו תמיד נשאר עמכם ולא יהיה לעתיד כמוהו ולא יהיה תמיד לא אש ולא ענן כמו שהוא עתה על המשכן תמיד אבל יכבוש להם הארצות ויושיבכם על הארץ ויודיעכם מה שתעשו למלאך אשר אשלח לנביאכם ללמדכם מה שראוי לעשות ומה שראוי להרחיקו ובזה נתן העקר אשר אני מבאר אותו תמיד והוא כי כל נביא זולתי משה רבינו היה נבואתו על ידי מלאך.

פרק לו

כבר ביארתי לכל בני אדם ארבעה פרקי' אשר נבדלה מהם נבואת משה רבינו משאר הנביאים והבאתי ראיה על זה ופירשתיהו בפירוש המשנה ובחבורי במשנה תורה ואין צריך להשיב אותו פעם אחרת ואינו מענין זה הספר ומה שאודיעך בו כי כל מה שנאמר בענין הנבואה בפרקי זה הספר אינו אלא בענין נבואת כל הנביאים אשר קדם משה רבינו והבאים אחריו אך נבואת משה רבינו לא אשלח יד אליה באלה הפרקי' לא בגלוי ולא ברמז כי שם נביא הוא לדעתי נאמר על משה באמת ועל זולתו בספק וכן הענין אצלי באותותיו ובאותות זולתו כי אותותיו אינם ממין אותות שאר הנביאים הקודמים לו הוא מה שאמר וארא אל אברהם ושמו ה' לא נודעתי להם (שמות ו ג) והנה הודיענו כי השגת משה רבינו אינה כהשגת האבות אבל היא יותר עצומה ונכבדת מהם כל שכן השגת זולתם מן הקדמונים אבל יתרונו על כל נביא אשר יבא אחריו הוא מה שנאמר על צד ספור ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים (דברי' לד י) והנה הודיע כי השגתו נבדלת מהשגת כל הנבאי' אחריו בישראל שהם ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות יט ו) ובתוכם ה' (במדב' טז ג) כל שכן בשאר האומות אבל יתרון אותותיו על אותות כל נביא בדרך כלל כי כל האותו' והנפלאות אשר יפעלו הנביאים או שנעשה להם הגידו אותות ליחידים מבני אדם כמו אותות אליהו ואלישע הלא תראה מלך ישראל ששאל בעדם לגחזי שיגיד לו אותם כמו שנאמר ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה אלישע ויאמר גחזי אדוני המלך זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע (מלכים ב ד) וכן אותות כל נביא לבד ממשה רבינו ועל כן אמר הכתוב על דרך הודעה כי לא קם נביא לעולם אשר יעשה אותות גלויות לעיני כל מסכים עמו וכל חולק עליו כמו שעשה משה לעיני האומות וישראל כאשר אמר ולא קם נביא עוד וכו' לכל האותות והמופתים אשר עשה משה לעיני כל ישראל (דברי' לד י) כי קשר בכאן שני הענינים יחד כי לא קם מי שישוה מסודות הבורא כהשגתו ולא מי שיעשה כמעשיו, אחר כן הודיע כי האותות ההם היו לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו והיו לעיני כל ישראל המסכימים עמו וזה לא נמצא לנביא אחריו וכבר נקדם דברו האמתי כי לא יהיה כן לזולתו ואל ישיאך מה שבא בעמידת השמש ליהושע השעות ההם כי אמר לעיני ישראל ולא אמר לעיני כל ישראל כמו שנאמר במשה וכן באליהו בהר הכרמל כי היו שם מעט מבני אדם ואולם זכרתי לך השעות יראה לי באמרו כיום תמים כי הוא כיום ארוך שלם כי מלת תמים הוא כאלו אמר היום ההוא היה להם בגבעון כמו היום הארוך מימות הקיץ ואחרי אשר תבדל בלבך נבואת משה ואותותיו ותשים אותם לצד כי פליאת ההשגה ההיא כמו פליאת הפעלים ההם ותאמין כי זאת המעלה לא נשיגה על אמתתה ולא נדע

לפרש אותה תשמע דברי בכל אלה הדברי' בנבואה ובמעלות כל הנביאים חוץ ממעלת זה הנביא ע"ה וזה הוא כוונת כל זה הפרק.

פרק לז

דע כי אמתת הנבואה ומהותה הוא הכבוד הנאצל מהבור' ית' באמצעות השכל הפועל על כח הנפש המדברת בתחלה אחר כן על הכח המחשבית וזאת היא תכלית מעלת האדם ותכלית השלימות אשר יתכן למצוא במינו והענין ההוא הוא תכלית שלימות הכח המחשבית וזה הדבר יתכן אך לא בכל אדם בשום פנים ואינו דבר אשר יגיע אליו בשלימות ובחכמת העיון ותקון המדות אפילו אם יהיו כולם בתכלית התיקון מבלי שיתחבר לזה שלימות הכח המחשבית עיקר בריאותו על תכלית הכחות אשר מכללם הוא הכח המחשבית לא יולדו אלא ממבחר המזג שיהיה לאבר ההוא נושא הכח ההוא ולמטיב הערך שיהיו לו ולחומר הזך שיהיה בו וזה הדבר לא יתכן להשיג מה שאבד ממנו או למלאות החסרונו בהנהגת תיקון בשום פנים כי כל אבר אשר הוא רע המזג אשר בו מעיקר הבריאה דע כי תכלית תקונו והנהגתו המתקנת אותו שתעמידהו על איזה בריאות שיהיה לא שתשיבהו למטב התכונות אבל אם יהיה הנזק אשר בו בא בשיעורו או בתשומתו או בעצמו ר"ל עצם החומר אשר נעשה ממנו אין עצה בתקונו ואתה יודע כל זה ואין תועלת להאריך בביאורו וכן ידעת פעולו' זה הכח המחשבית מענין שמירת המורגשות והרכבתם והכח אשר בטבעם וכי מבחר פעולותיו הנכבדות לא יהיה אלא בשעת שקט הרגשים ושביתת' מפעולתם אז יפרין עליה שפע כפי הכנתה והוא הסבה בחלומו' האמתיות והוא בעצמו סבת הנבואה אלא שהחלוף יהיה בין רב למעט וגם ידעת רוב מה שאמרו חלום אחד מששים בנבואה ולא יתכן השיעור בין שני דברים משתנים במינם לא יתכן לומר שלימות האדם כך וכך בפל משלימו' הסוס וכבר הושיבו זה הענין בבראשית רבה ואמרו נובלת נבואה חלום וזה דמיון מופלא כי נובלת הוא הפרי בעצמו אלא שהוא נובל קודם שלימותו ובשולו כן הכח המחשבית בשעת התנועה הוא פעלה בעת הנבואה אלא שיש בה קיצור ולא הגיע לתכליתה ומדוע אלמדך זה מדבריהם ואעזוב פסוקי התורה אשר נאמר בה ה' אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו (במדבר יב ו).

והנה הודיענו הבורא ית' אמתת הנבואה ומהותה והודענו כי הוא שלימות אשר יבא בחלום או במראה ומראה גזור מן ראה והוא שימצא לכח המחשבות משלימות הפעל כדי שתראה הדבר כאלו הוא מבחוץ ואלה שני החלקים נכללו בהם כל מעלות הנבואה ר"ל במראה החלום וכבר נודע כי כל דבר שיהיה אדם בהקיצו מתעסק בו מאד ושוקד בו מאד ונכסף אליו הוא אשר תתעסק בו הכח המחשבית בשעת השינה כשיפיץ שפע השכל עליה כפי היותה מזומנת והמשילם על זה ורוב הדברי' הם תוספת מבלי תועלת כי זה מבואר ונודע לכל איש מן השלימים בבריאתם וטבעם ואחרי אלה ההקדמות תדע כי כשיהיה איש מבני אדם ויהיה עצם מוחו בעיקר בריאותו על תכלית היושר בחומר זך ובמזג המיוחד לכל חלק מחלקיו ובשיעורו ותשומתו ולא ימנעותו מונעים מן המזג בעבור אבר אחד והאיש ההוא הרגיל בליקוד ובחכמה עד אשר יצא מן הכח אל הפעל ונמצא כי השכל האנושי שלם בתכלית השלימות ומדותיו טהורות ישרות ויהיו כל תשוקותיו לדעת סודות זה העולם הנמצא ולדעת סבותיו ויהיו מחשבותיו תמיד משתוקקות ונכספות לענינים הנכבדות וכל עסקו בדעת הבור' והתבוננו פעולותיו ומה שראוי להאמין בו וישבתו תאוותיו ויתבטלו תשוקותיו לתענוגי הבהמות ר"ל תענוג המאכל והמשקה והמשגל וכל שכן אבר המישוש אשר באר ארסטו' במדו' ואמר כי זה האבר הרפה הוא לנו ומה טוב אמר כי הרפה הוא לנו כי הוא לנו מצד היותנו חיים בלבד כשאר הבהמות ואין בנו דבר אחר מענייני האדם אבל שאר התענוגים המורגשים כגון אבר הריח והשמע והראות כי אע"פ שהם גופיות אפשר שימצא בהם

לעתים תענוג לאדם מצד היותו אדם כאשר באר ארסטו וכבר הוציאנו רוב הדברים לדבר בכמה שאינו מן הענין אבל יש צורך אליו כי רוב מחשבות החכמים הידועים הם עסקות בתענוגי זה האבר וכל תשוקת רובם אליו ויתמהו עם זה איך לא יתנבאו אם הנבואה היא בטבע האדם וכן יתחייב גם כן זה האיש שתשבות מחשבתו ותתבטל תאוותו אל המורגשות שאינם אמתיות ר"ל תאותו לבקש הנצוח ולהתגבר או שיכבדוהו ב"א או להשיג מהם תועלת והיותם נשמעי' לו לדבר ההוא בלבד אלא שיכיר כל בני אדם לפי ענייניהם אשר הם עמם בלי ספק כי היא להם התאוה כבהמה או כחיה רעה אשר לא יחשוב המתיחד השלם כשיפגשנה אלא להנצל ממנה ומרעתה אם יהיה לו עמה שותפות או להשיג ממנה תועלת במה שיצטרך אליו בצורך מכל צרכיו המוכרחי' והאיש אשר אלה מדותיו אין ספק כשתעסק כתו המחשבית אשר הוא בתכלי' השלימות ויפוץ עליה השכל כפי עיונו שלימות לא ישיג אלא עניינים אלוהיים נפלאים מאד ולא יראה כי אם הבורא ומלאכיו ולא ירגיש ולא ישיג לדעת אלא דברים שהם דעות נכונות והנהגות כוללות לתקן צרכי בני אדם קצתם עם קצתם ומן הידוע כי שלשה אלה העניינים אשר כללנו אותם והם שלימות חכח המדבר' בלימוד ושלימו' הכח החושבת בטבע הבריאה ושלימות המדות בבטול המחשבה בכל התענוגות הגופיות ולהסיר התאוה למיני הכיבודים הסכלים יש הפרש בהם בין השלימים לזה על זה גדול מאד וכפי ההפרש היתרון בכל אחד משלשת אלה העניינים יהיו יתרונות מעלות הנביאים כלם וכבר ידעת כי כל כח גופיות תחלש ותכל ותשתבש לפעמים וזה הכח המחשבות היא מכחות הגוף בלי ספק על כן תמצא כי נבואת הנביאים תתבטל בעת הדאגה או הכעס ודומיהם כמו שאמרו אין הנבואה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ויעקב אבינו לא התנבא כל ימי אבלו כי כח המחשבית היותה עסוקה באבל יוסף וכי משה ע"ה לא היתה הנבוא' שורה עליו אחרי (1 נבואות המרגלים כמו שהיתה מקודם ועד אשר אבדו כל אנשי דור המדבר מפני אשר חרה לו על רוע דבתם ואף על פי שלא היה לו חלק לכח המחשבות אבל נאצל שפע השכל עליו מבלי אמצעותה כמו שזכרנו פעמים כי לא היה מתנבא בדמיונ' ומראות כשאר הנביא' ועוד יתבאר זה ואין זה כוונת הפרק וכן תמצא קצת הנביאים התנבאו ימים אחר כן הסתלקה הנבואה מהם וזה לא היה נוהג בעבור מקרה מתחדש וזה הוא הסבה הקרובה לדעתי בהסתלקות הנבואה בזמן הגלות בלי ספק כי (2 הוא עצבות או עצלות אשר ימצא אדם בעניניו וכל שכן בהיותו עבד נכבש למס עובד בידי עריצים סכלים אנשי בליעל אשר נכלל בהם חסרון המדע האמתי והשלמת התאוות הבהמיות ואין לאל יד ובזה בשרם כאשר אמר עמוס ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו (ח יב) ואמר מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה' (איכה ב ט) וזה אמת ועלתו מבוארת כי כל הנבואה תתבטל והוא יהיה הסבה לשוב הנבואה אלינו כקדמותה בימות המשיח עלה במהרה כמו שהבטיח.

פרק לח

אתה צריך לעורר שכלך לטבע המציאות בזה השפע האלוהי המגיע אלינו אשר בו נשכיל ויהיה יתרון לשכל קצתנו כי אפשר שיגיע ממנו לאיש אחד מעט ויהיה שיעור המעט המגיע לו כדי שיהיה בו שלם הוא לבדו ואיפשר שיהיה הדבר המגיע לאיש (1 שיעור יותר ממה שיהיה שלם ויוכל להשלים בו לזולתו כפי המנהג בכל

1 נבואת המרגלים הר"ש תלונת המרגלים בערבי נובה כיונת הערבית מורה על מקרה רעה ולפי זה מלת תלונה אינה מספקת עם הערבי וזה טעות גדול וכב"י הא"ה כתוב נבוה.

2 אשר ימצא אדם בעניניו וכל שכן בהיותו עבד וגו' הר"ש שיהיה לאדם בעניין מן העניינים ויותר רע מזה העתקה הנכונה לפי הערבי צ"ל היתכן שיהיה אדם נכנע ועצב באיזה מצב שיהיה יותר ממצב עבדות ושניהם טעו במלת אי בערבי וע"כ העתקתם אינו כהוגן.

הנמצאים אשר יש מהם מי שהשיגו מן השלימות כדי שיוכלו להנהיג בו לזולתם ויש מהם מי שישיג מהם כפי מה שינהיג בו לנפשו לא לזולתו כמו שבארנו.

ודע כי זה שפע השכל כשיפוץ על הכח המדברת ולא יפוץ ממנו דבר על הכח המחשבות או למיעוט השפע או לחסרון שיש בנפש המדברת מעיקר הבריאה כדי שלא תוכל לקבל שפע השכל הזאת היא כת החכמים אנשי העיון והמחקר ואם יהיה השפע ההוא מספיק לשני הכחות המדברת והמחשבות על תכלית שלימותם בבריאה זאת נקראת כת נביאים ואם השפע יפוץ על הכח המחשבות בלבד ויהיה קיצור כח המדבר או מעיקר הבריאה או למיעוט רגילות בחכמות אלה הם כת מנהיגי המדינות בעלי הנמוסים והמתנבאים מלבם והמנחשי' והקוסמי' ובעלי החכמו' האומניו' וכן היודעים לעשות נפלאות בתחבולות עמוקות ובמלאכות נעלמות אע"פ שהם בלתי חכמים הם מן הכת השלישית, ומכמה שאתה צריך להאמין כי קצת אנשי זאת הכת השלישית יתחדשו להם ציורים נפלאי' וחלומות ובעיתות כשיקיצו עד שיחשבו בנפשותם שהם נביאים ותיקר נפשם מאד בעיניהם בכמה שהשיגו מן התעתועים ההם ויחשבו שהשיגו חכמות ולא בלימוד ויביאו שבושים גדולים בחכמות העיון העצומות ויתערבו להם דברי האמת בדברי התעתועים כל זה מפני חוזק הנפש המחשבות וחולש הנפש המדברת וכי אין לה כח כל עיקר ר"ל אינה יוצאה אל הפעל [2] וידוע הוא כי כל מן משלשת המינין האלה יש יתרון גדול לזה על זה וכל מין משני המינים הראשוני' נחלק לשני חלקים כמו שבארנו כי השפע המגיע לכל חלק מהם יהיה או כפי שלימות שישלימוהו ולא יותר או כפי שיעדיף על שלימותו כדי שיוכל להשלים לזולתו.

והחלק הראשון הם החכמים ואיפשר שיהיה הכח הנאצל על אחד מהם בכחו המדברת כדי שיעירהו לבקש חכמה ולחבין ולדעת ולחכיר ולא יתעורר וללמד לזולתו ולא לחבר חבור ולא יתאוה אליו ואין לו יכולה עליו ואיפשר שיהיה מה שנאצל עליו כדי שיעירהו לחבר וללמד וכן הענין במין השני איפשר שיבאהו מכח הנבואה מה שישלם בו בלבד ואיפשר יבואהו מה שיחייב לו ללמד בני אדם ולהאציל עליהם משלמותו.

והנה נודע לך כי לולי זה השלימות הנוסף לא חוברו החכמות בספרים ולא הורו הנביאים לבני אדם לדעת האמת כי לא יחבר החכם דבר לנפשו ללמד בה מה שלמדה אבל טבע זה השכל כן הוא כי הוא יפוץ תמיד והוא מתפשט מן המקבל השפע ההוא אלא שישלימוהו וטבע זה הענין יחייב למי שישיג זה השיעור הנוסף מן השפע להורות בני אדם אם ישמעו ואם יחדלו ואפילו אם יזיק לנפשו כי כבר מצאנו כי יש נביאים אשר הזהירו בני אדם עד אשר נהרגו כי השפע האלהי היה מעורר אותם ולא יניחם לשקוט בשום פנים ואלו יעבר עליהם כל צער על כן תמצא כי ירמיהו ע"ה כשהשיגהו נזק הרשעים ההם הכופרים אשר היו בזמנו רצה שלא לכתוב נבואותיו ושלא יזהירם ולא יתנבא להם ולא היה יכול כאשר אמר ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בוער עצור בעצמותי נלאתי כלכל ולא אוכל (ירמי' כ ה) וזה הוא מה שאמר נביא אחר ה' אלהים דבר מי לא יגבא. (עמוס ג ח)

פרק לט

דע כי יש בכל אדם כח אמצה בהכרח ולולי זה לא תתעורר מחשבתו לדחות מה שיזיקהו וזה הכח בכחות הנפשיות הוא לדעתי כמו הכחות הדוחות שיש בכחות הטבעיות וזאת כח האמצה תשתנה בחוזק ובחולשת כאשר הכחות אשר תמצא בבני אדם מי שלא ישוב מפני כל ויש מי שינוס מן העכבר ותמצא איש אחר ישים נפשו בכפו לפני חיל גדול וילחם עמם ותמצא אחר שאם תגער בו אשה ירעדו כל איבריו

1 שיעור יותר וגו' הר"ש שיעור שישפע על שלימותו להשלים לזולתו הא' ה יותר נכונה.
2 וידוע הוא עד לזה אל זה העתקה זאת בטעות נדול.

ואין ספק שיש שם מזג מוכן בעיקר הבריא ויוסיף ויוציא מה שיש בכח אל הפעל, ולפי דעת אחרת וכן יחסר ויגרע במיעוט הפגיש ולפי זאת הדעת בשנות הילדות יתבאר לך בילדים חוזק אלה הכחות בהם או חולשתם וכן כח ההרגש בין רב למעט ובלבד בדברים אשר יש לאדם בהם עסק גדול ומחשבתו משוטטת בהם עד אשר תמצא בנפשך כי פלוני יאמר כך וכך או יפעל כך וכך בענין פלוני ויהיה הדבר כן ותמצא מבני אדם איש אשר כח מחשבתו ושיעורו חזק מאד ונכון עד אשר אם יחשוב בלבו כי יהיה דבר כמו שחשב כלו או מקצתו, והסבות בזה רבות מעניינים דבקים רבים מוקדמים ומאוחרים ונמצאים אבל אומר כי מכח זה ההרגש והשיעור יעבור הרעיון על הקדמות ההם כולם ויוליד מהם תולדות בזמן קצר עד אשר יחשבו כי זה היה בלא זמן ובכח הזה יזהירו קצת בני אדם ויתנבאו בחדוש עתידות גדולות ואי אפשר שלא יהיו אלה שתי הכחות הגדולות בנביאים חזקים מאד ז"ל כח האומין וכח השיעור וההרגש וכשיפוץ השכל עליהם יתרחקו שתי אלה הכחות מאד עד אשר יהיה תכלית למה שידעת כי איש אחד לבדו בא במטחו למלך גדול להוציא אומה מתחת ידו וסבלותו ולא פחד ולא חת מפני שנאמר לו כי אהי' עמך (שמות ג יב) וזה הענין מתחלף בהם כמו כן אבל צריך שיהיה על כל פנים כמו שנאמר לירמיה אל תירא מפניהם הכה נתתיך היום לעיר מבצר וגו' (א ח) ונאמר ביחזקאל אל תירא מפניהם ומדבריהם אל תחת (ב ו) וכן תמצא כי כלם ע"ה יש להם אומין לב ובחזק כח השיעור וההרגש אשר בם יגידו מה שעתיד להיות ברגע אחד וישתנה זה בהם כמו שידעת, ודע כי הנביאי' האמתיים יש להם השגות עיוניות אשר לא יוכל האדם בעיון פשוט להשיג הסבות אשר יתחייב מהם היודיע' ההוא ודמיון זה כי הם מודיעים בעניניי' אשר לא יוכל אדם בפשט מחשבתו ושיעורו הכולל להודיעם כי השפע ההוא בעצמו אשר נאצל עליו הכח המחשבו' עד אשר השלימה והשיגה מפעולתו מצד הרגשים הוא גם כן ישלים כח פעל המדבר עד אשר ימצא מפעלה דעת ענייניים אמתים ותשיג אל ההשגה הזאת כאלו השיגה אותם מהקדמות העיון זה הוא האמת אשר יאמין בו כל מודה על האמת לנפשו כי כל אלה הדברים יעירו קצתם לקצתם ויורו קצתם על קצתם וזה לא יתכן להיות אלא בכח המדברת כי אמתת זה השכל הפועל אינו אלא עליה והוא יוציאנה לפעל וכן הכח המדברת יגיע השפע אל המחשבו' אם כן איך יושג משלימות המחשבות זה השיעור והוא השגת מה שיגיע לה מן הרגשים ולא יגיע כזה למדברת והוא השגת מה שלא תשיגהו בהקדמות ותולדת מחשבה זה הוא אמתת ענין הנבואה והדעות ההם הוא מה אשר יתיחד בהם מדע הנבואה ואולם התניתי באמרי הנביאים האמתיים להמלט מכח המין השלישי אשר אין להם בחות מהנפש המדבר' ולא יודע אלא פשט הציורים העולי' על הלב ומחשבות רקות ואולי הדעות ההם אינם אלא דעות שחיו להם קודם זה ונשארו אותותם חקוקות במחשבותם על כל מה שיש בכחם המחשבות וכאשר בטלו מחשבו' רבות והשביתו אותם נשארו סימני הדעות ההם וגבוליהם ונראה להם כמו מקרה מתחדש הדבר בא מחוץ, ודמיונם אצלי כדמיון איש אשר יש עמו בביתו אלפי אלפים ויצאו כל מי שהיה בבית ההוא אלא איש אחד נשאר שם לבדו עם בעל הבית וחשב בעל הבית כי עתה נכנס עליו ולא כן הדבר אבל הוא מכלל מי שלא יצא זה מקום ממקומות ההטעאות המאבידות (1 וכמה אבדו בהם מן האנשים רודפי האמת ובעבור זה תמצא אנשים קיימו אמונתם בחלומות אשר יראו ויחשבו כי זה הנראה בחלום הוא דבר זולת הדעת אשר האמינו או אשר שמעו בעת היקיצה ועל כן צריך לבל נשית לב למי שלא נשלמה כחו המדברת ולא השיג לתכלית שלימות העיון כי זה הנמצא על שלימות העיון הוא אשר יתכן להשיג יחודי' אחרים משפע השכל האלוהי והוא הנביא באמת וכבר נאמר בביאור זה ובביא לבב חכמה (תהלי' צ יב) וזה ממה שתצטרך לדעת.

1 וכמה אבדו בהם מן האנשים רודפי האמת הר"ש וכמה מתו בו מן המחזיקים עצמם כחכמים הא"ח יותר נכונה לפי הערבי'.

פרק מ

אחרי אשר דברנו במהות הנבואה ואמתתה והודענו כי נבואת משה רבינו נבדלת מנבוא' זולתו נאמר כי מפני ההשגה ההיא לברה התחייבה ההסכמ' על תורתינו כי הסכמת משה רבינו לא היה כמוה לאחד מן הקדומים מאדם ולא בא אחריה לאחד מנביאינו וכן הוא בעיקר תורתינו כי לא יהיה תורה אחרת זולתה לעולם ועל כן לפי דעתנו לא היתה תורה אחרת ולא תהיה לבד מתורת משה רבינו ובביאור זה כפי מה שנאמר עליו בספר הנבואה ובא בקבל' כי כל מי שהיה קודם משה רבינו מהנביאי' כמו האבות ושם ועבר ונח ומתושלח וחנוך לא אמר אחד מהם לבני אדם ה' שלחני עליכם לומר לכם כך וכך ויזהירכם מעשות כך ויצוה לעשות כך זה הדבר לא בא בתורה ולא בקבלה אמתית אבל אלה האנשים היתה הנבוא' שורה עליהם מהבור' כמו שבארנו ומי שנאצל עליו שפע רב כמו אברה' ואסף המון בני אדם ויקראם להורותם אל האמת אשר השיג כמו שהיה אברהם מלמד להם ובניו ומבאר להם בראיות העיון כי יש לזה העולם אלוה אחד והוא בורא כל זולתו וכי אין צריך לשית לב לאלה התמונות והצלמים ולא לדבר מן הנמצאים ויזהיר בני אדם על זה במשך לבותם במענה רך ובגמילות חסדים לא שיאמר כי האל שלחני אליכם וצוני להזהירכם אפילו כשנצטוה בברית מילה הוא ובניו וכל אנשי ביתו מל אותם ולא קראם על צד הנבואה הלא תראה הכתוב אומר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו' (בראשי' יח יט) והנה נודע כי על דרך מצוה ותורה הוא עושה כל מעשיו וכן יצחק ויעקב ולוי וקהת ועמרם על זאת הדרך היו קוראים לבני אדם וכן התנצא רוב החזו"ל אומרים במי שהיה קודם לו מן הנביאים בית דינו של עבר ובית דינו של מתושלח מדרשו של מתושלח כלם עליהם השלום היו מודיעים ומזהירים בני אדם מדרך לימודם ודרישתם לא שיאמרו ויאמר ה' אלי דבר אל פלוני כן היה המנהג קודם משה רבינו אבל משה כבר ידעת מה שנאמר לו וכה שאמרו לו כל העם היום הזה ראינו כי ידבר אלהים (דברי' ה כא) אך כל נביא אשר בא אחרי משה רבינו ידעת ענייניהם כלם וכי היו מוכיחים לבני אדם וקוראים לדת משה ויבטיחו כל הרודף אחריה והולך בדרכיה ויפחידו כל העובר עליה וכן נאמין כי כן יהיה הדבר לעולם כמו שאמר לא בשמים היא לאמר וגו' (שם ל יב) לנו ולבנינו עד עולם (שם) וכן יתכן להיות כי הדבר השלם עד תכלית מה שיתכן במינו ולא יתכן להמציא זולתו במינו אלא חסר כנגד השלימות ההוא או ביותר מן הראוי או בפחות מן הראוי כן הדבר בזאת התורה כאשר הודיע כי היא ישרה כמו שאמר חקים ומשפטים צדיקים (שם ה) ודע כי פירוש צדיקים ישרים כי היא עבודה שאין בה יגיעה ולא יציאה מקו הישר אבל כלם מנהגות כסדר ואין בהם קיצור אשר יחייב התאוה והתענוג כמו שיחסר שלימות האדם במדותיו ועיונו כאשר ניכר האומות הסכלות וכשנדבר בזה הספר במעמי המצות יתבאר לך המישור אשר בהם והחכמה כפי מה שראוי ועל כן נאמר תורת ה' תמימה (תהלי' יט ח) אבל מי שיאמר כי עבודתה כבדה וקשת ויש בה יגיעה רבה הכל טעות למי שיתבונן, ועוד אבאר כי הם קלים באמת אצל השלמים ועל כן אמר מה ה' אלהיך שואל מעמך (דברי' י יב) ואמר המדבר הייתי לישראל (ירמי' יא א) אבל כל זה לא נאמר אלא לחסידים אך אנשי הרשע והעשק והנזק תדע כי הרעה חולה הבאה עליהם הוא כשישימו עליהם שופטים ושוטרים למנוע אותם מעשות הנזק וכן בעלי התאו' הנבלי' הרע הבא עליהם הוא כשימנעו אותם מן התפך בזנות או כשיענשו אותם על מעשיהם וכן כל גרוע וחסר לב יראה כי מניעת הנזק אשר הוא בוחר כפי נבלות מדותיו היא יגיעה רבה ואין לשקול קלות המצות או כבדות כנגד תאות הרשעים הנבלים גרועי המדות אך צריך לשקול ולבחון השלימות בשלם מבני אדם אשר כוונת התורה הזאת להיות כל אדם כמו ההוא וזאת התורה בלבד היא אשר נקראת 'תורת ה' אבל זולתם ממנהגי המדינו' כניסומוסי יון והעתועי אומות כשרים וזולתם הכל מעשי אנשים מנהיגים ומיסרים לא נביאים כמו שזכרנו.

פרק מא

הנה התבאר בתכלית הביאור כי טבע האדם הוא על מנהג המדינה כי טבעו גורם שיהיה מתחבר עם בני אדם לצרכי ענייניו ואינו כשאר בעלי חיים שאין החבור מכלל צרכיו המוכרחים ובעבור ההרכבה בזה המין כי הוא מורכב אחרון כמו שידעת היה רוב ההפרש אשר בין אישיו עד אשר לא תמצא שני אנשים נסכמים במין ממיני המדות בשום פנים אלא כשתמצא צורתם הגלויה מסכמת וטעם זה שינוי המזג ועל כן נשתנו המקריים הנמשכים אחרי הצורה כי לכל צורה טבעית יש דברים מיוחדים דבקים בה זולתי המקרים הדבקים בחומרן ולא ימצאו כמו כן השנוי הגדול אשר בכל איש באחד ממיני בעלי חיים שאינם מדברי׳ אבל השנוי בין אישי כל מין קרוב זה לזה לבד מהאדם כי תמצא שנים מבני אדם באלו הם משני מינים בכל מדה עד אשר אכזריות איש אחד יגיעהו לשחוט אחד מבניו בשעת כעסו ואחר יפחיד מהרוג יתוש או אחר מהרמשים יתחלש נפשו מעשות זה וכן ברוב המקרים ומפני שהיה בטבע האדם בהכרח צורך החבור לא היה איפשר בשום פנים שישלם חבורם והסכמתם מבלי מנהיג אשר יסדר פעולותיהם וישלים החסרון ויקצר הנוסף ויחק פעלים ומדות אשר יפעלו אותם הכל על דרך אחת תמיד עד אשר יתעלם השנוי הטבעי ברוב התקון העשוי ויהיו אז מסודרים ענייני הכל ועל כן אומר כי התורה אע״פ שאינה טבעיית היא נכללת בכלל חוקי הטבע והיה מהכמת הבורא כדי לקיים זה המין במה שרצה מציאותו כי נתן בטבעו שיהיה לאישיו כח הנהגה מהם מי שיהיה הוא בנפשו השלוח מהבורא מההנהגה ההיא והוא הנביא אשר הוא מיסד הנימוסים והחקים ויש מהם מי שיהיה לו יכולת לכוף בני אדם על מה שיצוה הנביא וללכת אחר דרכיו להוציאם אל הפועל והוא המלך המאמין בנימוס ההוא והאומר כי הוא נביא המאמין בדת הנביא כולה או קצתה יהיה מאמין בקצתם ומניח קצתם או מפני שיהיה זה נקל עליו או להראות כי זה הדבר בא אליו בנבואה ואינו נמשך בהם אחר זולתו על דרך קנא כי מי שיכשר בעיניו שום שלימות ויערב ויאהבנו הוא רוצה שיחשבו עליו בני אדם שיש בו השלימות ההוא ואע״פ שהוא יודע כי אין לו שלימות כמו שתראה רבים מהפארים שהם מחברים שורים ויתנחלו שירי זולתם וכן עשו בקצת חבורי אנשי החכמ׳ ובפרטי חכמות רבות כשיזדמנו ליד איש מקנא ויראה דבר אשר הדשהו מלבו איש אחר זולתו ויאמר כי הוא הדשהו כן אירע בזה שלימות הנבואה כי נמצא אנשים התפארו שהם נביאים ואמרו שלא דבר הבורא לעולם קודם זה כמו צדקיה בן כנענה ונמצא אנשים שאומרים שהם נביאים ויאמרו דברים שאמר הבורא ר״ל שבאו בנבואה אצל זולתם כמו חנניה בן עזור והתנחלו אותם והתיפו בהם ודעת כל זה מבואר מאד ואני אבאר לך שלא ישתבש עליך דבר ויהיה לך הפרש אשר תכיר בו בין הנהגות הנימוסים העשוים ובין הנהגות מי שיחזיק בדבר מדברי הנביאים ויתנחל אותם אולם הנימוסים אשר הודיעו עושיהם כי הם נימוסים אשר עשו אותם מלבם אין צריך ראיה בזה עם הודאת בעל דין אין צריך לעד אבל ארצה להודיעך ההנהגו׳ שאמרו בהם כי הם נבואו׳ אמתיות ר״ל אלוהיות ומהם על דרך נימוסים ומהם לקוחות מזולתו וכשנמצ׳ מהם מה שתכליתם וכל כוונת מנהיגם אשר סדר פעולתם תקון המדינה וענייניה ולהשביח החמס והגזל ממנה שלא יהיה בה השתדלות לדבר מדברי העיון ולא נשית לב להשלמות ההכ המדברת ולא אל האמיונות אם הם אמתיות או ספקות אבל כל הכוונה הוא לסדר ענייני האדם קצתם עם קצתם באי זה צד שיהיה וישישגו שום הצלחה בעצת המנהיג ההוא אם יהיה כן תדע כי התורה ההיא נימוסית והמיסדת אותה היא מכת המין השלישי ר״ל מן השלמים בכח המחשבות בלבד וכשתמצא תורה ותראה כל הנהגותיה ראה מה שנקדם מתקון ענייני הגוף ותקון האמונה ואם כוונת האמונות הבורא יתבר׳ תחלה והמלאכים ואם תשים מאודה ללמוד בני אדם ולהבינם ולהעיר לבם עד אשר יהיה נודע לכל המציאות על צורת האמת אז תדע כי זאת ההנהגה היא מהבורא ית׳ וכי התורה ההיא אלוהית ונשאר לך לדעת

אם האומר הדברים ההם הוא התמים שדבר אליו הבורא או הוא איש [1] מתנחל הדברים ההם ודרך בחינתו הוא להתבונן שלימות האיש ההוא ולדקדק על פעליו ולהתבונן על כל מנהגיו וחסימנין הגדולים הנראים עליו בהרחיקו התענוגות הגופיות ושלא ישית לבו אליהם כי זאת היא ראשית מעלות אנשי האמונה והחכמה כל שכן הנביאים ובלבד האבר אשר הוא חרפה עלינו על פי מה שזכר ארסטו' וכל שכן טיונף המשגל ועל כן גלה בה הבורא חרפת כל מתנחלי הנבואה למען יתבאר האמת אל המאמינים לבל יתעו וישיבו זולתם, הלא תראה כי צדקיה בן מעשיה ואחאב בן קוליה איך התנחלו הנבואה ונמשכו אחריהם בני אדם והתנבאו בנבואה אשר באה לזולתם ורוב ההפקר אשר עשו ונבלות תענוג המשגל אשר נאפו נשי רעיהם עד אשר גילה אותם האל כאשר גלה זולתם וישרפם מלך בבל כמו שביאר ירמיהו באמרו נאפו את נשי רעיהם והבין זאת הכוונה.

פרק מב

איני צריך לבאר מה הוא ענין החלום אבל המראה כמו שאמר במראה אליו אתודע (במדבר יב ו) והיא הנקראת מראה הנבוא' והיא יד ה' והיא המחזה והיא מעמד נורא ואיום אשר יארע לנביא בהקיצו כמו שהתבאר בדניאל ובראה את המראה הגדול הזה ולא נשאר בי כח (י ח) ואמר ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה (שם) אבל דבור המלאך עמו כשהקים אותו הכל היה במראה הנבואה ובמעמד הזה יתבטלו הרגשים מעשות פעולתם וירד שפע הנבואה על הכח המדברת ונאצל ממנה על המחשבית עד שתשלם ותפעל פעולותיה והתחלת הנבואה תהיה במראה אחר כן תגדל האימה והחרדה שהיא נמשכת אחרי שלימות פעל הכח המחשבות ואז תבא הנבואה כאשר באה לאברהם כי בתחלת הנבואה היה דבר ה' אל אברם במחזה וסופו ותרדמ' נפלה על אברם ואחר כן ויאמר לאברם, ודע כי כל מה שנזכר מהנביאים כי התנבא יש מהם מיוחס לדבור מלאך ויש מהם מיוחס לדבור האל ואע"פ שהכל על ידי מלאך בלי ספק כי כבר אמרו חז"ל ויאמר ה' לה על ידי מלאך, ודע כי כל מה שנאמר בו בכתוב כי דבר עמו מלאך או בא אליו דבור מהבורא לא יהיה בשום פנים אלא בחלום או במראה הנבואה ומצאנו כי הדבור המגיע אל הנביאים כפי מה שנזכר בדברי הנבואה נחלק לארבעה חלקים.

הדרך הראשון שיאמר הנביא כי זה הדבור בא אליו ממלאך בחלום או במראה.

והדרך השני שיספר דברי המלאך בלבד ולא יאמר כי בחלום היה או במראה מפני שהוא סומך על הידוע כי אין נבואה אלא על אחד משני ענינים שנאמר במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו (במדבר יב ו).

הדרך השלישי שלא יזכר מלאך כלל אבל יאמר כי הבורא אמר לו כך ולא יאמר שהיה במראה או בחלום.

והדרך הרביעי שיאמר הנביא במאמר מוחלט כי הבורא דבר עמו או אמר לי עשה כך או אמור כך מבלי שיודיע זכרון מלאך או חלום להשענו על מה שנודע שאין נבואה באה אלא בחלום או במראה ועל ידי מלאך אך מי שבא לו על הדרך הראשון הוא מה שנאמר ויאמר אליו מלאך האלהי' בחלום יעקב (בראשי' לא יא) ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל (שם לה א) ויאמר לו אלהים שמך יעקב (שם י) ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים (שם כב טו) ויאמר אלהים לנח (שם ו יג) ומה שבא על הדרך השלישי הוא כמו שנאמר היה דבר ה' אל אברם במחזה (שם טו א) ומה שנאמר על דרך הרביעי הוא כמו שנאמר ויאמר ה' אל אברם (שם יב א) ויאמר ה' אל יעקב שוב (שם לא ג) ויאמר ה' אל יהושע (נ ז) ויאמר ה' אל גדעון (שופטי' ו ב) וכן דברו רובם ויאמר ה' אלי (ישעי' ח א) ויהי דבר ה' אלי, ודבר ה' היה (יחזקא' כד א) תחלת דבר ה' בהושע (א ב) היתה עלי יד ה' (יחזקא' לז א) וזה רב מאד וכל מה שיבא

[1] מתנחל מלשון נחלה עשה לו לנחלה דבר שאינו שלו וזה דרך ערבי מתנחלי הר"ש וגנבם.

על אחד מאלה ארבעה דרכים היא נבואה ובעליה האומר אותה נקרא נביא, אך מה שנאמר ויבא אלהים לפלוני בחלום הלילה איננה נבואה כלל ואין האיש ההוא נביא אלא כי באה לו הזהר' מהבור' והודיע כי ההזהר' היתה בחלום כי כמו שיסבב האל תנועת זה האיש להצלת איש אחר או למיתת אחר כן סבת חרוש ענייניים אשר רצה הבורא להדשם במראה החלום כי אין ספק כי לבן הארמי היה רשע גמור עובד ע"ז ואבימלך אע"פ שהיה ראש טוב בעמו כבר אמר אברהם אבינו על אנשי ארצו וממלכתו אין יראת אלהים במקום הזה (בראשי' כ' י"א) ונאמר בכל אחד מהם ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה (שם ג' לא כד), והבין היתרון אשר בין בחלום הלילה ובין מראות הלילה, כי ביעקב נאמר ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה (שם מו ב) ובלבן ואבימלך בחלום הלילה ועל כן פירש אנקלוס ואמר מן קדם ה' ולא אמר ואתגלי ואפשר שנאמר בכתוב ויאמר ה' לפלוני ולא ידבר עם פלוני ולא באה נבואה אליו מעול' אלא נאמר לו על ידי נביא כמו ותלך לדרש את ה' (שם לה כב) ואמר בביאור ותלך לדרש בבית מדרשו של עבר והוא השוב לה ונאמר עליו ויאמר ה' לה (שם) ואף על פי שכבר נאמר במקום אחר ויאמר ה' לה על ידי מלאך ויהיה פירוש זה כי עבר הוא המלא' כי הנביא נקרא מלאך כמו שנבאר או יהיה רמז למלאך שבא אל עבר בואת הנבואה או יהיה זה להודיע כי בכל מקום אשר ימצא דבור מיוחס לבורא במראה מוחלט הוא על ידי מלאך כשאר הנביאים.

פרק מג

כבר בארנו כי בכל מקום אשר נזכר בו ראיות מלאך או דבורו אינו אלא מראה הנבואה או חלום בין שיודע מן הכתוב הדבר ההוא בין שלא יודע כמו שהוקדם והבין זה מאד ואין הפרש בין שיאמר בתחלה כי הוא ראה המלאך או שיהיה פשט המאמר תחלה כי הוא חשבהו איש ובאחרונה נודע לו שהוא מלאך ומעת אשר תמצא הענין כי זה אשר ראה ודבר עמו היה מלאך תדע ותאמין כי מראשית הענין היה נבואה או חלום של נבואה כי במראה הנבואה או בחלום של נבואה יראה הנביא לבורא וידבר עמו כמו שנבאר ואיפשר שיראה מלאך שידבר בו או ישמע קול מדבר ואחר כן יתבאר לו שהמדבר מלאך וכדומה לזאת הנבואה יאמר שיראה אדם מדבר או עושה ואחר כן ידע שהוא מלאך ואל זה העיקר הגדול היתה כוונת אחד מן החכמים וגדול מגדוליהם והוא ר' חייא הגדול בכוה שאמר בתורה ויראֵ אליו ה' באלוני ממרא (שם יח א) כי כשהזכיר ענין כללי והוא שהבור' נגלה עליו החל לבאר איך היה הענין גלוי השכינה ואמר כי ראה מתחלה שלשה אנשי' ויריץ לקראתם ודברו עמו והשיב להם ואמר זה האיש אשר סבר הסבירא הזאת כי כאמר אברהם ויאמר ה' על נא תעבר מעל עבדך (שם ג) כי ספור מה שאמר במראה הנבואה לאחד מהם או לגדול שבהם אמרו והבין זה הענין כי הוא סיד מן הסודות וכן אומר בענין יעקב באמרו ויאבק איש עמו (שם לב כה) כי זה במראה הנבוא' כשהתבא' באחרונ' שהוא מלאך והוא כמו ענין אברה' אשר הקדים דברי' כללים לבאר איך היה וכן ביעקב אמר ויפגעו בו מלאכי אלהים (שם ב) אחר כן אמר איך היה הענין מתחלה עד אשר פגעו בו ואמר כי שלח מלאכים ועשה כך ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו (שם) ואלה הם מלאכי אלהים הנאמר עליהם תחלה ויפגעו בו מלאכי אלהים וזה הדבור ואשר האבק עמו הכל היה במראה הנבואה וכן ענין כל דבר בלעם ודברי האתון (במדב' כב כה) הכל היה במראה הנבואה כי כבר נודע בסוף כי דבר המלאך עמו וכן אומר בענין יהושע וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו (ה ג) כי במראה נבואה היה כאשר אמר בסוף הענין אני שר צבא ה' (שם יד ו) אבל מה שאמר ויעל מלאך ה' מן הגלגל (שופטי' בא) ויהיה כדבר מלאך ה' את הדברים האלה אל כל ישראל אמרו חכמים כי זה המלאך היה פינחס שבשעה שהשכינה שורה עליו דומה למלאך ה' והנה בארנו כי שם מלאך משתתף ובי הנביא נקרא מלאך כאשר בא בכתוב וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים (במדב' כ טז)

וכן ויאמר חגי מלאך ה' במלאכות ה' (א יג) ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים (ד"ה ב לו טז) ואמר דניאל והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מועף ביעף נוגע אלי בעת מנחת ערב (דניאל ט כא) הכל היה במראה הנבואה, אל יעלה בלבך כי יש שם ראיית מלאך או שמיעת דברי מלאך אלא במראה נבואה או בחלום של נבואה כמו שהתיסר במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו (במדב' יב ו) וממה שזכרתי תוכל לסבר מה שלא זכרתי.

וממה שהקדמנו בענין צרך הזמון לנבוא' וממה שזכרנו משיתוף של מלאך תדע שהגר המצרית אינה נביאה ולא מנוח ואשתו נביאים אבל זה הדבר אשר שמעוהו או נכנם ברעיוניהם היא בת קול אשר יזכרו החכמי' תמיד והוא ענין מה שיקרה לאיש שאינו מזומן לנבואה אבל יטעה בזה שתוף השם והוא העיקר אשר ידחה רוב הספקות אשר בתורה והתבונן מה שאמר וימצאה מלאך ה' על עין המים (בראשי' טז ז) כמו שנאמר ביוסף וימצאהו איש והנה תועה בשדה (שם לז טו) ואמרו במדרשות כלם שהיה מלאך.

פרק מד

כבר בארנו בספרנו כי הנביאים יתנבאו בדרך משל כי יראה דבר על דרך משל ויפרשו לו ענין המשל במראה הנבואה עצמו כמו שיראה אדם חלום ויחשוב בחלום ההוא כאלו הקיץ וספר החלום לזולתו ונפתר לו עניינו והכל היה בחלום וזה הוא חלום שנפתר בתוך חלום, ויש מן החלומות מה שיודע סודם אחרי אשר יקיץ החולם וכן משלי הנבואה איפשר שיפרשו עניניהם במראה הנבואה כאשר התבאר בענין זכריה באמרו אחרי אשר זכר משליו וישב המלאך הדובר בי ויעירני כאיש אשר יעור משנתו ויאמר אלי מה אתה רואה (ד א) ואחרי כן פירש לו המשל וכאשר התבאר בדניאל חלם חזה וחזוי ראשיה על משכבה (ז א) אחר כן פירש המשלים כלם אחר זכר דאגתו כשלא ידע פירושם ופתרונם עד אשר שאל המלאך והודיעהו פירושו במראה החזא בעצמו והוא מה שאמר קרבית על חד מן קאמיא ויציבא אבעיא מיניה על דנא ואמר לי ופשר מלייא יהודעונני (שם טז) וקרא שם הענין ההוא חזון אחרי אשר זכר כי חלום חזה כשיפרשהו לו המלאך כמו שזכר בחלום של נבואה והוא מה שאמר אחר כן חזון נראה אלי אני דניאל (שם ח א) אחרי הנראה אלי בתחלה והנה באר כי החזון גזור מן חזה ומרא' גזור מן ראה ושניהם ענין אחד ואין הפרש בין אמרך במראה או במחזה או בחזון ואין שם דרך שלישי כי אם שני הדרכים שדברה בהם התורה במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו (במדב' יב ו) אבל יש לנבואה מעלות כמו שיתבאר וכן יש ממשלי הנבואה משלים רבים אשר לא פרש עניינם במראה הנבואה אלא בהקיץ יודיעהו מה היתה הכוונ' כמו המקלות שראה זכריה בדרכי הנבואה, ודע כי כמו שיראו הנביאי' דברים והם משלים כמו נרות זכריה (ד ב) והסוסים וההרים (שם ד א ו) ומגלת יחזקאל (שם ב ט) וחומות אנך שראה עמוס (ז ז) והחיות שראה דניאל (ו ח) וסיר נפוח שראה ירמיה (א יג) והדומה לאלו המשלים אשר הכוונה בהם דמיון עניינים כן יראו דבריהם החפץ בהם מה שיורה עליו שם הדבר ההוא הנראה מצד גזרות השם או שתוף השם וכאלו פעל הכה המחשבות הוא גלוי דבר שיש בו שם משתתף ויקחו ראיה מאחד עניניו על ענין אחר וזה כמו כן ממיני המשלי' במאמר ירמיה מקל שקד אני רואה (א יא) ואמר כי שוקד אני על דברי לעשותו לא מענין המקל אלא מענין השקדים וכן ראה עמוס כלוב קיץ (ח ב) כדי לקחת ממנו ראיה על השלמת זמן ואמרו בא הקץ.

ויותר מופלא מזה שיהיה רמז בשם ואותות השם התוא הם אותות לשם אחר בשינוי סדרם ואע"פ שלא נגזר השם האחד מן השני ואין ביניהם ענין שיתוף בשום פנים כמו שתמצא במשלי זכריה בקחתו שני מקלות לרעות הצאן במראה הנבואה וקרא שם האחד נעם והאחד חובלים והיתה כוונת זה המשל כי האומה בתחלת עניינה היתה בנעם ה' והבורא היה המנהיג אותה והמסדר עניינה והיתה שמחה בעבודת האל מאושרת בה והאל רוצה בעבודתה ואוהב אותה כמו שאמר את ה' האמרת היום

(דברי' כד יז) והיה מנחיגם אז ומורה אותם משה האיש ומי שלאחריו מן הנביאים אחר כן השתנו ענייניה למאוס בעבודת הבורא ומאס אותם והיה המנהיג אותם הובלים כמו ירבעם ומנשה וזה לפי גזרת השם גזור מהחבלים כרמים (שה"ש ב טו) אחר כן הביא ראיה ממלת הובלים על כי בחלו בתורת האלוקי הבורא מאס אותם וזה הענין לא נגזר מן חובלים אלא בחלוף החי"ת והבי"ת והלמ"ד ואמר בענין המיאוס ותקצר נפשי בהם וגם נפשי בחלה בי (זכרי' יא ח) והפך אותיות הבל ועשה ממנו בהל ובאו לפי הדרך הזאת דברים נפלאים מאד והם הסודות גם כן באמרו ובמרכבה נחשת קלל, ועגל, ורגל, והשמל (יחזקא' א ז) ובמקומות זולתי אלה כשתחקור עליהם בכל מקום יתבארו לך מכח המאמר הזה אשר הערותיך.

פרק מה

דע כי הנבואה תהיה במראה או בחלום כאשר בארנו ולא נוסיף להשיבו אבל נאמר עתה כי כשיתנבא הנביא איפשר שיראה ישמע הנביא במראה הנבואה יחשוב כאלו הוא שאון גדול כאד כמו שיחלום אדם שהוא שומע רעמים הזקים או אבני אלגביש ואיפשר שישמע הדבר ההוא אשר במראה הנבואה כאשר ישמע הדברים המורגלים הידועים עד אשר לא יכחיש מהם דבר ויתבאר לך זה מענין שמואל הנביא כי כשקראהו הבורא בדרך הנבואה חשב כי עלי הכהן קראהו פעם אחר פעם שלש פעמים אחר כן באר הכתוב הטעם בזה ואמר כי אשר לו זה ולחשוב כי עלי היה הקורא מפני שלא היה מנהג לנביאים לדבר להם על המנהג הזה ולא נודע זה הסוד ואמר בטעם זה ושמואל בטרם ידע את ה' (שמואל א ג) ר"ל כי לא קדמה לו נבואה ולא ידע שהמתנבא כן הוא דבר ה' עמו ומה שאמר בטרם ידע את ה' ר"ל כי המתנבא נאמר בו במראה אליו אתודע (במדב' יב ו) ויהיה פירוש הפסוק ענייני כן תהיה הנבואה.

פרק מו

אחרי אשר הקדמנו לפרש אמתת הנבואה כפי מה שיחייב העיון עם מה שנתבאר בתורתנו נצטרך לזכור לך מעלות הנבואה לפי שני אלה העיקרים ואלה הנקראים מעלות הנבואה.

דע כי כל מי שהוא ראוי אל מעלה מהם אינו נביא אבל המעלה הראשונה והשניה הם מעלות הנבואה ואינו נמנע מי שהגיע למעלה מהם נביא מכלל הנביאים אשר הקדמנו הדבור בהם ואע"פ שנקרא שמו שום פעם נביא כי זה הוא על דרך כלל מפני שחוא קרוב לנביאים מאד ואל ישיאך באלה המעלות מפני שתמצא בספרי הנבואה כי נביא אחד תבא אליו הנבואה על ענין אחד מאלה המעלות ואיפשר שיודע הנביא ההוא בעצמו כי באתהו הנבוא' בענין מעלה אחרת כי אלה המעלות אשר אזכרם לך איפשר שתהיה נבואת הנביא ההוא בעצמו באה

אליו מקצת הנבואה כפי ענין אחד ממנה ובאתהו נבואה אחרת בעת אחרת לפי מעלה פחות ממעלות הנבואה הראשונ' כי כאשר הנביא לא יתנבא לפעמים ותפסק הנבואה לפעמים כן יתנבא פעם אחת בצורת מעלה עליונה אחר כן יתנבא פעם אחרת במעלה פחות ממנה ואיפשר שלא ישיג במעלה ההיא הנכבדת אלא פעם אחת בכל שנותיו ואחר כן ימנעו אותה ממנו ואיפשר שישאר על מעלה פחות ממנה עד אשר תפסיק נבואתו בעבור כי אי איפשר שלא תפסיק מכל נביא קודם מותו או בקרוב או ברחוק כמו שיתבאר בירמיה באמרו לכלות דבר ה' מפי ירמיהו (עזרא א א) וכמו שיתבאר בדוד ואלה דברי דוד האחרונים (שמ"א כג א) והוא הסברה בכל, ואחר אשר הקדמתי זאת ההקדמה אחל לזכור המעלות אשר רמזתי עליהם.

המעלה הראשונה הוא ראשית מעלות הנבואה כגון שיהיה לאיש עזר וסיוע אלהי יניעהו ויזרזהו למעשה ישר כגון להציל עדת חסידים מידי עדת רשעים או להציל לאיש חסיד נכבד או להביא טובה על אנשים רבים וימצא בנפשו מעורר על זה וכזרז לזה המעשה ונקרא רוח ה' ומי שיבא לו זה הענין נאמר בו צלחה עליו רוח ה' (שופטי"ד) או לבשה אותו רוח ה' (שופ' לד) נחה עליו רוח ה'. (ישעיה יא ב) או היה עמו ה' (שופטים ב יח) וכדומה לזה וזאת היתה מעלת שופטי ישראל כלם אשר נאמר בהם על דרך כלל כי הקים ה' להם שופטים והיה ה' עם השופט והושיעם מיד אויביהם (שם ב יח) וזאת היתה מעלת שרי ישראל החסידים כלם והתבאר זה בייחוד בקצת ענייני השופטים והמלכים כמו ותהי על יפתח רוח ה' (שם יא כט) ואמר בשמשון ותצלח עליו יד ה' (שם יד יט) ואמר ותצלח רוח אלהים על שאול בשמעו את הדברים האלה (שמות א א ו) וכן אמר בעמשי כשבא להושיע את דוד ורוח לבשה את עמשי (ד"ה א יב יח) ודע כי רמז זאת הכח לא נבדלה ממשה רבינו מעת שהגיע לזמן הבחורים ועל כן התעורר להרוג המצרי ולאמר לרשע למה תכה רעך וטרוב זה הכח אשר היה בו אפילו בשעת פחדו וברחו בהגיעו למדין והוא יחיד וחרד כשראה קצת חמס לא יכול לסבול אותו ושלא להסירו כמו שאמר ויקם משה ויושיען (שמות ב יז) וכן היתה עם דוד זה הכח מעת אשר נמשח בשמן המשחה כמו שבא בכתוב ותצלח רוח ה' על דוד (שמואל א טז יג) מהיום ההוא ומעלה ועל כן אמץ לבו להרוג הארי והדוב והפלשתי וזאת הכח הנקרא רוח ה' לא העירה אחד מאלה לדבר בדברי הנבואה אבל תכלית זה הכח לעורר זה הנעזר לשום פעל ולא לאי זה פעל שיזדמן אלא להושיע עשוק ורצוץ או איש נכבד או קהל שיהיה גורם זה וכאשר כל מי שיראה חלום אמתי אינו נביא כן כל מי שיהיה לו זה הסיוע לשום דבר אי זה דבר שיזדמן כגון קנין ממון או השגת ענין שהוא צריך אליו יאמרו עליו כי היתה עמו רוח ה' וכי הוא פעל מה שפעל ברוח הקדש זה כמו שיעשה טובה אשר יש לה מעלה גדולה או מה שיביא לזה כמו הצלחת יוסף בבית המצרי אשר היתה סיבה בתחלה לעניניו' גדולי' אשר תתחדשו אחר כן כמו שנזדע.

המעלה השנית הוא שימצא האדם דבר שנכנס בלבו וכח אחרת מלבד כחו הטבעי' ירדה עליו ותעירהו לדבר וידבר בחכמות או בדברי תוכחו' מועילות או בענייני אלוהי' וכל זה יהיה בהקיץ והשתמשות הרגשים על מנהגם וזה אשר נאמר בו כי הוא מדבר ברוח הקדש בזאת הרוח ובדומה אליה חבר דוד תהלים וחבר שלמה משלי וקהלת ושיר השירים ושאר הכתובים ברוח הקדש בזאת חבר הכל ועל כן נקראו כתובים ר"ל שהם כתובים ברוח הקדש ובביאור אמרו מגלת אסתר ברוח הקדש נאמרה ועל רוח הקדש כמו זאת אמר דוד רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני (שמואל ב כג ב) כלומר העירני לדבר בדברים האלה ומזאת הכת היו שבעי' זקנים אשר נאמר בהם ויחי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו (במדב' יא כה) וכן אלדד ומידד וכן כל כהן גדול חנשאל באורי' ותומים היה מן הכת הזאת כמו שזכרו שכינה שורה עליו ומדבר ברוח הקדש וכן יהזקאל והוא שנאמר עליו בדברי הימים היתה עלי רוח ה' בתוך העם ויאמר הקשיבו כל יהודה וירושלים כה אמר ה' לכם (ב כ יד) וכן זכריה בן יהוידע הכהן מזאת הכת כי נאמר בו ורוח אלהים לבשה את זכריתו בן יהוידע הכהן ויעמד מעל לעם ויאמר להם כה אמר ה' אלהים (כד כ) ודע כי בלעם

מזאת הכת היה בהיות צדיק וענין וישם ה' דבר בפי בלעם (במדבר כג ה) כאלו אמר כי ברוח ה' יבר ומהענין הזה מה שאמר על עצמו גאם שומע אמרי אל (שם כד ד).

וממה שתצטרך להעיר לבך אליו כי דוד ודניאל מן הכת הזאת ואינו מכת ישעיהו וירמיהו ונתן הנביא' ואחיה השילוני ודומיהם כי דוד ושלמה ודניאל לא אמרו מה שאמרו אלא ברוח הקדש וממה שאמר דוד אמר אלהי ישראל לי דיבר צור ישראל (שמואל ב כג ג) ר"ל הבטיחו על ידי נביא כמו ויאמר ה' לה (בראשי' כה כג) וכמו ויאמר ה' לשלמה יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי (מלאכי' א יא יא) וזה היה על ידי נביא אחיה השילוני וכן אמר בשלמה בגבעון ואין זו נבואה ברורה ולא כמו היה דבר ה' אל אברם במחזה (בראשי' טו א) ולא כמו ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה (שמ מו ב) כי כל אחד מאלה אע"פ שבאה לו הנבוא' בחלום יש לך לדעת כי הנבוא' החיא תודיעהו שהיא נבואה וכי באה אליו מהבור' ובסוף ענין שלמה זה אמר בו וייקץ שלמה והנה חלום(מלאי' א ג טו)וכן בענין השני אמר וירא ה' אל שלמ' שנית(שם ט ב) באשר נראה אליו בגבעון וזאת המעלה פחותה מן חמעלה שנאמר בה בחלום אדבר בו (במדבר יב ו) כי המתנבא בחלום לא יקרא שמו חלום בשום פנים אחרי אשר הגיע הנבואה אליו בחלום אבל אמרו באמת שהענין ההוא נבואה כמו ועקב אבינו כי כשהקיץ מחלום הנבואה אמר אכן יש ה' במקום הזה (בראשי' כח טז) ואמר אל שדי נראה אלי בלוז (שם מח ג) אבל בשלמה אמר ויקץ שלמה והנה חלום ועל כן העירותיך כי זה הענין מהנבוא' אשר בא לשלמה ולדניאל ואע"פ שראה בו מלאך בחלום לא מצאו בנפשם שהיא נבוא' ברורה אלא חלום מודיע אמתת ענינים והוא מדת מי שידבר ברוח הקדש וזאת היא המעלה השנית וכן בספר כתבי הקדש לא נתנו הספרש בין משלי וקהלת ודניאל ותהלי' ומגלת רות ומגלת אסתר הכל ברוח הקדש נכתבו ואלה גם כן כלם נקראו נביאים על דרך כלל.

המעל' השלישי' והיא תחלת מעלו' האומ' ויהי דבר ה' אליו ומה שהוא דומה מן הפרוש לזה הענין הוא שיראה הנביא כשיל בחלום ועל התנאים ההם אשר הקדמנו באמת הנבואה ובעצם החלום ההוא של נבואה ובארנו עניין המשל ההוא מה היתה כוונתו.

המעלה הרביעית היא שידבר בו איש בחלום כמו שאמר בקצת נבואת יחזקאל וידבר אלי האיש.

המעלה החמישית שישמע דברים בחלום של נבואה מפורשים ומבוארים ולא יראה האומר כאשר אירע לשמוא' בנבוא' הראשונ' אשר באתהו כמו שבארנו מעניינו.

המעלה הששית שידבר בו מלאך בחלום והוא ענין רוב הנביאים כמו שאמר ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום (בראשי' לא יא).

המעלה השביעית שיראה בחלום כאלו חבורא ית' מדבר אתו כמאמר ישעיהו שאמר ראיתי את ה' ואשמע את קול ה' אומר (שם ו א).

המעלה השמינית שיבא אליו דבר ה' במראה הנבואה ויראו דמיונים כאברהם בין הבתרים (שם טו ט) כי הדמיונים החם היו במראה כמו שהתבאר.

המעלה התשיעית לשמוע דברים במראה כמו שנאמר לאברהם והנה דבר ה' אליו לאמור (שם טו ד).

המעלה העשירית שיראה איש ידבר בו במראה הנבואה באברהם באלוני ממרא וכיהושע בירחו.

המעלה האחת עשרה שיראה מלאך ידבר בו במראה כמו לאברהם בשעת העקידה ואת־היא בעיני הגדולה מכל מעלות הנביאי' אשר העידו הספרים בענייניה אחרי הצעת מה שראוי להציע משלימות כחת הנפש המדבר' באדם על פי שיחייבהו העיון ואחרי שנוציא מן התנאי ההוא משה רבינו אבל אם תשאל היתכן חיות הנביא לראות במראה הנבואה כאלו האל מדבר בו זה רחוק בעיני ולא הגיע יכולת חכח המחשבית לזה ולא מצאנו זה הענין בשאר הנביאים ועל כן באר התורה ואמר במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו (במדב' יב ו) שם הדבור בחלום בלבד ונתן למראה דבוק השכל ושפע כחו והוא מה שאמר אליו אתודע והנה מה שאמר במראה אליו אתודע לפי האחרון יהיו מעלות הנבואה שמונה מעלות והעליונה מהן והשלימה שיתנבא במראה על דרך כלל ואפילו דבר בו איש כמו שזכר, ואולי הקשה עלי ותאמר כבר מנית מעלות הנבואה שיהיה הנביא שומע

דברים מהבורא שידבר בו כישעיהו ומיכיהו ואיך יהיה זה ועיקר אמונתנו תעיד כי כל נכיא ישמע דבור באמצעות מלאך אלא משה רבינו אשר נאמר עליו פה אל פה אדבר בו (שם יב ח) דע כי כן הדבר וכי האמצעות בכאן היא הכח המדבר' כי הוא שומע שהבור' דבר עמו בחלום של נבואה ומשה היה שומע מעל הכפורת כדי להשתמש בכח המחשבי' וכבר בארנו במשנה תורה כח הנבואה ההיא ופרשנו עניין פה אל פה וכאשר ידבר איש אל רעהו ואתה התבונן בו משם כי אין צריך להשיב הנה.

פרק מז

מאיש אחד יקחו ראיה על כלל אישי חמין ויודה כי זאת צורת כל איש ממנו וכוונתי בזה המאמר כי מן הצורה האחת מצורות ידיעת הנביאים יקחו ראיה על כל הידיעות שיש בכוח ההוא ואחרי זאת ההצעה תדע כי כמו שיראה אדם בחלום כאלו הלך לארץ אחרת ונישא שם אשה ועמד שם ימים וגולד לו בן וקרא שמו פלוני והיה עניינו כך וכך כן אלה משלי הנבואה וכל מה שיחייב המשל ההוא ממעשה או מדברים אשר יעשה הנביא הכל אינו אלא במראה נבואה לא שהם פעלות נמצאות לרגשים הגלויים וכא זכרון זה בספרי הנבואה אחר כן במאמר מוחלט, אבל מאחר שנודע כי כל זה במראה הנבואה לא נצרך להשיבו בכל פרט ופרט מהמשל שיהיה במראה הנבואה כמו שיאמר הנביא ויאמר ה' אלי ולא יצטרך לבאר כי זה היה בחלום וחשבו התמון כי הפעלים ההם והשאלו' והתשובו' כי הכל היה בהשגת ההרגשים ולא במראה נבואה ואני אזכר לך מזה מה שלא יסתפק בו אדם ואביא אחר כן קצת מה שהוא ממנו ותקח ראיה ממנו על מה שלא זכרתי.

דע כי המבואר שאין בו ספק מאמר יחזקאל אני יושב בביתי וזקני יהודה יושבי' לפני והשא אותי רוח בין הארץ ובין השמי' ויביא אותי ירושלים במראות אלהי' (ח א) כן מה שאמר ואקום ואצא אל הבקעה (שם ג כג) הכל היה במראות אלהים כמו שאמר באברהם ויוצא אותו החוצה (בראשית טו ה) וחיה במחזה ואמר יחזקאל במראה החיא והנה חור אחד בקיר ויאמר אלי בן אדם חתר נא בקיר ואחתור בקיר והנה פתח אחד (ח ז) וכאשר ראה במראות אלהים כי צוהו לחתור בקיר ולבא לראות מה הם עושים שם וראה מה שראה והכל במראה נבואה כן מה שאמר ואתה קח לך לבנה ושכב על צדך וקח לך חטים ושעורים (שם ד א) וכן והעברת על ראשך ועל זקנך (שם ה א) הכל היה במראה הנבואה נראה לו כאלו עשה המעשים ההם וחלילה לבורא לשום נביאיו לעג לרקים והתול או שיצוה עליהם לעשות מעשה המשוגעים כל שכן הציווי בעבדות כי היה יחזקאל כהן וחייב שני לאוין על כל פאת זקן ופאת חראש אבל היה כל זה במראה הנביאה, כן מה שנאמר כאשר חלך עבדי ישעיהו ערום ויחף (ישעיה כ ג) כל זה היה במראות אלהים, אבל ימעו חסירי הדעות בכל זה מפני שיספר הנביא כי צוהו לעשות כך וכך ועשה וכן יספר כי צוהו לחתור בקיר הר חבית והוא היה בכבל ואמר כי חתר אותו וכבר באר זה כי היה במראות אלהים כאשר היה באברה' שהיה דבר ה' אליו במחזה (בראשי' טו א) ואמר ויצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וזה מבואר כי היה במראה הנבואה וכן אומר במה שאמר לירמיה לטמון את האזור בפרת ואחרי ימים חלך לראותו ומצאתו כי נשחת כי כל אלה הרמיונים היו במראה הנבואה לא שיצא ירמיה מארץ ישראל לבבל ולא ראה נחר פרת, וכן מה שנאמר לחושע כך לך אשת זנונים וילדי זנונים (א ב) וכל הענין ההוא והילדים אשר נולדו לו וקרא שמם כך הכל היה במראה הנבואה, וכן יראה לי עניין גדעון בגזה כי גדעון לא הגיע למעלת הנביאים וכל שכן למען עשות אותות ותכלית מעלתו שהיה נמנע בישופטי ישראל וכבר מנו אותו החכמים מקלי עולם כמו שבארנו, ואולם היה כל זה בחלום כמו חלום לבן ואבימלך כמו שזכרנו, כן מאמר זכריה וארעה את צאן ההריגה (יא ז) עד סוף הענין כל זה היה במראה הנבואה ולא יסכל בזה הענין אלא מי שיהערבו לו המעשים האפשרים עם הנמנעים, ומזה שזכרתי תקח ראיה על מה שלא זכרתי הכל דרך אחד במראה

הנבואה וכל מה שיאמרו במראה ההיא כי פעל, או שמע, או יצא, או בא, או דבר, או דברו לו, או קם, או ישב, או עלה, או ירד, או נסע, או שאל, הכל היה במראה נבואה ואפילו אלו האריכו דברי המעשים ההם ונכתבו בזמנים ובאנשים נקובים בשמות ובמקומות ידועים מעת אשר יתבאר לך כי המעשה הוא משל דע כי הוא במראה.

פרק מח

אין ספק כי כבר התבאר כי רוב נבואת הנביאי' היא במשלי' כי כלי הכח המחשבי' אלה הם וכן יתכן לדעת מענין המלות השאולות והפלגת הדברים קצת ענין כי יש אשר יביא זה בכתוב בדברי הנבואה וכשיוכן על השיעור ולא יודע כי הוא הפלגת כאמר או יבינוהו על פשט הכתוב כפי הענין הראשון ולא יודע שהוא סמוך יתחדשו מזה דבות גדולות וכבר אמרו דברה תורה בלשון הבאי והביאו ראיה מנאמ' ערים גדולות ובצורות בשמים (דברים א כח) ומזה הענין כי עוף השמים יוליך את הקול (קהלת י נ) וכפי זה נאמר אשר כגבה ארזים גבהו (עמוס ב ט) וזה הענין נמצא מאד בדברי הנביאים ר"ל דברים נאמרו על דרך הפלגה לא על דרך הפלגה ודקדוק ואינו מזה המין מה שאמרה תורה בעוג הנה ערשו ערש ברזל (דברים ג יא) כי ערש הוא מטה ואין מטת האדם כפי קומתו בישוה כי אינו בגד אשר ילבשנו אבל המטה היא תמיד יותר גדולה מן האדם השוכב עליה ומן המנהג הנודע כי המטה הוסיף על קומת בעליה קרוב לשליש קומתו ואם יהיה אורך זאת המטה תשע אמות יהיה אורך השוכב לפי המנהג שש אמות או יותר מעט ומה שאמר באמת איש פירושו איש משאר בני אדם ולא באמת עוג כי כל איש איבריו מסודרים וערוכים ברב בני אדם ויאמר כי אורך עוג היה כמו אורך איש משאר בני אדם או יותר מעט וזה בלי ספק היה מן הזרים באישי המין אבל אינו נמנע על כל פנים.

ומה שאמרה תורה מענין אורך ימי האנשים הקדמונים דע כי אני אומר כי לא היו השנים ההם לבד מן האנשים הנזכרים לבדם ושאר בני אדם היו שנות חייהם השנים המבעיים המורגלים והיה זה החדוש באיש ההוא הנזכ' מפני סבות רבות בהנהגתו ומזונו או על דרך נס והנוהג בגזרותיו ולא יתכן לומר בזה יותר ממה שאמרנו ככה צריך להתבונן היטב הדברים הנאמרים על צד הסמיכות כי יש מהם מה שהוא מבואר בלי ספק כמו ההרים והגבעו' יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף (ישעי' מה יב) כי זה מבואר שהוא משל ומליצה לא אמת וכן מה שאמר גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון לקרת בואך (ישעי' יד ח) ותרגום יונתן בן עוזיאל אף שלטונין הדו לך עתידי בנכסין ושם אותו מענין משל כמו תמאת בקר וחלב צאן (דברי' לב יד) ואלה הסמיכות רבות מאד בספרי הנבואה מהם מה שידעו בני אדם כי הם מליצות ומהם מה שלא ידעו כי אין ספק לכל אדם במה שאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב (שם כח יב) כי הוא מליצה ומשל וכי אין לבורא אוצר למטר וכן דלתי שמים פתח (תהלי' עח כג) לא יחשוב אדם שיש לשמים דלתות אבל על צד דמיון והוא ממיני המליצות וכן תצטרך להבין נפתחו השמים (יחזקא' א א) וכן מחני נא מספרך (שמות לב לב) וכן ויומחו מספר חיים (תהלי' סט כט) כל זה על דמיון לא שיש לבור' ספר לכתוב בו ולמחות כמו שיחשבו החמון מפני שלא יבינו כי הוא מליצה והכל מין אחד כמו הנקדם והבין מה שלא זכרתי על דרך מה שזכרתי בזה הפרק והבדל בשכלך בין הדברים והיכרם ואז יתבאר לך מה שנאמר על דרך משל ומליצה ומה שנאמר על דרך הפלגה וממה שנאמר ממה שיורה עליו הענין הראשון מפרש המלה בדקדו' וחקירה ויתבאר לך אז כל הנבואות ויתיסדו בלבך אמונות שכליות נוהגות על סדר מקובלות לבורא כי לא יכשר בעיני הבורא כי אם האמת ולא יכעיסוהו כי אם חשוא ואל ישתבשו סברותיך ומחשבותיך להאמין אמונות בלתי נכונות רחוקות מאד מן האמת ותחשוב אותם למצוה והמצוה אינה אלא אמת ברורה כשיבינוה כראוי כאשר נאמר צדק עדותיך לעולם (שם קיט קמד) ואמר אני ה' דובר צדק (ישעי' מג יט) ובמבחן הזה תמלט מעלות בלבך מציאות שלא המציא הבורא מסברות מישונות אשר יביאו קצתם

בכפירה וקצתם לחסר כבוד הבורא בענייני הגשמיות והתארים והכחות הנפעלות כמו שבארנו או תחשוב בדברי הנבואה ההם שהם שוא והמקרה הגורם כל זה הוא כשתתרשל במה שעוררנוך, ואלה הם ענייני סתרי תורה ואע"פ שדברינו בהם הם כללים תוכל לפרוט בסברא קלה אחרי מה שהקדמנו.

פרק מט

כבר התבאר מאד כי כל מחודש יש לו סבה קרובה אשר חדשתהו ולסבה ההיא אחרת וכן עד אשר יגיע לסבה ראשונה והוא רצון האל כן ידחו הנביאים לפעמים הסבות ההם האמצעיות וכיחסם זה הפעל לבורא ויאמרו כי הוא עשהו וכל זה ידוע וכבר דברנו כי אנחנו וזולתינו מן המאמינים המדקדקים והוא דעת אנשי תורתנו בכללם ואחרי זאת ההצעה שמע מה שאומר בזה הפרק וישים לבך אליו והתבונן בו התבוננות מיוחדות יותר מכל מה שהתבוננת בשאר פרקי זה הספר, דע כי הסבות הקרובות כלם אשר מהם יתחדש מה שיתחדש יתחדש אין הפרש בין שיהיו הסבות ההם עצמיות טבעיות או מקריות בבחירת בוחר וכפי שיזדמן ר"ל בבחירת בוחר שיהיה סבת החדוש ההוא בחירת אדם ואפילו אם תהיה הסבה בחפץ שאר בעלי חיים כי כל זה היא מיוחס לבורא בספרי הנביאים ויאמרו על הפעל ההוא במלה מוחלטת כי הבור' עשה אותו או צותה או אמר אותו ובא בכל אלה העניינים לשון אמירה, ולשון דבור, ולשון קריאה, ולשון שליחות, וזה הוא הענין אשר רציתי להעיר אותך עליו בזה הפרק כי בעבור היות הבורא לפי כוה שרצה הוא המעיר החפץ ההוא אל החי ההוא אשר אינו מדבר והוא אשר חייב הבחירה ההיא אל האדם והוא אשר הנהיג הדברי' הטבעיי' על מנהגם ומרוצת' והזמון המקרי הוא מהפרשת הענין הטבעי וישים לבך אליו כמו שהתבאר וישתתף רובו בין הטבע והבחירה והחפץ נתחייב לפי כל זה לומר על כל מה שהתחייב מהסבות ההם כי האל צוה להיות נפעל כך או אמר יהיה כך ואני אזכור לך מכל אלה משלים ועליהם תהיה סובר מה שלא אמרתי אומר במה שהוא נוהג תמיד מעניינים הטבעיים בחמם חשלג בחמיטות האויר וכישתמוגגו מימי הים ברוחות אמר ישלח דברו וימסם (תהלי' קמז יח) ואמר רוח סערה תרומם גליו (שם קז כה) ואמר בעצר הגשם ועל העבים אצוה מהמטי' עליו מטר (ישעי' ה ו) ואמר שיהיה סבתו בחירת האדם כמלחמת אומה אשר הסיתם הבורא על אומה אחרת או איש יעירהו להזיק לאיש אחר ואפילו אם חרפתו אמר בחביאו נבוכדנצר וצבאותיו אני צויתי למקודשי גם קראתי גבורי לאפי (שם יג ג) ואמר בגוי חנף אשלחנו (שם י י) ובעניין שמעי בן גרא כי אמר ה' קלל את דוד (שמואל ב טז י) ובהמלט יוסף מן הבור שלח מלך ויתירתו (תהלי' קה כ) ובגבורת פרס ומדי על הכשדים ושלחתי לבבל זדים וזרוה (ירמיה נא ב) ובענין אליהו הנה צויתי שם אשה אלמנה (מלאכי' א יז ט) ואמר יוסף לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהי' (בראשי' מה ח) ואמר במה שיהיה סבתו חפץ בעלי חיים ומזה שיתעורר בכחותיו החיות ויאמר ה' לדג (יונה ב יא) כי הבורא הוא אשר העיר בו החפץ לא שדבר ה' עם הדג ונעשה נביא וכן בארבה וכי עצום עושה דברו (יואל ב יא) וכן אמר בהתפש חיות השדה על ארץ אדום והוא הפיל לחם גורל וידו חלקתה לחם (ישעי' לד יז) ואע"פ שלא זכר שם אמירה ולא דבור אך ענין זה הסברה גלויה על מה שיזדמן לו לזה הענין מן המאמר בלבד ואמר בדברי' הבאים בלי כוונה בענין רבקה ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה' (בראשי' כד נא) ובענין דוד ויהונתן לך כי שלחך ה' (שמוא' א כ כב) ובויסף וישלחני אלהים לפניכם (בראשי' מה ז) והנה התבאר לך שאין הפרש הכנת הסבות בין שיהיו בעצם או במקרה או בבחירה או בחפץ ויכנה אותם באלו חמשת כינויין והם ציווי, אמירה, ודבור, ושליחות, וקריאה, ודע זה והבינהו בכל מקום ותרחיק מעליך דבות רבות ויתבאר לך אמתת הדבר בזה הענין המטעה והמרחיק מן האמת וזה תכלית דבר בענין הנבואה ומשליה ופירושם וזה כלל מה שאזכר לך מזה הספר ונתחיל בענינים אחרים בעזרת שדי.

B
4 53.
II.

מורה נבוכים

2.